

Hodnotiaca správa

o podpore kultúr národnostných menšín
za rok 2013¹

Výbor pre národnostné menšiny a etnické skupiny
2014

¹Správa je spracovaná v súlade s čl.3 písm. f) Štatútu Výboru pre národnostné menšiny a etnické skupiny

Obsah

Úvod	3
Bulharská národnostná menšina	5
Česká národnostná menšina	10
Chorvátska národnostná menšina	14
Maďarská národnostná menšina	23
Moravská národnostná menšina	31
Nemecká národnostná menšina	35
Poľská národnostná menšina	39
Rómska národnostná menšina	45
Rusínska národnostná menšina	53
Ruská národnostná menšina	66
Srbská národnostná menšina	71
Ukrajinská národnostná menšina	76
Židovská národnostná menšina	80
Príloha č. 1	94

Úvod

Cieľom *Hodnotiacej správy o podpore kultúr národnostných menšín za rok 2013* (ďalej len „hodnotiaca správa“) na základe článku 3 písm. f) Štatútu Výboru pre národnostné menšiny a etnické skupiny je zmonitorovať oblasť kultúry jednotlivých národnostných menšín za rok 2013.

Prípravou správ² za rok 2013 sa zaoberal Výbor pre národnostné menšiny a etnické skupiny (ďalej len „VNMES“) na svojom XI. zasadnutí dňa 12. novembra 2013. V záujme zefektívnenia a posilnenia participatívneho procesu bolo na návrh predsedníčky VNMES prijaté uznesenie č. 33. Predmetným uznesením VNMES zobral na vedomie informáciu o návrhu štruktúry správ a odporučil predsedníčke VNMES zriadiť pracovnú skupinu zloženú zo zástupcov a zástupkýň jednotlivých národnostných menšín – expertov a expertiek na danú problematiku a zástupcov štátnej správy – Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR, Ministerstva kultúry SR, Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR a Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí SR, ktorá pripraví správy.

Zloženie dočasnej pracovnej skupiny pozostávalo z 13 zástupcov a zástupkýň národnostných menšín a 8 zástupcov a zástupkýň štátnej správy. Expertov a expertky za národnostné menšiny nominovali členovia a členky VNMES. Predsedníčka VNMES ich nominácie plne akceptovala. Dočasná pracovná skupina bola zriadená na obdobie od 5. decembra 2013 do 15. februára 2014 a stretla sa tri krát, 5. decembra 2013, 20. januára 2014 a 30. januára 2014.

Na prvom zasadnutí členovia a členky dočasnej pracovnej skupiny schválili štruktúru správ a časový harmonogram ich vypracovania. Štruktúra správ bola totožná s minuloročnou štruktúrou, čo umožňuje sledovať medziročné posuny. Štruktúra hodnotiacej správy je prílohou č. 1 materiálu.

² Výbor pre národnostné menšiny a etnické skupiny Rady vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť na základe článku 3 Štatútu Výboru pre národnostné menšiny a etnické skupiny písm. f), g) a h) každoročne vypracúva:

- hodnotiacu správu o podpore kultúr národnostných menšín;
- správu o stave národnostného školstva;
- správu o používaní jazykov národnostných menšín.

Zástupcovia a zástupkyne štátnej správy v dočasnej pracovnej skupine mali možnosť z odborného a vecného hľadiska hodnotiacu správu pripomienkovať. Mnohé z pripomienok boli expertmi a expertkami za národnostné menšiny zohľadnené. Hodnotiaca správa odráža názory expertov a expertiek za národnostné menšiny.

Hodnotiaca správa mapuje kultúrne inštitúcie uchovávajúce a rozvíjajúce oblasť kultúry a definuje hlavné a najdôležitejšie kultúrne aktivity, podujatia a výstupy, ktoré v danom roku boli zrealizované a dosiahnuté. Nemenej dôležitou je informácia o finančnej a nefinančnej podpore jednotlivých inštitúcií pôsobiacich v danej oblasti. V úvode správ je zaradený krátky historicko-demografický profil, ktorý dokresľuje situáciu jednotlivých národnostných menšín. V závere sú definované najvýznamnejšie problémy a ich dôvody ako i priority na rok 2014. Texty autorov a autoriek prešli čiastočnou jazykovou a štylistickou korektúrou.

Bulharská národnostná menšina

Historicko-demografický profil národnostnej menšiny

Na územie bývalého Rakúsko-Uhorska začali Bulhari prichádzať v druhej polovici 19. storočia. Tí iniciatívnejší si prenajali, neskoršie aj kúpili pôdu, začali zamestnávať ďalších pomocníkov a tak sa bulharská kolónia rozrastala. Niektorí sa usadili v Bratislave, iní v okolí Trnavy, Nitry, Nových Zámkov, Banskej Bystrice, Martine, Poprade, Prešove, Komárne, ako aj v Michalovciach. Už začiatkom 20. storočia pocítovali Bulhari žijúci na území súčasného Slovenska potrebu spojiť sily, založiť si organizáciu, ktorá by mohla tlmočiť ich požiadavky, chrániť ich záujmy. V roku 1902 založili v Bratislave Záhradkárske združenie.

Keď po demonštrácii študentov 17. novembra 1939 Nemci zatvorili Vysoké školy v Prahe a Brne, väčšina bulharských študentov, ktorí tam študovali sa rozhodli pokračovať v štúdiu v Bratislave. Mnohí z nich sa aktívne zapojili do zápasu proti fašizmu. Každý rok si ctíme ich pamiatku kladením vencov pri pomníku bulharských partizánov na Vajanskom nábreží v Bratislave.

Dňa 5. novembra 1948 bola založená Bulharská škola v Bratislave, ktorá v roku 2013 oslávila svoje 65. výročie založenia. Potomkovia bulharských zeleninárov mali možnosť vzdelávať sa vo svojom materinskom jazyku. Absolventi Bulharskej školy a gymnázia Christa Boteva sa úspešne uplatňujú aj na vysokých školách v zahraničí. K ďalšiemu prírastku prispela v 50. rokoch podpísaná zmluva medzi Bulharskom a Československom o výmene študentov a pracovníkov. K tejto skupine môžeme priradiť aj manželstvá slovenských študentov z Bulharska.

V druhej polovici 20. storočia podľa predpokladov a zoznamov na Bulharskom konzuláte v Bratislave žilo na Slovensku okolo 8 000 Bulharov. Mnohí z nich sa stali známymi a úspešnými odborníkmi. Po určitej prestávke v súvislosti s udalosťami po roku 1968 sa v roku 1969 položili základy novej organizácie s názvom *Bulharský kultúrny klub G. Gimitrova* zo sídlom v Bratislave. Postupne boli zriadené aj ďalšie pobočky v hore uvedených mestách na Slovensku.

Po vzniku Slovenskej republiky sa Bratislavský klub pretransformoval na Kultúrny zväz Bulharov a ich priateľov na Slovensku. V súčasnosti v Bratislave pôsobí Bulharský kultúrny zväz, ktorí spolupracuje s Občianskym združením Priateľov Bulharskej školy Christa

Boteva v Bratislave, Spolkom Slovákov z Bulharska a s Bulharskou školou a gymnáziom v Bratislave.

Veľkou pomocou pri organizovaní jeho kultúrnych podujatí a vydávaní časopisu *Krajan* sú finančné príspevky, poskytované Úradom vlády Slovenskej republiky – z dotačného programu Kultúra národnostných menšín (ďalej len „dotačný program KNM“).

Bulharskú národnostnú menšinu reprezentujú nasledovné inštitúcie:

- Bulharský kultúrny inštitút, Jesenského 7, Bratislava;
- Súkromná bulharská základná škola a Súkromné bulharské gymnázium Christa Boteva, Záporožská 8, 851 01 Bratislava;
- Bulharský kultúrny zväz, Vilová 21, 851 01 Bratislava;
- Občianske združenie priateľov Bulharskej školy Christa Boteva v Bratislave, Záporožská 8, 851 01 Bratislava;
- Občianske združenie Klub bulharských intelektuálov Landauova 1, Bratislava;
- Občianske združenie Bulharov žijúcich na Slovensku "Ján Krstiteľ" Panská 9, Bratislava;
- Slovensko-bulharská spoločnosť pre spoluprácu a priateľstvo, Šustekova 29-31, Bratislava;
- Kultúrne združenie Bulharov v Banskobystrickom kraji Montana, Karpatská 2/12, Banská Bystrica;
- Zväz bulharskej menšiny na Slovensku, Bratislava, Mlynarovičova 1, Bratislava;
- Slovensko-bulharská spoločnosť, Buková 13, Bratislava;
- Spolok Slovákov z Bulharska, Nám. hraničiarov 4/b, Bratislava;
- Kultúrny zväz Bulharov a ich priateľov na Slovensku "Christo Botev", Panská 9, Bratislava Bulharský klub Košice, n. o, Krivá 18, Košice.

Bulharský kultúrny inštitút

Bulharské kultúrne a informačné stredisko bolo otvorené v Bratislave 18. 11. 1971 ako druhé kultúrne stredisko Bulharska v rámci bývalej Československej socialistickej republiky.

Po vzniku Slovenskej republiky v roku 1993 Bulharský kultúrny inštitút nadobudol novú úlohu a význam z hľadiska kultúrnej politiky Bulharska.

Štatút a činnosť Bulharského kultúrneho inštitútu v Bratislave sú určené platnou Dohodou medzi vládou Československej socialistickej republiky a vládou Bulharskej ľudovej republiky o kultúrnych a informačných strediskách, ktorá bola podpísaná 10. 4. 1978 a obnovená 3. 7. 1981.

Bulharský kultúrny inštitút organizuje výstavy významných bulharských ale aj slovenských výtvarníkov, ktorí sú nejakým spôsobom spojení s Bulharskom. Organizuje prezentácie kníh, literárne večery a čítania, resp. stretnutia s umelcami, spisovateľmi a básnikmi, kurzy bulharského jazyka, konferencie, sprostredkováva kontakty medzi bulharskými a slovenskými inštitúciami, organizáciami, spolkami, ľuďmi, premieta filmy, disponuje knižnicou s vzácnymi bulharskými a slovenskými knihami a i.

Bulharský kultúrny zväz

Bulharský kultúrny zväz je jednou z najvýznamnejších organizácií bulharskej národnostnej menšiny na Slovensku. Toto občianske združenie, zoskupujúce obyvateľov bulharskej národnosti a všetkých individuálnych a kolektívnych priaznivcov bulharskej menšiny a jej kultúry je dobrovoľné a nepochitické. Jeho poslaním je udržiavať a rozvíjať kultúru bulharského etnika na Slovensku, zachovávať národné povedomie, ochranu a rozvoj identity a kultúrnych hodnôt, tradícií a zvyklostí bulharského národa.

Vo svojej činnosti Bulharský kultúrny zväz vychádza z demokratických princípov občianskej spoločnosti a prispieva k celkovému obohateniu a rozvoju kultúrneho života na Slovensku.

Bulharský kultúrny inštitút a Bulharský kultúrny zväz dlhoročne spolupracujú s ostatnými inštitúciami pri organizovaní výstav a koncertov bulharských umelcov na Slovensku. Cieľom tejto spolupráce je podieľať sa na vytváraní inštitucionálnych, materiálnych, finančných a personálnych podmienok pre rozvoj kultúry na Slovensku, pestovať kladný občiansky vzťah k Slovenskej republike a rozvíjať vzájomné vzťahy medzi príslušníkmi národnostných menšín a väčšinového obyvateľstva tejto krajiny.

Spolok Slovákov z Bulharska

Spolok Slovákov z Bulharska je dobrovoľným združením Slovákov reemigrovaných hlavne po II. svetovej vojne do bývalej Československej republiky, ako aj ďalších občanov Slovenskej a Českej republiky, stotožňujúcich sa s cieľmi Spolku Slovákov z Bulharska. Hlavným cieľom spolku je viesť jej členov k prehĺbovaniu slovanského národného povedomia a v úzkej spolupráci s Maticou Slovenskou zhromažďovať všetky dostupné písomné a obrazové materiály o živote, práci, dejinách, kultúre, obyčajach a zvykoch Slovákov pred a po príchode do vlasti.

Spolok úzko spolupracuje s emigrantmi – spolkami zo Srbska, Maďarska a Rumunska. Je kolektívnym členom Matice Slovenskej.

Spolok vyvíja činnosť na celom území SR v plnom súlade s platnými zákonmi a nariadeniami, svoje aktivity môže vyvíjať s obdobnými spolkami v Bulharsku, Srbsku, Maďarsku, Rumunsku a v Českej republike.

Hlavné, najdôležitejšie kultúrne aktivity, podujatia a výstupy v oblasti kultúry Bulharskej národnostnej menšiny

Bulharský kultúrny inštitút v Bratislave organizuje celoročne tieto aktivity: výstavy významných bulharských, maďarských, slovenských výtvarníkov, ktorí sú nejakým spôsobom spojení s Bulharskom, prezentácie kníh, literárne večery a čítania, resp. stretnutia s umelcami, spisovateľmi a básnikmi, kurzy bulharského jazyka, konferencie, sprostredkováva kontakty medzi bulharskými a slovenskými inštitúciami, organizáciami, spolkami, ľuďmi, premieta filmy, disponuje knižnicou s vzácnymi bulharskými a slovenskými knihami a i.

Bulharský kultúrny zväz spolu s Bulharským kultúrnym inštitútom, Bulharskou základnou školou a gymnáziom Christa Boteva v Bratislave, s podporou Veľvyslanectva Bulharskej republiky na Slovensku a s finančnou podporou z dotačného programu KNM 2013 zorganizovali dňa 18. mája 2013 oslavu pri príležitosti 1150. výročia Veľkomoravskej misie svätých bratov Cyrila a Metoda v mestskej časti Devín.

- **Dni bulharskej kultúry** – každoročné kladenie vencov pri pomníku bulharských partizánov na Vajanskom nábreží,

- zájazdy do Hronského Beňadika, Mikulčiciach, Golsu a kladenie vencov,
- vystúpenia a ukážky tradičných bulharských remesiel a prác našich detí – výroba „marteničiek“,
- každoročná výroba „marteničiek“ pre Klub rozhlasových seniorov,
- účasť vo folklórnych festivaloch národnostných menšín,
- tradičný večer bulharskej kultúry a folklóru,
- štvrťročne vydáva časopis *Sanarodnik (Krajan)*,
- príspevky do národnostného vysielania Rozhlasu a televízie Slovenska (ďalej len „RTVS“).

Hlavný zdroj finančnej podpory pre kultúru bulharskej národnostnej menšiny je štátna podpora Úradu vlády SR prostredníctvom dotačného programu KNM.

- Nefinančné zdroje sú knihy, albumy, plagáty, CD nosiče a iné propagačné materiály, mapy, ktoré sú dodávané Bulharským kultúrnym inštitútom a Veľvyslanectvom Bulharskej republiky a Agentúrou pre zahraničných Bulharov v Sofii .
- Členské a sponzorské príspevky.

Priority na rok 2014

Bulharský kultúrny zväz nedisponuje vlastnými priestormi, preto hlavnou prioritou je zabezpečenie priestorov na uskutočňovanie činnosti.

Chceme sa aktívne zapojiť do osláv 70. výročia Slovenského národného povstania. V obdobnom kontexte zorganizovať podujatia v Hronskom Beňadiku a v Banskej Bystrici.

Pri príležitosti osláv Cyrila a Metoda budeme pokračovať v organizovaní podujatí v Bratislave a v Nitre spoločne s Bulharským kultúrnym inštitútom a s Bulharskou školou.

Česká národnostná menšina

Historicko-demografický profil národnostnej menšiny

Napriek tomu, že prítomnosť Čechov na území dnešného Slovenska je zaznamenaná už v najstaršej uhorskej kronike v ranom stredoveku (pozri: Múcska Vincent, *Kronika anonymného notára kráľa Bela – Gesta Hungarorum*, Vydavateľstvo Rak, Budmerice 2000, s. 82 – 83), až do vzniku samostatného Slovenska v roku 1993 česká menšina na Slovensku vďaka jazykovej a kultúrnej blízkosti obidvoch národov nebola nikdy vydeľovaná z majoritnej spoločnosti, naopak cítila sa byť jej súčasťou a rýchlo sa asimilovala v slovanskom prostredí. Aj preto v histórii nevytvárala osobitné komunity v niektorej lokalite a dnes je pomerne rovnomerne rozptýlená po celom území Slovenska, ako potvrdzujú aj výsledky ostatného sčítania ľudu, domov a bytov v roku 2011, v ktorom sa k českej národnosti prihlásilo 30 367 osôb (v r. 2001 to bolo 44 620), najviac v krajoch bratislavskom, žilinskom a trenčianskom. Z hľadiska záujmu o programy v českom jazyku k tomu treba prirátať ešte približne 7 000 občanov Českej republiky s trvalým pobytom na území SR, a tri tisícky občanov hlásiacich sa k jazykovo identickej moravskej národnosti (podrobnejšie údaje na webstránkach Štatistického úradu SR a Českého spolku Bratislava: www.cesi.sk).

Na Slovensku evidujeme jedinú štátnu inštitúciu, ktorá sa cielene zaoberá problematikou českej menšiny, a to je Slovenské národné múzeum - *Múzeum kultúry Čechov na Slovensku v Martine*. V SR nepôsobí žiadny divadelný, folklórny alebo iný profesionálny umelecký súbor, ktorý by sa špecializoval na kultúru českej menšiny. V rámci občianskych združení českej národnostnej menšiny je aktívne jediné amatérske teleso – Ženský zbor pri Českom spolku v Košiciach.

V oblasti kultúry českej národnostnej menšiny v súčasnosti na Slovensku evidujeme aktivity trinástich občianskych združení, ktoré organizujú kultúrne a spoločenské podujatia zamerané na udržiavanie českého jazyka a prezentáciu českej a moravskej kultúry.

Všetky občianske združenia českej národnostnej menšiny vystupujú ako samostatné právne subjekty, vzájomne medzi sebou spolupracujú najmä české spolky, konkrétne Český spolok na Slovensku so sídlom v Košiciach svojimi aktivitami zastrešuje menšie české spolky v niektorých regiónoch (Stará Ľubovňa, Liptov, Martin, Žilina).

Klub občanov ČR v SR svoje aktivity v Bratislave a Banskej Bystrici orientuje najmä na Českú republiku (zázajzdy, semináre), v SR ich verejne ani neprezentuje.

Kruh priateľov českej kultúry ako aj České centrum so sídlom v Bratislave sú prioritne zamerané na prezentáciu českej kultúry v SR a národnostnej menšine sa venujú iba okrajovo.

Múzeum kultúry Čechov na Slovensku sa zameriava na výskum a prezentáciu českého etnika na území dnešného Slovenska, ťažiskom jeho činnosti je stála expozícia v Martine.

Adresár inštitúcií³

- **Český spolok Bratislava**, Záhradnícka 33, 811 07 Bratislava, e-mail: stahlp@stonline.sk, www.cesi.sk.
- **Český spolok Liptov**, Iľanovo - Za vodou 102/7, 031 01 Liptovský Mikuláš, email: hasanka102@gmail.com, <http://emenes.wz.sk/cslh/index.htm>.
- **Český spolok Martin**, Jilemnického 55, 03601 Martin, e-mail: pepot@marticonet.sk.
- **Český spolok na Slovensku**, Hlavná 70, 040 01 Košice, e-mail: csnske@zoznam.sk, www.cske.sk.
- **Český spolok Trenčín**, 91321 Mnichova Lehota č. 153, e-mail: margitap@centrum.sk.
- **Český spolok v Košiciach**, Hlavná 70, 040 01 Košice, e-mail: csvk@mail.t-com.sk, www.cske.sk.
- **Český spolok v Starej Ľubovni**, Ľubovnianska knižnica, Letná 6, 06401 Stará Ľubovňa, e-mail: siposova@slnet.sk.
- **Český spolok v Trnavskom regióne**, A. Hlinku 59/97, 92101 Piešťany, e-mail: vodrazka@naex.sk.
- **Český spolok Zvolen**, Kimovská 22, 96001 Zvolen, e-mail: bmankov@stonline.sk.
- **Český spolok Žilina**, Pri Rajčianke 52, 01001 Žilina, e-mail: czspolekzilina@seznam.cz.
- **Klub občanov Českej republiky**, Pražská 17, 811 04 **Bratislava**, e-mail: bratinkovaj@centrum.sk.
- **Kruh priateľov českej kultúry**, Hálkova 34, 831 03 Bratislava, e-mail: vrastiak@slovanet.sk.

³ Zoznam uvádzame abecednom poradí; združenia českej menšiny v SR nedisponujú inštitucionálnym zázemím, takže kontaktné údaje sú zvyčajne bydlisko predsedu, preto uvádzame iba písomný kontakt.

- **Slovensko-český klub v SR**, Tri hôrky 3, 040 11 Košice, e-mail: helena.miskufova@sentia.sk, www.slovenskoceskyklub.sk.

Štátne inštitúcie spolupracujú s národnostnými združeniami podľa vlastnej potreby:

- **Múzeum kultúry Čechov na Slovensku**, Moyzesova 11, 036 80 Martin, fax: (043) 4220 290, e-mail: cesi-dok@stonline.sk, zelinova@snm.sk.
- **České centrum Slovensko**, Hviezdoslavovo nám 8, P.O. Box 348, 814 99 Bratislava, tel: +421-2-54418215, fax: +421-2-54418215, e-mail: ccbratislava@czech.cz, www.czc.sk.

Rozsahom najväčšie kultúrne aktivity českej národnostnej menšiny tradične organizujú združenia českej menšiny v Košiciach: Český spolok v Košiciach (Dni českej kultúry v Košiciach, Český ples, detské tábory, a pod.), Slovensko-český klub v SR a Český spolok na Slovensku.

V dôsledku výrazného úbytku príslušníkov českej menšiny a vysokého priemerného veku sa programy českej menšiny čoraz viac orientujú na kultúrno-spoločenské aktivity lokálneho charakteru, úmerné vekovej štruktúre a záujmom seniorov, ako sú prednášky, besedy, videoprojekcie, koncerty, zájazdy, a pod. Početne najviac takýchto podujatí ročne organizujú české spolky v Bratislave a Košiciach, ako aj Slovensko-český klub v Košiciach.

Významným zdrojom financovania kultúrnych aktivít združení českej národnostnej menšiny v SR sú prostriedky z grantov predovšetkým z Úradu vlády SR, konkrétne z dotačného programu KNM. Podľa údajov na portáli www.narodnostnemensiny.gov.sk šesť subjektov českej národnostnej menšiny z vyššie uvedeného zoznamu v roku 2013 čerpalo spolu na 39 projektov 158 999 €, prevažne v rámci podprogramu 1.1 Živá kultúra (v roku 2012 to bolo 176 000 € na 43 projektov, rok predtým 166 000 € na 40 projektov).

Zdroje z komunálnej sféry využívajú iba niektoré združenia (Martin, Košice, Zvolen), zvyčajne ide o bezodplatné poskytnutie sály, a pod.. Košický samosprávny kraj a mesto Košice podporujú Dni českej kultúry a Český ples v Košiciach. V rámci Českého spolku Zvolen boli v minulosti z komunálnych zdrojov poskytnuté finančné príspevky na publikácie,

týkajúce sa významných osobností českého pôvodu v regióne, ako aj na obnovu dosky pri Masarykovom prameni v Štiavnických vrchoch.

Väčšina občianskych združení českej národnostnej menšiny v SR sa uchádza každoročne o finančný príspevok Ministerstva zahraničných vecí ČR na konkrétne podujatia v rámci programu podpory krajaných aktivít vo svete. Podľa portálu www.mzv.cz bolo v roku 2013 schválených trinástim subjektom v SR spolu 694 000 Kč (asi 26 tis. €).

V rámci českej menšiny na Slovensku nevidujeme aktivity, podporované z fondov Európskej únie.

Priority na rok 2014

Najväčším problémom rozvoja a podpory kultúry českej národnostnej menšiny v SR je rýchlo ubúdajúci počet príslušníkov českej menšiny (o celú tretinu v priebehu ostatných desať rokov podľa údajov Štatistického úradu SR) a jej zvyšujúci sa priemerný vek. S ohľadom na charakter a vekové zloženie českej národnostnej menšiny žiadame zachovať podporu aj menších kultúrno-spoločenských podujatí lokálneho rozsahu.

Pravidlá na udeľovanie dotácií by mali riešiť aj možnosť financovania režijných nákladov národnostných združení (limit na prenájom kancelárie, a pod.).

Občianske združenia českej menšiny podporujú spoločnú snahu na schválenie transparentnej koncepcie a stálych pravidiel na podporu kultúry národnostných menšín formou zákona.

Chorvátska národnostná menšina

Historicko-demografický profil národnostnej menšiny

Chorváti na Slovensku v roku 2013 oslávili 480. výročie svojho príchodu na územie dnešného Slovenska a vtedajšieho Západného Uhorska. V priebehu 30. – 70. rokov šestnásteho storočia, po bitke pri Moháči, chorvátsky kolonisti smerovali predovšetkým na západné pohraničie Uhorska a okolie. Dnes toto rozsiahle, Chorvátmi kolonizované, územie zahŕňa územia dnešného Burgenlandu, juhozápadného Slovenska, južnej Moravy, dolného Rakúska a Štajerska. Chorvátski osadníci sa usadili i v asi 200 osadách Habsburskej monarchie a odhaduje sa, že sa týkal asi 200 000 osôb, z čoho pravdepodobne na území dnešného Slovenska sa usadila asi tretina z nich. Postupne sa pre tieto chorvátske enklávy ujalo pomenovanie „*gradišćanski Chorváti*“, pričom tento názov sa používa od roku 1921. Zaviedol ho najznámejší gradišćanský chorvátsky básnik Mate Meršić Miloradić, ktorý v tomto období pôsobil v obci Kimle, ktorá sa dnes nachádza na severozápade Maďarska.

Na území dnešného Slovenska bolo Chorvátmi osídlených alebo založených množstvo obcí, ako napríklad: Čunovo, Rusovce, Jarovce, Dúbravka, Lamač, Devínska Nová Ves, Stupava, Vysoká na Morave, Mokrá Háj, Chorvátsky Grob, Šenkvice, Blatné, Naháč, Dechtice a pod.

Jazyk používaný Chorvátmi na Slovensku je tzv. *gradišćansko-hrvatski*, ktorý sa v Chorvátsku zachoval iba v hlaholike a v dnešnej dobe sa už v Chorvátsku nepoužíva, ide o pomerne archaický jazyk. Pre Chorvátov nastali významné zmeny na začiatku 20. storočia, kedy obce s chorvátskym osídlením boli rozdelené do troch štátov: Rakúska, Maďarska a Československa. V priebehu 1. Československej republiky dochádzalo k organizovanej asimilácii, ktorú je možné dokumentovať aj na základe výsledkov zo sčítaní ľudu z tohto obdobia. Napr. v Devínskej Novej Vsi v roku 1910 žilo 2817 obyvateľov, z ktorých: 1164 (41%) boli Chorváti, 917 (33%) boli Slováci, 365 (13%) boli Maďari, 207 (7%) boli Nemci a 76 (3%) predstavovali Židia. V roku 1930 už ale z 3557 obyvateľov 3308 (93%) boli Čechoslováci, 87 (2%) boli Maďari, 47 (1%) boli Nemci a 5 (0%) predstavovali Židia.

K faktickému priznaniu Chorvátov ako národnostnej menšiny aj na Slovensku došlo až v roku 1990, kedy sa založili prvé chorvátske národnostné organizácie a jazyk gradišćanských Chorvátov sa vrátil do verejného života. V priebehu 20. storočia sa chorváčtina ako vyučovací jazyk učila na základných školách v Jarovciach a Čunove, do roku 1919. Po tomto období sa

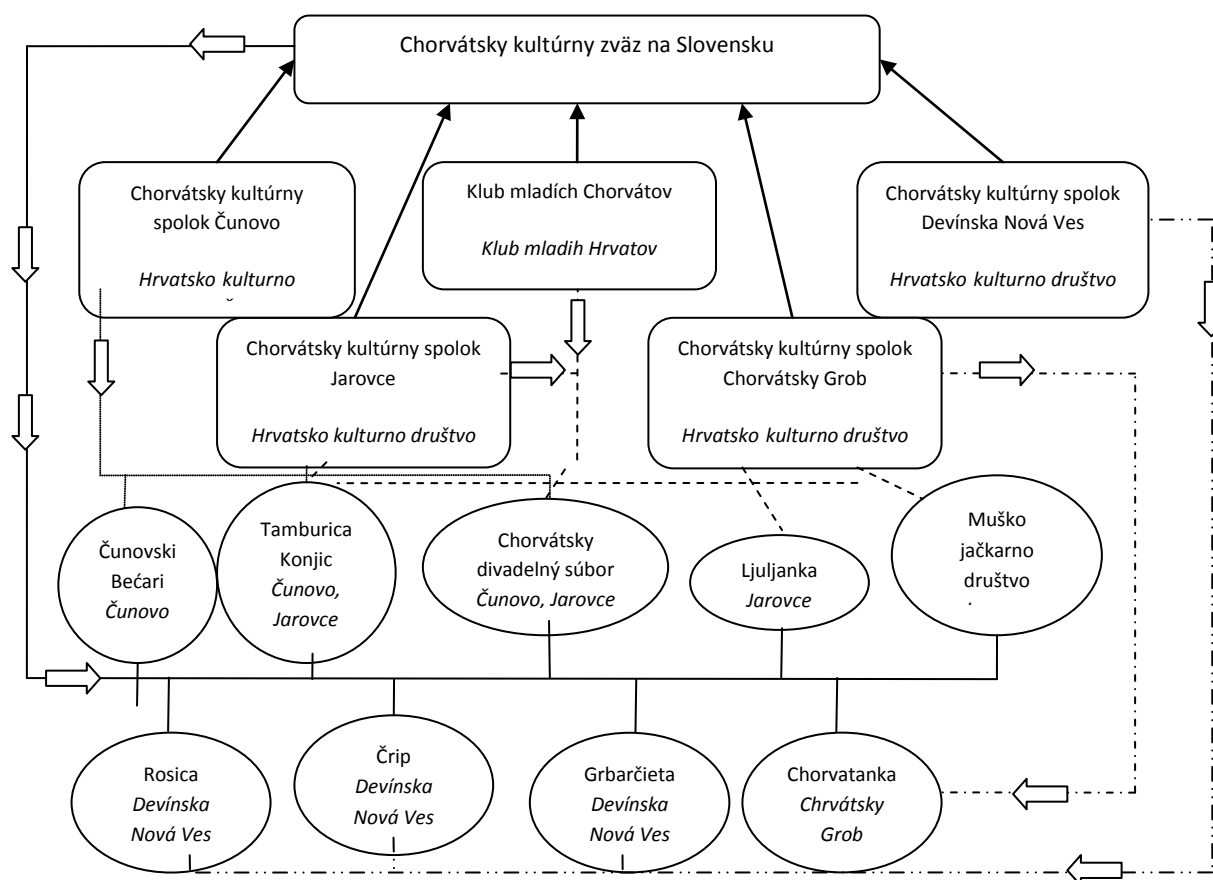
počas celého 20. storočia verejne používala iba v Bratislave v rámci cirkevných obradov, nakoľko tento historický variant chorvátskeho jazyka bol Vatikánom uznaný ako liturgický jazyk skôr (jazyk bol ešte písaný v hlaholike). Najväčšou hodnotou pre Chorvátov na Slovensku je ich ohrozený starochorvátsky jazyk a viac ako 500 ročná starochorvátska kultúra a zvyky zachovávané z pokolenia na pokolenie, ktorých zachovanie počas 480 rokov ich pôsobenia ako menšiny v strednej Európe a jej zachovanie ako takej, je v európskom kontexte unikátne. Dnes sú Chorváti na Slovensku organizovaní v štyroch obciach, pričom ich potomkovia sa hlásia k chorvátskym koreňom aj v iných obciach na Slovensku.

V oblasti rozpočtových a príspevkových organizácií pôsobí aj Slovenské národné múzeum - Múzeum kultúry Chorvátov na Slovensku⁴ so sídlom v Bratislave, Devínskej Novej Vsi.

V oblasti kultúry pôsobí občianske združenie zastrešujúce všetky miestne chorvátske kultúrne spolky v obciach od roku 1990, a to Chorvátsky kultúrny zväz na Slovensku – *Hrvatski kulturni savez u Slovačkej*, obočianske združenie, ktorý združuje Chorvátsky kultúrny spolok Čunovo – *Hrvatsko kulturno društvo Čunovo*, Chorvátsky kultúrny spolok Devínska Nová Ves - *Hrvatsko kulturno društvo Devinsko Novo Selo*, Chorvátsky kultúrny spolok Chorvátsky Grob - *Hrvatsko kulturno društvo Hrvatski Grob*, Chorvátsky kultúrny spolok Jarovce - *Hrvatsko kulturno društvo Hrvatski Jandrof* a Klub mladých Chorvátov – *Klub mladih Hrvatov*.

⁴ Oficiálny názov je Slovenské národné múzeum - [Múzeum](#) kultúry Chorvátov na Slovensku, pre lepšiu zrozumiteľnosť textu uvádzame iba skrátený názov Múzeum kultúry Chorvátov na Slovensku.

Organizačná štruktúra organizácií zaoberajúcich sa kultúrou Chorvátov na Slovensku

→ Sú členovia Chorvátskeho kultúrneho zväzu na Slovensku, volia jeho predstavenstvo a koordinujú spoločne svoju činnosť a aktivity.

⇨ Podporujú činnosť týchto súborov, ktoré pôsobia v oblasti zachovania a rozvoja živej kultúry v rámci Chorvátskej národnostnej menšiny na Slovensku.

V oblasti uchovávanía folklóru pôsobia momentálne deväť samostatných umeleckých súborov, sú to:

- detské hudobno-tanečné folklórne súbory: *Grbarčieta* z Devínskej Novej Vsi a *Ljuljanka* z Jaroviec;
- hudobno-spevácke folklórne súbory: *Črip* z Devínskej Novej Vsi *Čunovski Bečari* z Čunova, *Chorvatanka (Hrvatanka)* z Chorvátskeho Grobu, detský hudobný súbor *Tamburica Konjic* pôsobiaca v Jarovciach a Čunove, Mužský spevácky spolok

Jarovce (*Muško jačkarno društvo Hrvatski Jandrof*), hudobno-spevácky súbor *Rosica* z Devínskej Novej Vsi;

- Chorvátsky divadelný súbor (*Kazališna grupa Hrvata u Slovačkej*) pôsobiaci v Jarovciach a Čunove;

V prípade hudobno-tanečných, hudobných a hudobno-speváckych súborov sa na hudobný sprievod spevu a tanca používajú predovšetkým chorvátske ľudové nástroje známe pod spoločným označením „tamburica“.

Múzeum kultúry Chorvátov na Slovensku, ako súčasť Slovenského národného múzea predstavuje vo svojej oblasti pôsobenia špecializovanú inštitúciu, ktorá systematicky vyhľadáva, získava, uchováva a odborne spracúva hmotné a duchovné doklady o histórii, kultúre a tradíciách chorvátskeho etnika na území dnešného Slovenska a tieto prezentuje verejnosti.

V rámci systému národnostných inštitúcií, ktoré okrem Múzea kultúry Chorvátov na Slovensku, tvoria jednotlivé občianske združenia Chorvátov na Slovensku a chorvátske umelecké súbory, má najvýznamnejšie postavenie Chorvátsky kultúrny zväz na Slovensku, ako strešná organizácia.

Jednotlivé miestne spolky predstavujú už spomínané miestne občianske združenia príslušníkov chorvátskeho etnika v jednotlivých obciach a mestských častiach Bratislavy, ktoré navzájom spolupracujú a koordinujú svoje činnosti v oblasti prezentácie a uchovania kultúry a jazyka Chorvátov na Slovensku.

Folklórne skupiny pracujú predovšetkým v oblasti prezentácie a uchovania pôvodného miestneho chorvátskeho folklóru v jednotlivých obciach, v rámci jednotlivých miestnych spolkov.

Chorvátsky kultúrny zväz na Slovensku a Múzeum kultúry Chorvátov na Slovensku spolupracujú už od ich zriadenia, o čom svedčí aj množstvo spoločných podujatí uskutočnených predovšetkým v priestoroch Múzea kultúry Chorvátov na Slovensku v Devínskej Novej Vsi, v ktorých majú obe organizácie aj svoje sídlo. Spolupráca miestnych kultúrnych spolkov navzájom a Chorvátskeho kultúrneho zväzu na Slovensku je koordinovaná na pravidelných zasadaniach výkonného výboru. V intervale dvoch rokov

Chorvátsky kultúrny zväz na Slovensku pravidelne organizuje Chorvátsky kongres, na ktorom sa zúčastňujú zástupcovia delegovaní jednotlivými miestnymi spolkami, rokujú o ďalšom smerovaní chorvátskej menšiny na Slovensku a volia nové vedenie Chorvátsky kultúrny zväz na Slovensku. 20. 11. 2012 sa uskutočnil v Čunove už 11. Chorvátsky kongres na Slovensku, v roku 2014 sa uskutoční už 12. chorvátsky kongres na Slovensku.

Chorvátsky kultúrny zväz na Slovensku je členom rôznych združení pôsobiacich v oblasti menšinových kultúr, ako napr.:

- „*Hrvatski svjetski kongres*“ Svetového kongresu Chorvátov (združenia chorvátskych národnostných organizácií zastupujúcich chorvátske národnostné menšiny v jednotlivých krajinách sveta);
- FUEN-u (Federalistickej Únie národností v európskych krajinách);
- Euroregiónu Dunajskej Iniciatívy EDI (slovensko-rakúskeho regionálneho združenia);
- Koordinačného výboru gradišćanských Chorvátov, ktorý má pravidelné zasadnutia a združuje organizácie tzv. „gradišćanských Chorvátov“ žijúcich v Rakúsku, Maďarsku, Česku a na Slovensku.

Chorvátsky kultúrny zväz na Slovensku úzko spolupracuje s Veľvyslanectvom Chorvátskej republiky na Slovensku, s inštitúciou *Hrvatska matica iseljenika* v Záhrebe, ako aj s inými občianskymi združeniami v Chorvátsku. Spolupráca s Veľvyslanectvom Chorvátskej republiky v Bratislave je uskutočňovaná v mnohých oblastiach, ako:

- záštita jednotlivých podujatí prostredníctvom veľvyslanectva,
- podpora v oblasti výučby chorvátskeho jazyka u príslušníkov chorvátskej menšiny na Slovensku,
- finančná podpora prostredníctvom projektov na podporu chorvátskych menšín v zahraničí, cez *Državni ured za Hrvate izvan RH*,
- spoločne organizované podujatia, ako napr. oslavy vstupu Chorvátska do Európskej Únie v roku 2013 a pod.

Jednotlivé miestne chorvátske spolky a folklórne skupiny rovnako spolupracujú s množstvom záujmových združení a folklórnych skupín v Chorvátsku. Ich spolupráca je

orientovaná okrem materskej krajiny aj na miestne chorvátske spolky združenia a folklórne skupiny v Rakúsku, Maďarsku a Českej republike.

Medzi najdôležitejšie festivalové prehliadky v roku 2013 patrili:

- 25. Festival chorvátskej kultúry – 25. *Festival hrvatske kulture* v Devínskej Novej Vsi
- Festival *Dobro došli* v Bratislave, usporiadaní pri príležitosti 480.výročia príchodu Chorvátov na územie dnešného Slovenska.
- 11. Festival zborového spevu – 11. *Festival zborov* v Jarovciach a Chorvátske dni v jednotlivých obciach (Čunovo, Devínska Nová Ves, Chorvátsky Grob, Jarovce),
- Večer folklóru Chorvátov na Slovensku v Dúbravke a pod.

Niektoré skôr uvedené festivaly v roku 2013 tvoria tradičné chorvátske kultúrne podujatia pre príslušníkov menšiny a sú navštevované aj veľkým počtom ostatných obyvateľov a významnými hosťami.

Z ostatných významnejších kultúrnych aktivít treba osobitne spomenúť:

- Projekt „Chorvátske ochotnícke divadlo“, ktorý v roku 2013 naštudoval divadelnú hru v chorvátskom jazyku *Teta Mona iz Arizone* a nadviazal na bohatú tradíciu pravidelných chorvátskych ochotníckych divadelných predstavení v obciach.
- Spomedzi niekoľkých organizovaných seminárov a výstav medzi najvýznamnejšie patrili: Seminár a výstava usporiadané k jubilejnemu 25. Festivalu chorvátskej kultúry pod názvom: „Glazba je – hudba je“ a výstavu *Hrvatske božićne jaslice – Chorvátske Vianoce* usporiadané v decembri. .

Finančné a nefinančné zdroje na podporu chorvátskej kultúry na Slovensku boli v roku 2013 čerpané predovšetkým zo zdrojov uvedených v tabuľke č. 1. Prostriedky z Úradu vlády SR z dotačného programu KNM pritom predstavovali, rovnako ako v minulosti, aj v roku 2013 najvýznamnejší zdroj na finančné zabezpečenie jednotlivých aktivít chorvátskej národnostnej menšiny v oblasti prezentácie a uchovania chorvátskej kultúry na Slovensku, a to v celkovej výške 60,000,-Eur.

Tabuľka č. 1 Prehľad finančných a nefinančných zdrojov na podporu chorvátskej kultúry na Slovensku v roku 2013

Zdroj finančnej podpory	Projekt	Použitie
ÚV SR – program Kultúra národnostných menšín	25. Festival chorvátskej kultúry v Devínskej Novej Vsi	Úhrada nákladov na podujatie
ÚV SR – program Kultúra národnostných menšín	Festival Dobro došli v Bratislave	Úhrada nákladov na podujatie
ÚV SR – program Kultúra národnostných menšín	Hrvatske dani – Chorvátske dni v Chorvátskych obciach na Slovensku	Úhrada nákladov na podujatie
ÚV SR – program Kultúra národnostných menšín	Večer folklóru Chorvátov na Slovensku	Úhrada nákladov na podujatie
ÚV SR – program Kultúra národnostných menšín	Chorvátske ochotnícke divadlo	Úhrada nákladov na podujatie
ÚV SR – program Kultúra národnostných menšín	Časopis „Hrvatska rosa“	Úhrada nákladov na vydanie
ÚV SR – program Kultúra národnostných menšín	Publikácia: J.Baláž – <i>Vraťanje domuom</i>	Úhrada nákladov na vydanie
ÚV SR – program Kultúra národnostných menšín	Medzinárodný letný tábor detí a mládeže v Chorvátsku	Úhrada nákladov na podujatie
ÚV SR – program Kultúra národnostných menšín	Tvorivé dielne chorvátskej kultúry	Úhrada nákladov na podujatie
Mesto Bratislava – grant PPP a voľný čas	Tvorivé dielne chorvátskeho folklóru pre deti a mládež	Úhrada nákladov na podujatie
Mestská časť Bratislava – Jarovce	Krojové a nástrojové vybavenie chorvátskeho folklórneho súboru	Nákup chorvátskych ľudových nástrojov typu „Tamburica“

Okrem uvedených finančných zdrojov boli v roku 2013 zo strany Vlády Chorvátskej republiky prostredníctvom inštitúcie *Državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske* dofinancované všetky projekty uvedené v predchádzajúcej tabuľke. V prípade podpory z fondov Európskej únie išlo cezhraničný projekt v rámci programu EÚ pre Európsku územnú spoluprácu pod názvom *Croats in Slovakia and Austria*. Realizuje ho Kroatiskhes Kultur- und Dokumentationszentrum Chorvátske kultúrne a dokumentačné centrum v Rakúsku v spolupráci s Chorvátskym kultúrnym spolkom v Devínskej Novej Vsi a Mestskou časťou Bratislava - Devínska Nová Ves.

V rámci projektu sa realizovali nasledovné aktivity:

- výučba chorvátskeho jazyka pre dospelých,
- vydanie publikácií: *Zlatá kniha o Devínskej Novej Vsi, Hrvati na Hati*
- škola chorvátskeho folklóru v Devínskej Novej Vsi a iné..

Problémy v oblasti chorvátskej kultúry a jej podpory sú:

- zabezpečenie prostriedkov na chod, vybavenie a rozvoj jednotlivých chorvátskych folklórnych skupín,
- trvalé riešenie zabezpečenia priestorov pre činnosť Múzea kultúry Chorvátov na Slovensku a Chorvátskeho kultúrneho zväzu na Slovensku,
- každoročné opätovné schvaľovanie nosných projektov pre chorvátsku menšinu.

Priority na rok 2014

Pripraviť v rámci štruktúry financovania kultúry národnostných menšín, čiže v rámci programu Úradu vlády SR – dotačný program KNM priestor na zabezpečenie chodu jednotlivých miestnych folklórnych skupín. Vytvoriť v rámci podprogramu „živá kultúra“ oblasť „folklórne aktivity“, prostredníctvom ktorej by mohli jednotlivé menšinové folklórne súbory priamo alebo prostredníctvom menšinových organizácií žiadať o podporu na vlastné aktivity a úhradu nákladov typu.: obstaranie krojového a hudobného vybavenia súboru, preprava na vystúpenie doma i v zahraničí, náklady s prípravou a nácvikom nového programu súboru (sústredenie, choreograf, skladateľ, aranžér a pod.). Podmienkou pre uznanie týchto nákladov by mohlo byť v prípade nového programu príslušnej menšinovej folklórnej skupiny

povinnosť jej prezentácie folklórnou skupinou na niektorom vopred deklarovanom kultúrnom podujatí v rámci projektu schváleného v dotačnom systéme príslušnej národnostnej menšiny v danom roku.

Priestory určené na činnosť Múzea kultúry Chorvátov na Slovensku Chorvátskeho kultúrneho zväzu na Slovensku v Devínskej Novej Vsi sú toho času zabezpečované prostredníctvom nájomnej zmluvy medzi Miestnym úradom Bratislava – Devínska Nová Ves, ako prenajímateľom na jednej strane a nájomcami Múzeom kultúry Chorvátov na Slovensku a Chorvátskym kultúrnym zväzom na Slovensku na strane druhej. Na výstavbu tohto objektu prispela Chorvátska a Slovenská vláda s cieľom uskutočňovať v týchto priestoroch činnosti v oblasti chorvátskej kultúry prostredníctvom už spomenutých organizácií. Najst' spôsob trvalého riešenia zabezpečenia priestorov pre činnosť Múzeom kultúry Chorvátov na Slovensku a Chorvátskeho kultúrneho zväzu na Slovensku . V súčasnosti Chorvátskeho kultúrneho zväzu na Slovensku , Ministerstva kultúry SR, riaditeľstva Slovenského národného múzea a Mestskej časti Bratislava – Devínska Nová Ves v ďalšom období zabezpečiť dlhodobé, ak možno trvalé zaistenie priestorov pre činnosť spomenutých inštitúcií. Úpravu využívania spomenutými priestorov organizáciami prostredníctvom zmluvného vzťahu nemožno považovať za trvalú so zreteľom na finančnú pomoc pri budovaní týchto priestorov.

Zjednodušiť predkladanie každoročne sa opakujúcich projektov na Úrad vlády SR. Vytvoriť na základe údajov z minulých rokov a v súčasnosti s jednotlivými národnostnými združeniami zoznam projektov, ktoré by sa v prípade zachovania rovnakej úrovne ich rozpočtov (prípadne pri zohľadnení inflácie v rozpočte projektu), z minulých rokov iba prihlasovali do systému jednoduchým spôsobom. V podstate by sa okrem potrebných potvrdení zo zákona od príslušnej organizácie opätovne zahlasovali do určitého termínu. Vytvoril by sa jednoduchý formulár, s prehlásením o dodržaní minuloročného rozpočtu a zmenou ročníku podujatia, respektíve ročníka pri periodickej tlači.(uvádzam príklad pre chorvátsku menšinu „25.Festival chorvátskej kultúry →26.Festival chorvátskej kultúry“, „časopis *Hrvatska rosa* 2013 → časopis *Hrvatska rosa* 2014“ a pod.)

Maďarská národnostná menšina

Úvod

Hodnotiaca správa bola spracovaná na základe zadania Úradu splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre národnostné menšiny zo dňa 5.12.2013 a obsahuje odpovede na otázky kladené vo východiskách k vypracovaniu hodnotiacich správ poskytnutých Úradom splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre národnostné menšiny.

Hodnotiaca správa obsahuje údaje aktuálne k 31.12.2013 a reflektuje subjektívne názory príslušníkov národnostných menšín, ktorí sa podieľali na jej vypracovaní, tam kde bolo možné vychádzať z literatúry alebo výskumov je uvedený zdroj buď priamo v texte alebo v poznámke pod čiarou.

Vzhľadom k tomu, že napriek požiadavke príslušníkov maďarskej menšiny bol na vypracovanie hodnotiacej správy poverený iba jeden odborník s veľmi limitovanou časovou dotáciou na prácu (60 hodín), nebolo možné poskytnúť komplexný, detailne rozpracovaný obraz o stave podpory kultúry maďarskej národnostnej menšiny. Ambíciou tejto správy je vystihnúť najpodstatnejších udalostí roka 2013 v oblasti podpory kultúry maďarskej národnostnej menšiny na Slovensku a podanie zoznamu najpálčivejších problémov, ktoré je potrebné riešiť v nasledujúcom roku.

Kultúrne inštitúcie

V Slovenskej republike nemáme k dispozícii legálnu definíciu národnostnej menšiny, absencia pojmu národnostná menšina v mnohých súvislostiach vyvoláva nestabilitu a môže viesť k právnej neistote. Presné vymedzenie pojmu národnostná menšina by vylúčilo akékoľvek možné nezrovnalosti v tejto oblasti a predstavovalo by aj uznanie národnostných menšín na najvyššej úrovni. Uznanie konkrétnych národnostných menšín ako štátotvorných prvkov má na území Slovenskej republiky tradíciu: naposledy boli (ústavným) zákonom uznané za štátotvorné národnostné menšiny (maďarská, nemecká, poľská, ukrajinská [rusínska]) ústavným zákonom č. 144/1968 Zb. o postavení národností v Československej socialistickej republike. V súčasnosti žiadny právny predpis explicitne nepomenúva národnostné menšiny v Slovenskej republike. Tento nedostatok by mohol byť odstrániteľný prijatím všeobecného zákona o postavení národnostných menšín, ktorý by definoval pojem

národnostná menšiny, kultúra národnostnej menšiny, pomenoval štátom uznané národnostné menšiny v Slovenskej republike a ustanovil ich účasť na riešení vecí, ktoré sa ich týkajú.

Podiel príslušníkov maďarskej národnostnej menšiny na celkovom počte obyvateľstva Slovenskej republiky je podľa posledného sčítania obyvateľov, bytov a domov (2011) 8,5 %, v absolútnych číslach 458 467.

1.1 Zoznam všetkých existujúcich inštitúcií bez ohľadu na právnu formu, aj organizácií bez právnej subjektivity

Zoznam všetkých existujúcich inštitúcií pôsobiacich v oblasti zachovania a rozvoja maďarskej kultúry na Slovensku nepovažujeme za reálne uviesť v tejto správe vzhľadom na početnosť takýchto inštitúcií, ako aj z dôvodov uvedených v bode 1.3 tejto hodnotiacej správy. Štatistiku kultúry vrátane kultúry národnostných menšín vedie Ministerstvo kultúry SR. Na stránke ministerstva však za rok 2012 nie sú uvedené žiadne štatistiky ohľadne kultúry národnostných menšín⁵.

1.2 Delenie kultúrnych inštitúcií podľa oblasti pôsobenia

Vzhľadom k tomu, že nie je známy počet kultúrnych inštitúcií, nie je možné podať ani ich delenie. Napriek tomu, že rozvoj inštitucionálneho systému maďarskej menšiny na Slovensku je rozhodujúci z hľadiska zachovania a rozvoja jej identity, výskum kultúrnych inštitúcií skoro vôbec neprebíhal v posledných desaťročiach⁶. Vzhľadom na veľký význam týchto inštitúcií je potrebné venovať adekvátnu pozornosť aj monitorovaniu a skúmaniu ich činnosti, postavenia a pôsobenia. V súčasnosti žiaden orgán verejnej moci, resp. verejná inštitúcia takúto úlohu neplní. Je potrebné zvážiť zavedenie tejto témy medzi činnosti Slovenskej akadémie vied, tak ako na to upozorňuje aj minuloročná hodnotiacia správa.

1.3 Databáza s aktuálnymi údajmi organizácií

Databázou s najaktuálnejšími údajmi organizácií pôsobiacich v oblasti kultúry národnostných menšín je dotačný program KNM⁷, gestorom ktorého je splnomocnenec vlády Slovenskej republiky pre národnostné menšiny. Databázu organizácií vedie Štatistický úrad SR⁸, vo verejne dostupnom registri však nie je možné vyhľadávať podľa kritérií relevantných pre túto hodnotiacu správu. Databázu inštitúcií a organizácií maďarskej národnostnej menšiny

⁵ <http://www.culture.gov.sk/vdoc/424/sumare-2012-215.html>

⁶ Fórum Kisebbségkutató Intézet: A szlovákiai magyar kultúra helyzete. Gyorsjelentés és vitaanyag. Somorja. 2005. strana 28.

⁷ <http://dotacie.vlada.gov.sk/index.php>

⁸ <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=2844>

vedie aj Fórum inštitút pre výskum menšín⁹, údaje v tejto databáze však už v mnohých prípadoch nie sú aktuálne. Podľa stavu z roku 2009 až 68,5% v databáze vedených inštitúcií a organizácií pôsobí v oblasti kultúry.

2 Štruktúra systému národnostných inštitúcií

Na spracovanie tejto časti hodnotiacej správy navrhujeme zriadiť osobitnú pracovnú skupinu Výboru pre národnostné menšiny a etnické skupiny (ďalej len „Výbor“).

3 Najdôležitejšie kultúrne aktivity, podujatia a výstupy v oblasti kultúry národnostných menšín

Na spracovanie tejto časti správy navrhujeme zriadiť osobitnú pracovnú skupinu Výboru.

4 Finančné a nefinančné zdroje podpory pre kultúru maďarskej národnostnej menšiny

4.1 Štátna podpora

Štát podporuje kultúru národnostných menšín prostredníctvom dotačného programu KNM, čo predstavuje projektovú podporu činnosti subjektov s vybranou právnou formou. Objem disponibilných finančných prostriedkov v rámci dotačného programu bol v roku 2013 znížený na 4 250 000 €, pričom táto suma predstavovala v roku 2012 sumu 4 500 000 €. Ide o 6%-ný pokles finančných zdrojov.

Okrem toho sú podporené aj rôzne inštitúcie napojené na štátny rozpočet ako rozpočtové alebo príspevkové organizácie. Štatistiky o týchto finančných prostriedkoch Ministerstvo kultúry SR¹ za rok 2013 však oproti predchádzajúcim obdobiam neuvádza na svojom webovom sídle.

4.2 Podpora z komunálnej sféry

Finančné zdroje prerozdelené rôznymi nadáciami sú určené všeobecne na kultúrne účely, neexistujú nadácie podporujúce vyslovene kultúru národnostných menšín. Ďalším možným zdrojom podpory kultúr národnostných menšín sú príjmy z 2% z daní príjmov fyzických osôb a právnických osôb. V tejto súvislosti nie je možné zistiť účel podpory, je možné však uvádzať úspešnosť uchádzačov o tieto príjmy z Južného Slovenska.

⁹ http://www.foruminst.sk/hu/12/intezmenyek/1/szlovakiai_magyar_intezmenyek_es_szervezetek

4.3 Podpora z materskej krajiny

Materská krajina podporuje kultúru maďarskej menšiny cez rôzne štátne dotačné programy, ako sú dotačné programy v gescii Fondu Gábora Bethlena, Národného kultúrneho fondu a podpora Inštitúcií s národným významom.

4.4 Podpora z fondov EU, zahraničných nadácií

Ako to už bolo uvedené vyššie, nie sú dostupné štatistiky Ministerstva kultúry SR¹ za rok 2013 ani ohľadne výšky príspevku zo zahraničia na podporu subjektov kultúry maďarskej národnostnej menšiny.

Najvýznamnejšie problémy a ich dôvody

V súvislosti s rokom 2013 na úseku podpory kultúr národnostných menšín možno poukázať na nasledovné problémy:

➤ **neobsadenosť funkcie splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny**¹⁰: V roku 2012 nastal významný pokles kompetencií v tejto oblasti¹¹, negatívna tendencia pokračovala aj v roku 2013, nakoľko od druhého polroka nie je obsadená funkcia splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny. Úrad splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny opustilo viacero odborných zamestnancov aj pre oblasť kultúry maďarskej menšiny.¹² Namiesto vymenovania nového splnomocnenca vláda dňa 14. augusta 2014 schválila zmenu štatútu splnomocnenca, ako aj Rady vlády Slovenskej republiky pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť, ktoré mali zabezpečiť kontinuitu plnenia úloh splnomocnenca, ako aj úloh Výboru, čo vzhľadom na nedokončený proces schvaľovania dotácií v dotačnom programe KNM na rok 2013 bolo samozrejme potrebné. Domnievame sa však, že poverenie akejkoľvek osoby plnením úloh splnomocnenca môže byť iba dočasným riešením, resp. taká osoba nemôže mať všetky kompetencie splnomocnenca vymenovaného vládou podľa § 2 ods. 1 kompetenčného zákona (zák. č. 575/2001 Z. z. v znení neskorších

¹⁰ Vláda Slovenskej republiky na svojom zasadnutí dňa 12. júna 2013 odvolala PhDr. Lászlóa A. Nagya z funkcie splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre národnostné menšiny dňom 30. júna 2013 na základe vlastnej žiadosti. Od 1. júla 2013 je poverená riadením, usmerňovaním a kontrolovaním činnosti Úradu splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre národnostné menšiny Ing. Mária Jedličková.

¹¹ tzn. do zmeny tzv. kompetenčného zákona kompetencie na úseku podpory kultúr národnostných menšín mal podpredseda vlády pre ľudské práva a národnostné menšiny, jeho kompetencie boli od apríla 2012 do októbra 2012 de facto nevykonateľné. Od 1. októbra 2012 vykonáva kompetencie na úseku podpory kultúr národnostných menšín Úrad vlády SR, v rámci ktorého bol zriadený Úrad splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny, ktorý je však iba poradným orgánom. Z postavenia splnomocnenca vyplýva, že nie je ani členom vlády a nemá ani právo legislatívnej iniciatívy a ani možnosť samostatne pripomienkovať v rámci medzirezortného pripomienkového konania, čo predstavuje významný pokles kompetencií a v značnej miere obmedzuje možnosti realizácie akýchkoľvek opatrení v tejto oblasti.

¹² <http://www.kerekasztal.org/sk/2013/10/z-uradu-vlady-sa-stratili-odbornici-i-odbornost/>

predpisov). Z tohto dôvodu je legitimita časovo aj kompetenčne neobmedzeného poverenia zo vedúcim úradu vlády značne spochybniteľná a s tým aj ňou vykonané úkony.

Návrh riešenia: bezodkladné vymenovanie nového splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny pri zohľadňovaní výlučne profesionálnych výberových kritérií a dodržaní participačného práva menšín¹³.

➤ **neobsadenosť funkcie riaditeľa tanečného divadla Mladé srdcia:** Úrad vlády SR prepustil Dusana Hégliho, riaditeľa tanečného divadla Mladé srdcia, a to bez náležitého odôvodnenia. Mladé srdcia sú desaťročia jednou z určujúcich ustanovizní maďarskej kultúry na Slovensku, ktorá modernými metódami popularizuje menšinovú kultúru. Tanečné divadlo sa teraz s veľkou pravdepodobnosťou ocitlo v krízovej paľbe politického boja. Doteraz nezazneli nijaké odborné výhrady voči manažovaniu profesionálneho tanečného divadla. Odvolanie Hégliho zrejme súvisí s odstúpením splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny a následnými personálnymi zmenami na Úrade vlády SR, čo je znepokojujúce. Odvolanie totiž vyvoláva obavu, že pri riadení menšinových inštitúcií patriacich do pôsobnosti štátu nebude určujúca profesionalita, ale bezpodmienečná lojalita k moci. Mimoriadne znepokojujúci je fakt, že sa rozhodlo o vedení menšinovej kultúrnej inštitúcie bez konzultácie s dotknutou komunitou.¹⁴

Návrh riešenia: bezodkladné vymenovanie nového riaditeľa tanečného divadla Mladé srdcia pri zohľadňovaní výlučne profesionálnych výberových kritérií¹⁵.

➤ **opätovné časové zlyhanie prerozdelenia dotácií** z dotačného programu KNM, čo priviedlo viaceré inštitúcie menšinových kultúr do nepriaznivej finančnej situácie, resp. niektoré z nich ohrozilo aj existenčne a spôsobilo zrušenie viacerých plánovaných projektov;

Návrh riešenia: prispôsobiť personálne, technické a materiálne vybavenie úradu splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny ku kvalitatívnym a kvantitatívnym požiadavkám na splnenie úloh súvisiacich s gesciou a administráciou dotačného programu KNM.

➤ **úprava pravidiel alokácie finančných prostriedkov na podporu kultúry národnostných menšín:** V roku 2013 boli schválené nové pravidlá alokácie finančných

¹³ Článok 34 ods. 2 písm. c) zákona č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky „Občanom patriacim k národnostným menšinám alebo etnickým skupinám sa za podmienok ustanoveným zákonom zaručuje okrem práva na osvojenie si štátneho jazyka aj právo zúčastňovať sa na riešení vecí týkajúcich sa národnostných menšín a etnických skupín.

¹⁴ <http://www.kerekasztal.org/sk/2013/07/nepochopitelne-odvolanie-riaditeľa-tanečného-divadla-mlade-srdcia/#sthash.RdksRCOO.dpuf>

¹⁵ v januári 2014 došlo k vymenovaniu nového riaditeľa tanečného divadla bez zohľadnenia požiadaviek maďarskej menšiny.

prostriedkov na podporu kultúry národnostných menšín¹⁶, nakoľko však viaceré otázky ostali otvorené, zástupcovia dvoch najpočetnejších národnostných menšín, maďarskej a rómskej, ktoré spolu predstavujú vyše 86 % všetkých národnostných menšín v SR, sa zdržali pri hlasovaní o tejto otázke vo Výbore. Vzorový výpočet dotácií podľa nových pravidiel bol predložený na prerokovanie Výborom s chybami, osoba poverená plnením úloh splnomocnenca však ani na opakované žiadosti nedala k dispozícii tabuľku na výpočet dotácií s novým vzorcom členke dočasnej pracovnej skupiny za maďarskú menšinu, ani maďarským zástupcom vo Výbore. Z hľadiska výpočtu veľmi dôležité koeficienty boli úradom splnomocnenca stanovené taktiež bez bližšieho odôvodnenia. Vo vzorovom výpočte sa rátalo s objemom disponibilných prostriedkov na dotačný program KNM schváleným na rok 2013, t. j. so sumou 4.250.000 EUR, pričom vôbec neboli odprezentované výpočty s predpokladanou výškou zdrojov na rok 2014, t. j. sumou 3.829.250 EUR, ktorá bola nakoniec aj schválená zákonom o štátnom rozpočte na rok 2014. Nakoľko táto suma nestačí na alokáciu podľa nových pravidiel, ostáva nevyjasnené, ako a z čoho sa bude uhrádzať chýbajúca suma (takmer 197.000 EUR - viď prílohu č. 1 tejto správy). Pri niektorých menšinách neboli zohľadnené jej reálne potreby a vôbec neboli stanovené pravidlá na prerozdelenie prostriedkov, ktoré by niektorá menšina nevyčerpala. Napriek tomu, že so základnými východiskami a kritériami nových pravidiel alokácie je možné súhlasiť, ignorovanie požiadaviek na vysvetlenie všetkých prvkov nového vzorca popiera sledovaný cieľ transparentnosti, k čomu prispieva aj skutočnosť, že Úrad vlády SR napriek vypísanej výzve na predloženie žiadostí o dotáciu v dotačnom programe KNM dodnes nevypracoval všeobecne záväzný právny predpis s novými pravidlami alokácie finančných prostriedkov pre daný dotačný program KNM.

Návrh riešenia: upresniť a upraviť pravidlá alokácie finančných prostriedkov v súlade s vyššie uvedenými požiadavkami.

6 **Priority na rok 2014**

Zástupcovia maďarskej národnostnej menšiny odporúčajú príslušným orgánom verejnej moci prijať v oblasti podpory kultúr národnostných menšín na Slovensku v roku 2014 nasledovné opatrenia:

¹⁶ <http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/nove-pravidla-alokacie-financnych-prostriedkov-na-podporu-kultury-narodnostnych-mensin-su-schvalene/>

➤ prijať *komplexný zákon*, ktorým by došlo k reforme celého systému podpory menšinových kultúr na Slovensku, pričom základom pre vypracovanie návrhu zákona by mal byť materiál braný na vedomie Výborom¹⁷;

Prijatie komplexného zákona odôvodňuje aj to, že právny poriadok Slovenskej republiky upravuje túto oblasť nedostatočne. Zákon č. 524/2010 Z. z. o poskytovaní dotácií v pôsobnosti Úradu vlády Slovenskej republiky nemožno považovať za špeciálny zákon upravujúci ochranu a podporu zachovania a rozvoja kultúry národnostných menšín, nakoľko nepredstavuje rámcovú úpravu ochrany a podpory zachovania a rozvoja kultúry národnostných menšín. Navrhovaný zákon má:

- upravovať disponibilný objem finančných prostriedkov poskytovaných na ochranu a podporu zachovania a rozvoja kultúry národnostných menšín a mechanizmus ich rozdeľovania,
- venovať sa dlhodobej podpore národnostných organizácií,
- obsahovať ustanovenia o spôsobe ochrany a podpory zachovania a rozvoja kultúry národnostných menšín inými subjektmi ako Úradom vlády Slovenskej republiky,
- upravovať postavenie profesionálnych umeleckých inštitúcií národnostných menšín.

Poukazujeme aj na tretí posudok poradného výboru pre Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín prijatý 27. mája 2010 v Štrasburgu, ktorý poukazuje tiež na potrebu prijatia zákona o ochrane a podpore zachovania a rozvoja kultúry národnostných menšín v Slovenskej republike. V posudku sa uvádza: „Napriek finančnej podpore, ktorú slovenské orgány poskytujú organizáciám národnostných menšín na zachovanie a podporu ich kultúry a identity, rozsah tejto podpory sa zdá nedostatočný na uspokojenie ich skutočných potrieb.” Poradný výbor vo svojich odporúčaní vyzval slovenské orgány, aby dopracovali legislatívny rámec týkajúci sa ochrany národnostných menšín, financovania ich kultúrnych aktivít a používania menšinových jazykov, aby bola zabezpečená prehľadnosť a právna istota v rozličných oblastiach záujmu osôb patriacich k národnostným menšinám.

¹⁷ Tretie zasadnutie Výboru pre národnostné menšiny a etnické skupiny, 14. novembra 2011, bod 13.

Moravská národnostná menšina

Historicko-demografický profil národnostnej menšiny

Moravania sú obyvatelia historickej krajiny Morava, či už v teritoriálnom alebo etnickom zmysle. Po prvý raz je takýto názov doložený roku 822. V historickom kontexte sa používa na označenie:

- záposlovanských kmeňov, ktoré sa v 6. storočí usadili v dnešnej Morave (na rozdiel od tzv. českých kmeňov v dnešných stredných Čechách); ich skutočné meno je neznáme,
- obyvateľov Moravského kniežatstva (západnej časti Veľkej Moravy) alebo celej Veľkej Moravy – zrejme išlo len o vláduce a slobodné obyvateľstvo, možno sústredené v meste Morava/pri rieke Morava,
- obyvateľov Moravského markgrófstva (súčasť Českého kráľovstva, neskôr Českej koruny), slovanského aj germánskeho pôvodu.

V novších dejinách a v súčasnosti sa tak označuje záposlovanské etnikum na Morave, od konca 70. rokov 19. storočia (obdobie národného obrodovania) považované za súčasť Čechov; v najnovšej dobe – po roku 1989 – sa však viac ako 1/3 obyvateľstva Moravy prehlásila za samostatný národ.

Prví (západní) Slovania prišli na Moravu v 6. storočí n. l. Spočiatku ich možno sledovať iba podľa archeologických nálezov. Koncom 8. storočia tieto kmene vytvorili (aj na Záhorí) kniežatstvo, dnes nazývané Moravské. V roku 822 sa prvý raz spomínajú akísi Moravania, zrejme sa tým mysleli práve tieto kmene. V roku 833 pripojením Nitrianskeho kniežatstva vytvorili veľký štát, neskôr nazývaný Veľká Morava. Označenie *Moravania* v súvislosti s obyvateľmi Veľkej Moravy sa používalo popri označení *Sloveni*.

Dnes sú Moravania zastúpení radom svojráznych etnografických skupín, z ktorých najznámejší sú Hanáci, Lasi, Valasi, Moravskí Slováci a Horáci.

Moravské nárečia vykazujú viaceré znaky spoločné so záposlovenskými nárečiami. Jeden z najvýznamnejších slavistov Vatroslav Jagič (1838-1923) dokonca tvrdil, že Moravania ešte koncom 19. storočia v podstate hovorili takým istým jazykom ako Slováci. Do polovice 20. storočia bolo aj v Česku a na Slovensku bežné považovať v odborných

textoch prinajmenšom obyvateľov Moravy na juhovýchodnej Morave za Slovákov, ich jazyk za nárečie slovenčiny – „moravkoslovenské nárečia“ a ich územia aj označovať ako Slovensko či Moravské Slovensko – dnes Slovácko.

Moravská menšina je autochtónnou menšinou na Slovensku.

V oblasti kultúry Moravskej národnostnej menšiny pôsobia tieto kultúrne inštitúcie:

- **Moravský kultúrny zväz** je ústredný orgán kultúry autochtónnej moravskej menšiny pôsobiaci na princípe občianskeho združenia. Koordinuje uchovávanie a prezentáciu kultúrnych hodnôt, jazykového a kultúrneho dedičstva, uchovávaním a pestovaním zvykov, tradícií a kultúrno-umeleckých aktivít. Moravský kultúrny zväz združuje občanov, ktorí sú moravskej národnosti, respektíve pochádzajú z Moravy, alebo zo Slovenska, alebo aj tých, ktorí sú sympatizantmi Moravanov, ich kultúry a majú záujem o udržiavanie hodnôt národnej identity Moravanov, rozvoj moravskej kultúry a folklóru. Moravský kultúrny zväz organizuje prehliadky a festivaly moravskej kultúry, spoločensko-kultúrne stretnutia Moravanov, hudobné večery, večery moravskej poézie, výstavy a iné. Združuje moravské kluby a zastrešuje kultúrne dianie Moravanov na Slovensku.
- **Morava Krásna Zem** je občianske združenie organizujúce pripomínanie moravskej kultúry, zvykov, obyčajov kraja a tradičných moravských výrobkov. Toto združenie sa pripojilo aj k iniciatíve vyvesenia moravskej vlajky, ktorú organizovala Moravská národní obec Brno.
- **Moravan** je hudobná skupina zameraná na interpretáciu skladieb moravských autorov a skladieb vychádzajúcich z moravských tradícií. Skupina má internacionálny charakter, pôsobí na Slovensku a na Morave, pravidelne sa zúčastňuje aktivít usporiadaných príslušníkmi nemeckej národnostnej menšiny.

V oblasti moravsko-slovenského pomedzia pôsobia aj folklórne telesá ako detský folklórny súbor moravských tancov piesni a tradícií detský folklórny súbor Dúbravček, folklórny súbor reprezentujúci moravské piesne a tance folklórny súbor Dúbravček, hudobno-folklórny klub Spievanka, ľudová hudba hrajúca moravské skladby ľudová hudba Dúbravienka, hudobná skupina Notečka, a dychová hudba Považská Veselka.

Vzťahy medzi jednotlivými moravskými organizáciami sú veľmi úzke. V kultúrnych súboroch pracujú členovia občianskeho Moravského kultúrneho zväzu alebo občianskeho

združenia Morava krásna zem. Dobré vzťahy sú tradične aj medzi Moravským kultúrnym zväzom a ostatnými organizáciami iných národnostných menšín, hlavne srbskou, nemeckou a rusínskou národnostnou menšinou. Členovia združenia Morava krásna zem sa zúčastňovali kultúrnych podujatí rusínskej národnosti. Hudobná skupina Moravan sa tradične už niekoľko rokov zúčastňuje na festivale Sviatok kultúry a vzájomnosti usporadúvanom Karpatskonemeckým spolkom na Slovensku v Kežmarku.

Moravský kultúrny zväz úzko spolupracuje aj so zahraničnými hlavne moravskými organizáciami. Príkladom takejto spolupráce je spolupráca s Ústavom jazyka moravského, ktorého cieľom je popísať spisovný jazyk na Morave z hľadiska vývoja moravskej jazykovej situácie a spisovnú češtinu obohatiť o moravizmy (moravské jazykové prvky) za účelom vytvorenia komunikačnejšieho nástroja pre Moravanov.

Občianske združenie Morava Krásna Zem úzko spolupracuje s Moravskou národnou obcí Brno.

Medzi hlavné, najdôležitejšie kultúrne aktivity, podujatia a výstupy v oblasti kultúry moravskej národnostnej menšiny patria *Moravské jaro a Masopustné moravské slávnosti*, kultúrne podujatie zamerané na folklórne zvyky pri vítaní jari, *Stretnutie Moravanov pri príležitosti 1150 výročia príchodu sv. Cyrila a Metoda* – kultúrne podujatie pripomínajúce moravské korene a *Slávnosti a Jazda kráľov ako kultúrna tradícia a zvyky Moravanov*. Významne miesto tu má aj festival *Morava Krásna Zem*, čo je festival kultúry a tanca pripomínajúci moravský folklór.

Najdôležitejšou udalosťou v roku 2013 bolo 1150. výročie príchodu sv. Cyrila a Metoda na územie Veľkej Moravy. K tomuto výročiu bolo organizovaných rôznymi štátnymi aj neštátnymi organizáciami množstvo kultúrnych a spoločenských aktivít, ktoré posilňovali kultúrne povedomie Moravanov žijúcich na Slovensku aj napriek tomu, že neboli organizované moravskými spolkami.

Najvýznamnejšou časťou podpory kultúry moravskej národnostnej menšiny je štátna podpora. Ďalšia významná podpora je zo strany podnikateľskej sféry, kde niektoré podujatia sa uskutočnili len vďaka sponzorstvu.

Z komunálnej sféry, ani zo strany materskej krajiny Českej republiky, ani z fondov Európskej únie a zahraničných nadácií nebola v roku 2013 žiadna podpora moravskej kultúry.

Vzhľadom k tomu, že ekonomická a právna náročnosť na odbornosť spracovania žiadostí o dotácie a jednotlivých projektov je požadovaná Úradom vlády SR na stále vyššej profesionálnej úrovni, je potrebné aby túto agendu vykonávali profesionálni pracovníci. Vzhľadom k nízkym dotáciám a vyhranenej účelovosti štátnych dotácií si moravská menšina nemôže dovoliť zamestnávať profesionálnych pracovníkov, hlavne v oblasti organizovania kultúrnych podujatí, ale aj účtovníctva a práva. Všetci pracovníci združenia Morava Krásna Zem sú dobrovoľníci bez nároku na odmenu. Dokumenty, žiadosti a vyúčtovania požadované Úradom vlády SR len z vypätím síl a len vďaka štedrosti sponzorov, dokáže moravská menšina spracovať na požadovanej úrovni.

Priority na rok 2014

Bolo by potrebné vyčleniť adekvátnu časť dotácií na zabezpečenie profesionálneho spracovania ekonomicko-právnej agendy spojenej s prípravou projektov a vyúčtovaním. Pomohla by možnosť preplatiť v rámci projektov odmenu aspoň pre jednu osobu v rámci menšiny na administratívu, spracovanie projektov a ich vyúčtovanie. Tak by bolo možné najat' na túto činnosť profesionálov.

Nemecká národnostná menšina.

Historicko-demografický profil národnostnej menšiny

Postavenie tých karpatských Nemcov, ktorí z rôznych dôvodov po 2. svetovej vojne ostali na Slovensku bolo veľmi ťažké. Pri sčítaní ľudu v roku 1950 sa k nemeckej národnosti prihlásilo 5179 obyvateľov, v roku 1980 to bolo už len 2918. Cieľavedomá asimilácia a úplne absentujúce nemecké školstvo viedli k situácii, že karpatskí Nemci boli koncom 80-tych rokov existenčne úplne ohrození. Nová nádej im svietila v roku 1989. Pri sčítaní obyvateľstva v roku 1991 sa k nemeckej národnosti prihlásilo 5629 osôb, v roku 2001 to bolo 5405 osôb a pri poslednom sčítaní obyvateľstva na Slovensku v roku 2011 sa k nemeckej národnosti prihlásilo 4690 osôb. Odhaduje sa však, že reálny počet Nemcov žijúcich na Slovensku je v rozpätí 12 – 15 tisíc.

Do roku 1989 karpatskí Nemci na Slovensku nemohli vyvíjať žiadne organizované aktivity. Vyše 40-ročné asimilačné tlaky spôsobili výrazné oslabenie nemeckého etnika, ktoré navyše žije rozptýlene. Došlo k odtrhnutiu od ich tradičnej kultúry, zamedzovalo sa používanie ich jazyka, vyučovanie v materinskom jazyku úplne chýbalo, kontakty s príbuzenstvom v Nemecku alebo Rakúsku boli iba sporadické, navyše spojené s rizikami možných postihov. Časť karpatských Nemcov – občanov Slovenskej republiky – sa dodnes cíti byť poškodená v dôsledku konfiškácie ich majetku. V súčasnosti sa s prejavmi medzietnických konfliktov vo vzťahu ku karpatským Nemcom prakticky nestretávame.

Medzi najvýznamnejšie inštitúcie patrí Karpatskonemecký spolok na Slovensku¹⁸. Bol založený po niekoľkých miestnych iniciatívach 30. septembra 1990 v Medzeve. Je to občianske združenie občanov Slovenskej republiky, ktorí sú nemeckej národnosti, nemeckého pôvodu alebo ich materinský jazyk je nemecký jazyk, prípadne jazyk inej národnosti, ktorí majú pozitívny vzťah ku karpatskonemeckému kultúrnemu dedičstvu. Je to kultúrny spolok, ktorý je nezávislý od straníckej príslušnosti, svetonázorového presvedčenia a vierovyznania. Je to dodnes najvýznamnejší reprezentant Nemcov žijúcich na Slovensku. Člení sa do piatich regiónov: Bratislava a okolie, Hauerland, Horný Spiš, Dolný Spiš a Údolie Bodvy. Tento kultúrny spolok mal v roku 2012 okolo 4800 členov v 36 miestnych skupinách. Plošne je

¹⁸ Adresa spolku: Karpatskonemecký spolok na Slovensku, Lichardova 20, 040 01 Košice
Tel.: 055/6224145 kdv@kdv.sk, www.kdv.sk

najväčší región Hauerland s viac ako 1000 členmi. Aktivity Karpatskonemecký spolok na Slovensku sú vo veľkej miere závislé na dotáciách z Úradu vlády SR z dotačného programu KNM.

Spolková republika Nemecko zakúpila pre Karpatskonemecký spolok na Slovensku 7 tzv. *Domov stretávania*: v Bratislave, Nitrianskom Pravne, Handlovej, Kežmarku, Mníšku nad Hnilcom, Medzeve a v Košiciach. Sú to miesta kultúrnych aktivít a stretávania, jazykových kurzov a ďalších aktivít nielen pre občanov nemeckej národnosti, ale i pre ostatných spoluobčanov.

Jediným periodikom Nemcov žijúcich na Slovensku je mesačník s dobrou úrovňou *Karpatenblatt*, ktorý je vydávaný v Poprade. Podobne ako aj iné menšiny, aj karpatskí Nemci majú svoje relácie v národnostných magazínoch v RTVS.

Každá miestna skupina ako aj regionálna organizácia Karpatskonemeckého spolku má vlastné aktivity. Tradičným, najvýznamnejším a aj navštevovaným podujatím je každoročne na prelome júna a júla v Kežmarku organizovaný *Sviatok kultúry a vzájomnosti*, na ktorom sa stretávajú príslušníci nemeckej národnostnej menšiny žijúci na Slovensku a aj v zahraničí.

Jednotlivé regióny majú v priebehu roka viaceré podujatia, pričom tradičnými sú tzv. *Regionaltreffen* – regionálne stretnutia:

- v Regióne Bratislava a okolie to je Pressburger Treffen – Stretnutie Prešporákov, každoročne v septembri,
- v Regióne Hauerland sa tretiu sobotu v auguste koná Hauerlandfest, každý rok v inej obci stredoslovenského Hauerlandu,
- v Regióne Horný Spiš sa v Chmeľnici každoročne konajú začiatkom júna Dni spišskej kultúry,
- v Regióne Dolný Spiš sa v septembri striedavo v niektorej obci alebo meste tohto regiónu koná Stretnutie Nemcov Dolného Spiša,
- v Regióne Údolie Bodvy sa v Medzeve každý rok v júli koná Stretnutie Nemcov z údolia Bodvy.

Ďalšou významnou inštitúciou je *Múzeum kultúry karpatských Nemcov je špecializovaným múzeom Slovenského národného múzea*. Múzeum kultúry karpatských

Nemcov má svoje sídlo v Bratislave na Žižkovej ulici, kde je zároveň stála expozícia dejín a kultúry karpatských Nemcov. Má dve pobočky v Nitrianskom Pravne a v Handlovej, v Domoch stretávania Karpatskonemeckého spolku na Slovensku. Múzeum kultúry karpatských Nemcov vyvíja činnosť na celom Slovensku, nakoľko jeho ťažisková orientácia je namierená na regióny života karpatských Nemcov, ktoré sú na západnom, strednom i východnom Slovensku. Je jedinou špecializovanou inštitúciou na Slovensku zameranou na muzeálnu dokumentáciu, prezentáciu a výskum kultúry a dejín karpatských Nemcov. Z toho vyplýva aj jeho širší záber – Múzeum kultúry karpatských Nemcov sa stalo i servisným miestom pre karpatských Nemcov zo Slovenska a zo zahraničia a osoby zaujímajúce sa o problematiku Nemcov na Slovensku.

Na Múzeum kultúry karpatských Nemcov sa taktiež obracajú nemecké a rakúske diplomatické zastupiteľstvá, pracovníci slovenských vysokých škôl, akadémie vied a študenti. V týchto súvislostiach poskytuje Múzeum kultúry karpatských Nemcov početné konzultácie, expertízy, posudky a podobne. Karpatskonemecký spolok úzko spolupracuje s Múzeom kultúry karpatských Nemcov.

Spolok ako aj múzeum úzko spolupracujú s partnerskými krajanskými združeniami v Nemecku, Rakúsku a USA. Taktiež je na dobrej úrovni spolupráca so zastupiteľskými orgánmi Nemecka a Rakúska na Slovensku.

Priority na rok 2014:

Významným problémom je vnímanie karpatských Nemcov zo strany majoritnej spoločnosti. O nemeckej menšine na Slovensku pred rokom 1989 obyvateľstvo Slovenska vedelo len veľmi málo, a aj to na základe učebníc dejepisu a propagandy sa tvoril negatívny obraz karpatských Nemcov, čo však pri hodnotení vyše 800-ročného spolužitia so Slováckmi a ostatnými národnosťami nezodpovedá realite. Chceme vnímanie karpatských Nemcov v dejinách Slovenska čo najviac objektivizovať. Sme si vedomí, že takáto objektivizácia sa nedá dosiahnuť nariadením alebo mediálnymi kampaňami a je to dlhodobý proces, v ktorom očakávame aj pomoc majoritnej spoločnosti. Významnou pomocou v tomto smere je zriadenie Múzea kultúry karpatských Nemcov v Bratislave, ktoré sa svojimi výstavami snaží v tomto smere vyvíjať aktivity. Ďalej je to publikačná činnosť, prednášky, semináre, vyučovanie na školách a pod.

Karpatskonemecký spolok na Slovensku sa borí s tromi hlavnými problémami, ktoré sa však prejavujú aj u mnohých iných spolkov. Prvým problémom je vysoký vek členskej základne. U karpatských Nemcov sa to dá sčasti dobre zdôvodniť postavením nemeckej menšiny na Slovensku po 2. svetovej vojne, avšak s tým sa samozrejme nemôžeme uspokojiť. Zapojenie mladšej generácie do činnosti Spolku je pre nás životnou nutnosťou. Druhým problémom je, že spolok nemá platených funkcionárov. Výkon funkcií je dobrovoľná aktivita, jednotliví funkcionári aktivity v spolku plnia popri zamestnaní, čo značne obmedzuje ich kapacity.

Tretí problém je zníženie dotácie v roku 2013 oproti predošlým rokom. Karpatskonemecký spolok považuje krátenie prostriedkov v roku 2013 o 45% za nespravodlivé a žiaľ, ukazuje sa, že toto radikálne zníženie prostriedkov sa bude prejavovať aj v roku 2014 a v rokoch nasledovných. Odsúhlasenie takéhoto krátenia prostriedkov najmä u malých menšín zástupcami veľkých menšín považujeme za vyslovene nesolidárne.

Trvalým veľkým problémom je oneskorené pridelovanie schválených prostriedkov z dotačného programu KNM. Toto trvá už takmer 25 rokov a žiaľ, nedarí sa to riešiť. Vždy je k dispozícii dostatok dôvodov, pre ktoré to nejde.

Pokiaľ ide o podporu z materskej krajiny, teda z Nemeckej spolkovej republiky, tak táto je vo veľkej miere viazaná na prevádzku a činnosť siedmich Domov stretávania Karpatskonemeckého spolku. Tieto domy sú však k dispozícii nielen príslušníkom nemeckej menšiny, ale aj ostatným občanom.

Pol'ská národnostná menšina

Historicko-demografický profil národnostnej menšiny

Poliaci žijúci na Slovensku, ktorí sa hlásia ku svojim koreňom, stotožňujú sa s materskou krajinou a zachovávajú svoj jazyk a kultúru, sú v podstate netypickými prisťahovalcami. Na Slovensku sa neusadili z politických dôvodov ani v dôsledku traumatizujúcich historických udalostí. Súčasnú poľskú národnostnú menšinu tvoria tí, ktorí sem prišli v rôznom období za prácou alebo štúdiom, založili si tu rodiny a zostali tu žiť. Sú to aj potomkovia tých, ktorí sem prišli počas 2. svetovej vojny alebo bezprostredne po nej v neposlednom rade aj poľskí goralí zo slovensko-poľského pohraničia.

Do prvej svetovej vojny na území Slovenska nemali Poliaci žiadne kultúrno-vzdelávacie organizácie ani poľské školy. Za prvú takúto inštitúciu môžeme považovať *Pol'skú čítareň* založenú v Košiciach v roku 1925 pracovníkmi poľského konzulátu. *Pol'ská čítareň* plnila funkciu knižnice, v ktorej sa sprístupňovali poľské knihy. Pri čítárni vznikol aj *Krúžok poľskej mládeže a jej priateľov*. Ďalšou organizáciou bol *Pol'ský krúžok* v Bratislave pôsobiaci v rokoch 1928-1938. Jeho činnosť bola zameraná na organizáciu kultúrneho života Poliakov na západnom Slovensku a aktivity, ktorých cieľom bolo zblížovanie medzi poľským a československým národom. Medzi jeho ciele patrilo aj zachovanie poľského jazyka a propagácia poľskej kultúry. V roku 1931 na československých vysokých školách študovalo 2365 poľských občanov. Poľskí študenti založili v Československu študentský spolok s názvom *Pol'ská svojpomoc*. Filiálky tohto zväzu vznikli v Prahe, Brne a Bratislave. V Bratislave spolok pôsobil pri Lekárskej fakulte Univerzity Komenského. Okrem toho v Bratislave existovali aj inštitúcie, ktoré vznikli z československej iniciatívy a do ich činnosti sa zapojili Poliaci, napríklad v roku 1933 bola založená *Pol'sko-československá spoločnosť v Bratislave* a v roku 1936 vzniklo *Slovensko-poľské hospodárske združenie v Bratislave*. To však existovalo iba rok. V rokoch 1945-1991 neexistovali na Slovensku žiadne poľské organizácie či spolky. Ich vznik bol možný až po roku 1989. Vo februári 1991 vznikol *Pol'ský klub Adama Mickiewicza v Martine*. V 1994 sa jeho členovia spojili s Poliakmi z Bratislavy a Košíc v novom združení s celoslovenskou pôsobnosťou s názvom *Pol'ský klub – spolok Poliakov a ich priateľov na Slovensku*.

Správa o stave poľskej národnostnej menšiny na Slovensku za rok 2013 je hodnotením predovšetkým tých aspektov, ktoré sú známe v rámci činnosti dvoch združení pôsobiacich v súčasnosti na Slovensku v oblasti poľskej kultúry a jazyka. Hlavnou oblasťou ich činnosti je zachovanie a propagácia kultúrnych hodnôt poľskej národnostnej menšiny, výchova a vzdelanie detí a mládeže s prihliadnutím na rozvoj ich jazykových kompetencií v poľskom ako aj slovenskom jazyku. Ďalej je to podpora edičnej a umeleckej činnosti osôb poľského pôvodu, autorov písucich v poľskom jazyku alebo autorov, ktorých tvorba je inak spojená s Poľskom. Značný priestor sa poskytuje aj na prezentáciu majoritnej spoločnosti poľskej kultúry v jej mnohých aspektoch - divadlo, hudba, výtvarné umenie, fotografia, folklór a tradície.

Štruktúra systému národnostných inštitúcií je nasledovná:

- **Poľský klub – spolok Poliakov a ich priateľov na Slovensku** vyvíja svoju činnosť od roku 1994 a je organizáciou združujúcou Poliakov žijúcich na Slovensku a ich rodiny, osoby deklarujúce poľský pôvod a tých, ktorým je blízka poľská kultúra. Má svoje organizačné jednotky – kluby v Bratislave, Nitre, v Trenčíne a Dubnici nad Váhom a v Košiciach. Organizácia vydáva mesačník *Monitor Polonijny*, informačno-publicistický časopis.
- **Občianske združenie Polonus** vzniklo a vyvíja svoju činnosť v Žilinskom kraji. Má svoje sídlo v Žiline a pobočku v Martine. Členskú základňu tvoria Poliáci a ich rodiny z celého kraja. Združenie Polonus je organizáciou otvorenou, združuje aj sympatizantov, priateľov a záujemcov o poľský jazyk a kultúru. Práve pre priblíženie poľského jazyka a kultúry nielen Poliakom, ale aj majoritnej spoločnosti kraja združenie Polonus zriadilo a udržiava fondy poľskej literatúry v knižniciach v Žiline, Martine, Dolnom Kubíne a Čadci, zriadilo aj školu z výučbou poľského jazyka, histórie, geografie pre deti a mládež a tiež Interaktívnu akadémiu poľského jazyka a literatúry prístupnú pre všetkých záujemcov.

Obe organizácie vzájomne spolupracujú a dopĺňajú sa. Ich súčinnosť sa prejavuje najmä vo veciach zásadných a dôležitých či už pre celú poľskú národnostnú menšinu na Slovensku, či pre materskú krajinu alebo vzťah ku Slovensku. Pokiaľ ide o charakteristiku vzájomného vzťahu medzi týmito dvomi organizáciami, je potrebné zdôrazniť, že ich postavenie je rovnocenné. Poslaním oboch organizácií je propagácia poľskej kultúry, tradícií

a vyvíjanie úsilia na zachovanie svojej národnej identity v rámci poľskej národnostnej menšiny.

Medzi tradičné podujatia, ktoré dosahujú vysokú úroveň a verejnosť sa o ne zaujíma patria:

- **Monitor Polonijny** – mesačník vydávaný od roku 1995 Poľským klubom, ktorý vychádza v poľskom jazyku. Tematicky sa orientuje na spoločenský život Poliakov na Slovensku, prináša tiež informácie o aktuálnych kultúrnych, spoločenských a politických udalostiach v Poľsku a na Slovensku. Prezentuje tiež podrobné informácie a recenzie z oblasti literatúry, filmu, hudby, zaoberá sa aj jazykovedou čiže gramatickými zvratmi v poľskom jazyku. Nechýba ani strana venovaná najmladším. Od roku 2013 prezentuje aj národnostné menšiny žijúce na Slovensku, vrátane histórie Slovenska. Časopis v roku 2013 získal prestížne ocenenie menom Macieja Płazyńskiego, ktoré udeľuje PressClub Polska v kategórii: redakcia poľského média v zahraničí.
- **Dni poľskej kultúry v Košiciach** – jedna z vlajkových kultúrnych akcií propagujúcich poľskú kultúru. Podujatie umožňuje predstavenie širokej verejnosti poľských umelcov, poľskú kinematografickú, divadelnú a hudobnú tvorbu, prezentáciu výstupov tvorivých workshopov, folklórnych vystúpení a pod.
- **Dubnické dni priateľstva, spolupráce a folklóru** – tradičné kultúrne podujatie prezentujúce folklórne vystúpenia.
- **Turíce** – kultúrne, folklórne aj náboženské zvyklosti charakteristické pre Turičné sviatky v Poľsku, prezentované na Strednom Považí.
- **Priateľstvo bez hraníc v Trenčíne** – kultúrne podujatie skladajúce sa z viacerých častí, pričom každá z nich prezentuje iný druh umenia: vizuálne umenie je doplnené o vystúpenia folklórnych skupín a pod. Akcia je zavŕšená spoločným stretnutím Poliakov a ich slovenských priateľov, na ktorom taktiež nechýbajú prvky poľskej kultúry, akými sú tanec a spev.
- **Poľské szanty na Dunaji v Bratislave** – spoločenské podujatie prezentujúce výnimočnú oblasť poľskej námorníckej kultúry, akou sú *szanty* - poľské námornícke piesne. Zvyčajne sa odohráva na lodi na Dunaji.

- **Umenie z našich radov** – cyklické akcie, ktorých cieľom je prezentácia tvorby umelcov poľského pôvodu. V roku 2013 to bola výstava prác *Hodvabná cesta* Štefánie Gajdošovej – Sikorskej, umelkyne z Košíc.
- **Potykajme si s Poľskom** – celodenný program na nábreží Dunaja v Bratislave, počas ktorého si návštevníci mali možnosť pozrieť veteránov z Poľska (staré autá značky Warszawy a Syreny), pantomimické etudy v podaní člena Poľského klubu a divadlo pantomímy z Vroclavi s predstavením *Kuchár na ostro*.
- **Organový koncert v Nitre** – tradičné kultúrne podujatie organovej hudby, na ktorom odznievajú skladby najmä poľských skladateľov. Program je tvorený ako prierez organovej hudby od stredoveku až po súčasnú tvorbu.
- **Piatková poľská školička v Nitre** – stretnutie detí a mládeže s poľskými koreňmi, ktorých cieľom je popri rozvoji jazykových schopností upevniť ich národné povedomie, ako aj kultúrnu identitu.
- **Stretnutie poľskej mládeže** – podujatie s vyše pätnásťročnou tradíciou určené mladým ľuďom a rodinám s poľským pôvodom bývajúcim v rôznych lokalitách celého Slovenska. Cieľom je prispieť k udržiavaniu a posilňovaniu kultúrnej a národnej identity a formovanie mladých osobností v tomto duchu. Stretnutie umožňuje mladým ľuďom kontakt a nadviazanie priateľstva s ich rovesníkmi a mladým rodinám kontakt a výmenu skúseností. Program podujatia je koncipovaný vždy tak, aby priniesol možnosť ale aj návod, ako zdokonaľiť svoje jazykové schopnosti a zlepšiť svoj vedomostný rozhľad nielen o Poľsku, ale aj o Slovensku. Stretnutie má vždy konkrétnu vybranú tému, ku ktorej sa viažu prednášky, prezentácie a najmä diskusie. Práve rozhovory, diskusie, realizácia praktických jazykových úloh a cvičení vedených v zaujímavej a zábavnej forme dáva mladým príležitosť „overenia“ si svojich schopností a tým starším možnosť zopakovania si často zabudnuté vedomosti.
- **Žilinské fórum národnostných menšín** – podujatie založené na vzájomnej spolupráci medzi organizáciami národnostných menšín pôsobiacimi v Žilinskom kraji. Hlavným organizátorom je každoročne občianske združenie Polonus a spoluorganizátorom vždy tá menšina, ktorá počas aktuálneho fóra bude mať priestor na svoju prezentáciu /každý rok sa prezentuje iná menšina/

Všetky kultúrne podujatia, ktoré sme vyššie uviedli, sa tešia veľkému záujmu nielen medzi príslušníkmi poľskej národnostnej menšiny, ale aj ich priateľmi na Slovensku. Práve z dôvodu ich obľúbenosti, kvality a vžitej tradície považujeme tieto kultúrne akcie za významné vo vzťahu ku kultúre poľskej národnostnej menšiny.

Finančné zdroje podpory kultúrnych projektov poľskej národnostnej menšiny sú:

- štátna podpora – dotačný program KNM;
- podpora z komunálnej sféry – OZ Polonus v roku 2013 získalo grant od mesta Žilina na realizáciu projektu v oblasti kultúry – Regionálnemu sídlu Poľského klubu v Dubnici je priznávaná stála podpora zo strany miestnej samosprávy.
- podpora z Poľskej republiky je určená na kultúrnu a edukačnú činnosť oboch organizácií prostredníctvom fondu spravovaného Ministerstvom zahraničných vecí Poľskej republiky. Občianske združenie Polonus v roku 2013 dostalo aj nefinančnú podporu – knihy na doplnenie knižných fondov poľskej literatúry zriadených touto organizáciou v knižniciach v Žiline, Martine, Dolnom Kubíne, Čadci.

Najvýznamnejším a dlhodobým problémom je chýbajúce stále sídlo organizácie a tak isto aj klubové priestory na činnosť v jednotlivých regionálnych organizáciách. Problém spočíva v nedostatku finančných prostriedkov na nájom a udržanie takýchto sídiel, ale aj v nedostatočnej spolupráci a pomoci zo strany miestnych samospráv.

V roku 2013 bola činnosť organizácií sťažená aj v dôsledku neprimeraného krátenia finančných prostriedkov z dotačného programu KNM pre poľskú národnostnú menšinu. Považujeme to za nespravodlivé a najmä neodôvodnené.

Priority na rok 2014:

- zlepšiť a rozvinúť spoluprácu s miestnymi samosprávami tam, kde existujú kluby poľskej národnostnej menšiny,
- dosiahnuť, aby boli na slovenskom území vysielané a všeobecne dostupné stanice poľskej verejnej televízie TVP1 a TVP2 po vzore ostatných štátov (a zaradení ich televíznych programov do ponuky slovenských vysielateľov) susediacich so Slovenskom. Dnes nie je na Slovensku dostupná televízia, ktorá by umožňovala živý

kontakt so spoločenským, kultúrnym, ako aj politickým dianím v Poľsku, čo považujeme za vážny nedostatok v tejto oblasti.

Rómska národnostná menšina

Historicko-demografický profil národnostnej menšiny

Pravlast'ou Rómov je indický subkontinent. Predkovia dnešných Rómov Indiu opúšťali v priebehu 9. a 10. storočia, kde žili kočovným spôsobom. Živili sa kováčstvom, spracúvaním kože, hlíny, dreva a prútia, chovom a predajom koní alebo ostatných zabávali hudbou a tancom. Migračné vlny mohli súvisieť s potrebou hľadať ďalších záujemcov o ich výrobky a služby, podnetom mohlo byť i hľadanie lepšieho živobytia v oblastiach, ktoré majú priaznivejšie klimatické podmienky.

Najstaršie známe správy o pobyte Rómov na Slovensku sú z 2. polovice 14. storočia. V roku 1417 sa vyše tristo členná skupina vydala od Budína cez Košice do Bratislavy, kde sa rozdelila na niekoľko častí. Príslušníci kočujúcich skupín sa predstavovali ako pútnici z Malého Egypta, ktorí ako kajúnci hriešnici musia putovať po svete. Obyvateľstvo ich spočiatku prijímalo pohostinne. Rôzni šľachtici, panovníci i pápež im vydávali ochranné listiny – *glejty*.

Od polovice 15. storočia sa vzťah európskeho obyvateľstva k Rómom začal meniť. Predstavitelia vtedajšej cirkvi upozorňovali na to, že sa správanie kočujúcich Rómov nezhoduje s vtedajšou predstavou o kresťanských kajúcnikoch. Rozhodujúcim podnetom bola exkomunikácia Rómov z cirkvi parížskym arcibiskupom v roku 1427.

Reformy Márie Terézie a Jozefa II. z rokov 1761 a 1773 po prvý raz v dejinách predstavovali nariadenia, ktoré Rómom nevyháňali, ale počítali s nimi ako s obyvateľmi svojej krajiny. Smerovali však k asimilácii Rómov, zakazovali používať rómsky jazyk, či rozvíjať vlastnú kultúru.

Opätovné snahy o reguláciu života Rómov sa prejavili až koncom 19. storočia. Podľa súpisu žilo v roku 1893 v Uhorsku takmer 245 000 Rómov, čo predstavovalo 1,8% všetkých obyvateľov. Najväčšiu skupinu, až 90%, tvorili Rómovia žijúci usadlým spôsobom života.

V roku 1927 bol prijatý zákon O potulných Cigánoch, určujúci povinnosti hlásiť sa v domovských obciach, dostaviť sa na vyzvanie a zavádzajúci „cigánske legitimácie“. Jednotlivé ustanovenia zákona boli v rozpore s vtedy platnou Ústavou zaručujúcou rovnoprávnosť občanov republiky.

Najsmutnejšou kapitolou novodobých rómskych dejín je obdobie druhej svetovej vojny. Na území nacistickej Tretej ríše boli zriadené pracovné a zberné tábory, v ktorých boli internovaní Rómovia. Odtiaľto potom odchádzali transporty do vyhladzovacích koncentračných táborov, najmä do Osvienčimu. Odhaduje sa, že počas druhej svetovej vojny zahynulo 300 000 európskych Rómov.

Po skončení druhej svetovej vojny nastalo významné presídľovanie Rómov zo Slovenska do českých krajín, kde nachádzali nielen prácu, ale i možnosť lepšieho bývania. Keďže českí Rómovia sa z nacistických koncentračných táborov väčšinou nevrátili, prevažná časť Rómov žijúcich dnes v Českej republike pochádza zo Slovenska.

Štátne orgány v povojnovom období odmietli k Rómom pristupovať ako k osobitnému etniku. Domnievali sa, že svoju zaostalosť môžu Rómovia prekonať iba tak, že sa vzdajú svojho doterajšieho života a čo najviac sa prispôbia väčšinovému obyvateľstvu. Znamenalo to, že sa nemali zakladať rómske folklórne súbory, mládežnícke alebo športové kluby. Nepoužívalo sa ani označenie Rómovia alebo Cigáni, ale "občania cigánskeho pôvodu".

Politická, ekonomická a sociálna zmena po roku 1989 znamenala pre Slovensko začiatok zložitého transformačného procesu, ktorý významnou mierou ovplyvnil súčasné postavenie Rómov u nás. Komunistický režim, na úkor posilnenia sociálneho statusu Rómov, popieral ich právo na etnickú sebaidentifikáciu, čím výrazným spôsobom zasiahol do vývoja tohto etnika. Rómom bol priznaný štatút národnosti¹⁹ v roku 1991 na základe vládneho materiálu *Zásady vládnej politiky Slovenskej republiky k Rómom*, ktorý priniesol pre rómsku populáciu veľké zmeny.

V začiatkoch 90-tych rokov vznikali rómske kultúrne zväzy, záujmové združenia, neziskové organizácie, folklórne súbory, periodiká, otvoril sa aj mediálny priestor vo verejnoprávných médiách, v RTVS. Jedným z prvých výsledkov etno-emancipačných aktivít bol vznik profesionálneho *Divadla Romathan v Košiciach*. V tejto etape boli vytvorené podmienky na vznik a rozvoj rómskej literárnej tvorby. Rad výtvarných umelcov, najmä insitných, prezentovalo svoju tvorbu a spájalo ju s rómskou identitou.

¹⁹ Etnická identita Rómov však naďalej zostáva rozkolísaná, o čom svedčia aj výsledky sčítania obyvateľstva v rokoch 1991, 2001 a 2011. K rómskej národnosti sa v roku 1991 prihlásilo 75 802 a v roku 2001 ju deklarovalo 89 920 osôb. V roku 2011 rómsky jazyk za materinský alebo prevažujúci v komunikácii v domácnosti označilo 128 242 obyvateľov a k rómskej národnosti sa prihlásilo 105 738 obyvateľov. Podľa odhadov demografov v roku 2000 žilo v SR asi 365 000 Rómov.

Po roku 1989 sa dokumentovaniu kultúry Rómov začali venovať aj muzeálne pracoviská. Najväčší rozmach po roku 1989 zaznamenal neziskový sektor. Mimovládne neziskové organizácie, predovšetkým občianske združenia a nadácie predstavovali dynamicky sa rozvíjajúcu sieť inštitúcií pôsobiacich v rôznych oblastiach a stali sa symbolom občianskej spoločnosti. Z pohľadu participácie samotných Rómov v mimovládnych neziskových organizáciách patrí mimovládny sektor medzi najúspešnejšie oblasti rozvoja rómskej národnostnej menšiny. Dôkazom je aj skutočnosť, že práve v neziskovom sektore sa etablovalo množstvo rómskych aktivistov a osobností, ktorí v súčasnosti pracujú v štátnom a verejnom sektore.

V porovnaní s inými národnostnými menšinami je postavenie Rómov špecifické najmä z hľadiska absencie materskej krajiny, ktorá by bola východiskom pre spisovný jazyk, odbornú i beletristickú literatúru a ďalšie prvky rozvíjajúce kultúru národnostnej menšiny v inštitúciách realizujúcich systematické aktivity. Väčšina Rómov sa z rôznych dôvodov hlási k inej ako k rómskej národnosti (prevažne k slovenskej, v južných a juhovýchodných regiónoch k maďarskej národnosti). Výrazným obmedzením je skutočnosť, že väčšina inštitúcií s rómskou identitou je závislá na dotáciách a nepravidelných finančných zdrojoch. Vo vzťahu k rómskym národnostným inštitúciám je možné hovoriť o jednotlivých inštitúciách, ktorých fungovanie často závisí od externých podmienok, predovšetkým od dostupnosti finančných zdrojov. V 90-tych rokoch vznikla sieť inštitúcií podporovaných štátom, ale postupne sa ich podpora menila z obligatórnej na fakultatívnu, čo sa výrazným spôsobom prejavilo na ich chode. Dnes väčšina inštitúcií funguje na báze neziskových organizácií, ktoré na svoju činnosť získavajú zdroje z dotačných programov.

Rozpočtové, príspevkové organizácie

- *Slovenské národné múzeum - Múzeum kultúry Rómov na Slovensku Martin*²⁰. Múzeum je špecializovanou zložkou Slovenského národného múzea v Martine a ide o pracovisko s celoslovenskou pôsobnosťou. Vzniklo v roku 2002 ako Dokumentačné

²⁰ http://www.muzeum.sk/default.php?obj=muzeum&ix=dcrk_em_snm
<http://www.svkpo.sk/sk/narodny-projekt/>

centrum rómskej kultúry na Slovensku a v roku 2004 sa transformovalo na Múzeum kultúry Rómov na Slovensku.

- *Dokumentačno-informačné centrum rómskej kultúry (DICRK) v Štátnej vedeckej knižnici v Prešove.* Národný projekt v gescii Ministerstva kultúry SR s cieľom vybudovať dokumentačno-informačné centrum rómskej kultúry (DICRK) ako odborné pracovisko a organizačnú zložku Štátnej vedeckej knižnice v Prešove sa začal dňa 23. 2. 2012. Výstupmi projektu sú konkrétne materiály vytvorené v digitálnej podobe, ktoré budú dostupné pomocou on-line služby zavedenej pre širokú užívateľskú verejnosť.
- *Divadlo Romathan Košice* je prvé profesionálne rómske divadlo na Slovensku. Bolo zriadené Ministerstvom kultúry SR v roku 1992 v Košiciach a do roku 1996 bolo v priamej zriaďovateľskej pôsobnosti Ministerstva kultúry SR a profilovalo sa ako celoštátne divadlo. Po prijatí zákona 222/1996 Z. z. prešlo do zriaďovateľskej pôsobnosti Krajského úradu v Košiciach a stratilo právnu subjektivitu, ktorá mu bola prinavrátená až v roku 1998. V súvislosti s transformáciou verejnej správy od roku 2002 patrí do zriaďovateľskej pôsobnosti Košického samosprávneho kraja.
- *Vihorlatské múzeum v Humennom,* v rokoch 1996 – 2008 sa múzeum venovalo dokumentácii života a histórie Rómov na Slovensku a má aj zbierkový fond. Múzeum je v pôsobnosti Košického samosprávneho kraja.
- *Gemersko-malohontské múzeum v Rimavskej Soboti.* Patrí medzi najstaršie múzeá na Slovensku, vzniklo v roku 1882. Hlavným zameraním múzea je dokumentácia prírody a spoločnosti historického regiónu Gemera a Malohontu. Ide o región s početnou rómskou komunitou a múzeum sa venuje od roku 1996 dokumentácii hmotnej a duchovnej kultúry Rómov v širšom regióne. Je v zriaďovateľskej pôsobnosti Banskobystrického kraja.

Mimovládne neziskové organizácie

Z vysokého počtu mimovládnych neziskových organizácií venujúcich sa rómskej téme u nás však iba malá časť vyvíja svoju činnosť kontinuálne a len malá časť dokázala svoje aktivity profesionalizovať.

Veľké zmeny nastali vstupom SR do Európskej únie. Ukončenie činnosti zahraničných nadácií a ekonomická kríza spôsobila, že mnohé z mimovládnych organizácií ukončili svoje

aktivity. Väčšina z nich nedokázala získať finančné prostriedky na svoju činnosť ani z 2% daní. Nedostatkom je aj chýbajúca strešná organizácia, ktorá by aktivistov mimovládneho sektora spájala a poskytla im podmienky na vzdelávanie a rast.

V súčasnosti sa predpokladá, že väčšina aktívnych organizácií pôsobiacich v oblasti rómskeho mimovládneho neziskového sektora získava finančnú podporu prevažne zo štátnych dotácií.

Tabuľka č. 2 Zoznam vybraných mimovládnych neziskových organizácií, ktoré realizujú aktivity s celoštátnou pôsobnosťou:

por. číslo	názov organizácie	hlavná činnosť	kontakty
1.	Centrum sociálnej pomoci mladým CESPOM	(2002) Cieľom je pomáhať sociálne odkázaným ľuďom. Je organizátorom celoslovenskej speváckej súťaže Romano hangoro – Rómsky hlások.	Jozefa Kármána č. 26 984 01 Lučenec e-mail: cespom@cespom.sk mobil: 0907 665250 www.cespom.sk
2.	European Media Centre Gipsy Television	(2009) Zriaďovateľ rómskej internetovej televízie krajín Vyšehradskej 4 a GipsyTelevision.	Osuského 6 851 03 Bratislava e-mail: info@gipsytv.eu www.gipsytv.eu/
3.	In Minorita	(1999) Venuje sa multikultúrnej a mutietnickej problematike. Od roku 2005 je realizátorom projektu Ma bisteren!, pripomínajúcim holocaust Rómov na Slovensku.	Vajnorská 16 831 04 Bratislava
4.	Kultúrno výchovné občianske združenie Lačno drom	(2001) Poskytuje poradenstvo v oblasti vzdelávania a zamestnanosti. Každoročne organizuje medzinárodný rómsky festival Balvalfest.	Huta 31 985 05 Kokava nad Rimavicou mobil: 917 438 483 e-mail: sendrei@post.sk
5.	Kultúrne Združenie Rómov na Slovensku	(1994) Jeho poslaním je prispievať k budovaniu multikultúrnej spoločnosti, podporovať inklúziu sociálne vylúčených skupín.	Na Hrbe 16 974 01 Banská Bystrica mobil: 0907625774 e-mail: andrea.buckova@gmail.com http://www.kzrsr.sk/
6.	Ľuľudi - občianske združenie	(1992) vydáva časopis Ľuľudi –Kvietok. pre deti predškolského veku. V roku 2013 vyšli štyri čísla časopisu.	Ambroseho 1 85102 Bratislava
7.	OZ Nová cesta -	(2002) Organizácia zakladala Komunitné rady Rómov slúžiace ako neformálne skupiny lídrov. Vytvorila v obciach občianske združenia V roku 2013 založilo strednú odbornú školu.	Námestie slobody 1 071 01 Michalovce tel: 056/ 642 69 38 e-mail: oznovacesta@gmail.com http://www.oznovacesta.eu/
8.	Quo Vadis – občianske združenie	(2009) . Poslaním združenia je presadzovanie odstránenia všetkých foriem diskriminácie najmä vo vzťahu k Rómom, postaveniu žien v spoločnosti a rodovej rovnosti mužov a žien.	I.Krasku 7 960 01 Zvolen mobil: 0917/250 861 e-mail:

			quovadis.zv@gmail.com www.quovadis-oz.sk/
9.	Romano kher – Rómsky dom	(2007) Zameriava sa predovšetkým na vzdelávanie detí a mládeže prostredníctvom súťaží a informácií uverejnených v 1. rómskej multimediálnej encyklopédii. . j	Košická 36 821 08 Bratislava mobil: 0907/639 961 romanokher7@gmail.com www.romanokher.eu
10.	Rómske mediálne centrum (MECEM)	(2002 vznikla Rómska tlačová agentúra (RPA) a od roku 2008 MECCEM. Okrem agentúrnych správ). zabezpečuje rómske vysielanie v Slovenskom rozhlasu a Slovenskej televízii.	Južná trieda 53 040 01 Košice mobil: 0948 632 137, 0948 632 138 e-mail: mecem@mecem.sk www.mecem.sk
11.	Rómsky inštitút	(2007) Realizuje široké spektrum služieb a aktivít od mapovania rómskej reality v SR až po projekty na zlepšenie postavenia Rómov a ich začlenenie do spoločnosti.	Klariská 14 811 03 Bratislava tel: 02/55563015 e-mail: info@romainstitute.sk www.romainstitute.sk/
12.	Združenie Jekhetane	(1993) Vydáva noviny Romano nevo ľil. V roku 2013 nevyšlo ani jedno číslo periodika a v súčasnosti hrozí novinám zánik.	Jarková 3126/4 080 01 Prešov tel: 051/773 34 39 www.jekhetane-spolu.org

Na Slovensku pôsobí niekoľko desiatok rómskych folklórnych súborov a skupín, tanečných súborov a hudobných zoskupení. Ich repertoár je pomerne široký od tradičných rómskych piesní a tancov, cez rom-pop až po moderné štýly. Avšak všetkých sa dotýka nedostatočné zabezpečenie každodennej klubovej činnosti a podpory pre nacvičovanie. Svoje aktivity spravidla kombinujú s inými činnosťami ako komunitná práca, organizovanie festivalov alebo činnosti v sociálnej oblasti.

Medzi najdôležitejšie aktivity patria podujatie pripomínajúce **Medzinárodný deň Rómov** pripadajúci na 8. apríl²¹ a **Pamätný deň rómskeho holocaustu**, ktorý sa viaže na 2. alebo 3. august.²²

²¹ Za medzinárodný deň Rómov stanovili účastníci 4. kongresu Medzinárodnej rómskej únie (Varšava, 1990), 8. apríl, ako spomienku na udalosť z roku 1971. Vtedy sa po prvý raz stretli zástupcovia Rómov v Orpingtone pri Londýne. Toto stretnutie bolo vyvrcholením dovtedajšieho úsilia o vyjadrenie vzájomnosti na medzinárodnej úrovni a zároveň prvým oficiálnym a jednotným politickým vystúpením Rómov. Zástupcovia rómskeho hnutia zo 14 krajín deklarovali svoj spoločný pôvod, etnické pomenovanie (Róm) a jazyk a prihlásili sa ku krajine svojho pôvodu k Indii. Dohodli sa na prijatí svojich národných symbolov: rómskej hymny a vlajky.

²² Sviatok sa viaže k historickým udalostiam pripínajúcim neľudské zaobchádzanie s Rómami počas druhej svetovej vojny. Udalosť sa viaže k likvidácii najväčšieho koncentračného tábora pre Rómov v Osvienčime – Brezinke (Auschwitz – Birkenau). Vznikol v decembri 1942 a do tábora boli privezení Rómovia z Čiech a Moravy, Holandska, Belgicka, severného Francúzska, Poľska a štátov vtedajšieho Sovietskeho zväzu. Jeho bránami prešlo asi 20 000 európskych Rómov a väčšina v ňom našla svoju smrť. Tábor bol zrušený v roku 1944, niekoľko stoviek práceschopných väzňov bolo prevezených do iných táborov a v noci z 2. na 3. augusta 1944 bolo zostávajúcich 2897 rómskych mužov, žien a detí zavraždených v plynových komorách.

Na úrovni kultúrnych organizácií a zväzov je najväčší záujem o uchovávanie a rozvoj hudobných a hudobno-tanečných tradícií. Každoročne sa koná niekoľko prehliadok a festivalov, ktoré sú pozitívne vnímané nielen Rómami ale aj majoritným obyvateľstvom.

Napriek tomu, že zdroje pre rómsku menšinu predovšetkým z dotačného programu KNM zostávajú v posledných 4-5 rokoch na rovnakej úrovni, prípadne mierne narastajú, nie je možné pokryť záujem organizácií ale ani reálne potreby pre rozvoj všetkých oblastí kultúry rómskej národnostnej menšiny. Možnosti získania finančných prostriedkov zo zdrojov nadácií, grantových programov vyšších územných celkov či miestnych samospráv sú pre mimovládne organizácie obmedzené. Tvoria približne 5-20 % z celkových nákladov na činnosť organizácií. Zvyčajne ide o požadované spolufinancovanie k prostriedkom zo štátneho rozpočtu.

Problematickým sa javí aj skutočnosť, že na opakujúce sa aktivity, napr. festivaly je potrebné každoročne žiadať o podporu prostredníctvom projektu. Vzhľadom k tomu, že dotácie zo štátneho rozpočtu sa pridávajú v kalendárnom roku, v ktorom zároveň musia byť zdroje použité a musí byť predložené ich zúčtovanie je problematická podpora aktivít, ktoré prebiehajú kontinuálne počas celého roka, napr. činnosť médií, klubová činnosť a pod. Každý rok je pre omeškanie doručenia finančných prostriedkov ohrozená kontinuita publikovania rómskych médií, ktoré musia produkovať a vysielat' aj bez financií, pretože chcú vyjsť v ústrety divákovi a uverejňovať aktuality. Každý rok hrozí rómskym médiám zánik. Príkladom sú noviny *Romano nevo lil*, ktoré v roku 2013 nevyšli ani raz.

Finančné prostriedky určené na vyrovnávanie sociálnych rozdielov a sociálnu inklúziu, ktoré pochádzajú predovšetkým zo štrukturálnych fondov EU nie sú určené na podporu kultúry, i keď okrajovo niektoré aktivity smerujú k posilňovaniu postavenia Rómov ako národnostnej menšiny. Ide napríklad o podporu v oblasti vzdelávania. V prevažnej miere sú tieto finančné zdroje určené pre štátne inštitúcie, školy, metodické centrá a pod.

Hlavné potreby:

- Podporovať vedu a výskum v oblasti rómskeho jazyka a kultúry.
- Podporovať a rozvíjať živú kultúru, klubovú a krúžkovú činnosť, činnosť folklórnych súborov a hudobných skupín.

- Podporovať festivaly (s ohľadom na členenie medzinárodné, celoslovenské, regionálne a lokálne) a prehodnotiť členenie tak, aby bolo objektívne voči cieľovej skupine. Uskutočniť prieskum, ktorého cieľom bude zistiť počet a charakter účinkujúcich (slovenský, medzinárodný), počet návštevníkov a pod.
- Definovať stratégiu rozvoja a podpory neperiodickej tlače a jej distribúcie s dôrazom na tlač v rómskom jazyku. Podporovať aktivity zamerané na rozvoj multikulturality a senzibilizácie verejnosti vo vzťahu k rómskej národnostnej menšine. Uskutočniť sociologický prieskum respondentov – zistiť sledovanosť médií, spôsob/prístup respondenta k médiu, mieru, vzdelanostnú a jazykovú úroveň respondenta.

Priority na rok 2014:

- Podporiť uplatnenie znalosti rómskeho jazyka pri obsadzovaní pracovných pozícií pedagogický asistent učiteľa pre deti zo SZP, asistent učiteľa v predprimárnom vzdelávaní v rámci národného projektu na zavedenie inkluzívneho vzdelávania v predprimárnom vzdelávaní (tzv. MRK2) v rámci vyrovnávania šancí.
- Podporiť uplatnenie znalostí rómskeho jazyka pri obsadzovaní pracovných pozícií terénny sociálny pracovník a prípadne pracovníci v rámci pripravovaného národného projektu zameraného na podporu komunitnej práce v rámci vyrovnávania šancí.
- V spolupráci so Štátnym pedagogickým ústavom realizovať edičný plán učebníc v rómskom jazyku navrhnutého Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu SR.

Rusínska národnostná menšina

Historicko-demografický profil národnostnej menšiny

Rusínska národnostná menšina žije prevažne vo východnej časti Slovenska na území prešovského a košického samosprávneho kraja. V súčasnosti početnejšie skupiny rusínskeho obyvateľstva žijú vo väčších mestách Slovenska, kam odišli za pracovnými príležitosťami (Prešov, Košice, Žilina, Bratislava a pod.). Za materské územie Rusínov sa považuje Karpatský región rozprestierajúci sa na území dnešného východného Slovenska, juhovýchodného Poľska, západnej Ukrajiny, severného Rumunska a severovýchodného Maďarska.

Osídľovanie Slovenska rusínskym obyvateľstvom siaha do 11.-12. storočia, kedy je v historických prameňoch označované pod latinským názvom *Rutheni*. Osídlenie sa ukončilo tzv. valašskou kolonizáciou v 14.–17. storočí. Významným faktorom etnickej identifikácie Karpatských Rusínov bola príslušnosť k tzv. „ruskej viere“, čo bola príslušnosť k pravoslávnej cirkvi a po prijatí únie v roku 1646 aj cirkvi gréckokatolíckej.

Pre uhorských Rusínov bola silným impulzom, podobne ako pre Slovákov, revolúcia v rokoch 1848–1849, ktorá urýchlila proces ich etnického sebauvedomenia. Podnietila zrod prvého národnopolitického programu Rusínov, ktorý viedol Adolf Dobrianský.

Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1867 sa podmienky pre vývoj Rusínov zhoršili. V 90. rokoch 19. storočia sa začalo aj medzi Rusínmi masové vyst'ahovalectvo do USA, Kanady, Argentíny a krajín západnej Európy. Aj po vytvorení ČSR 1918 patrilo severovýchodné Slovensko, kde sa najviac koncentrovalo rusínske obyvateľstvo, medzi hospodársky, sociálne i kultúrne najzaostalejšie časti republiky.

Po pričlenení územia Podkarpatskej Rusi k Československu v roku 1919 nastal dynamický kultúrny, hospodársky a sociálny rozvoj regiónu. Sľubný rozvoj prerušila 2. svetová vojna a nové povojnové usporiadanie Európy. V roku 1946 sa Podkarpatská Rus stala súčasťou Sovietskeho zväzu a menšia časť kompaktného rusínskeho osídlenia zostala v Československu.

V čase socializmu sa Rusíni nemohli hlásiť k svojej národnosti, volili si medzi prihlásením sa k ukrajinskej, alebo slovenskej národnosti. Po roku 1989 nastala obroda

rusínskej národnostnej menšiny, pričom bola uznaná ako osobitná národnosť s možnosťou prihlásiť sa k jej príslušnosti v sčítaní obyvateľstva.

Na základe tzv. tretieho rusínskeho obrodenia bola 27. januára 1995 v Bratislave slávnostne vyhlásená kodifikácia rusínskeho jazyka na Slovensku a rusínsky jazyk bol zavedený do rôznych sfér verejného života. V rusínskom jazyku už skôr začalo vysielanie v RTVS, začala vychádzať periodická i neperiodická tlač, v profesionálnom Divadle Alexandra Duchnoviča v Prešove vystriedal ukrajinčinu rusínsky spisovný jazyk, na Prešovskej univerzite začala príprava kvalifikovaných učiteľov, začali sa preklady liturgických textov do kodifikovaného rusínskeho jazyka a okrem Rusínskej obrody na Slovensku, najstaršej porevolučnej organizácie Rusínov, vzniklo viacero aktívnych občianskych združení a iniciatív, ktoré Rusínov vnímajú ako jeden z autochtónnych národov Slovenskej republiky.

Tri po sebe nasledujúce sčítania obyvateľstva v roku 1991, 2001 a 2011 ukázali stúpajúci trend prihlásených k rusínskej národnostnej menšine i k rusínskemu materinskému jazyku.

Tabuľka č. 3 Porovnanie počtu obyvateľov SR hlásiacich sa k rusínskej národnosti a rusínskemu jazyku ako materinskému jazyku v rokoch 1991, 2001 a 2011

	1991	2001	2011
<i>Národnosť</i>	17.197	24.201	33.482
<i>Materinský jazyk</i>	49 099	54.907	55.469
<i>% z celkového národnostného zloženia Slovenskej republiky</i>	0,3	0,4	0,6

(zdroj: Štatistický úrad SR)

Najvyšší podiel trvalo bývajúcich obyvateľov s rusínskou národnosťou bol zaznamenaný v prešovskom samosprávnom kraji (3,5 %, t. j. 28 835 obyvateľov) a v absolútnych číslach v období rokov 2001-2011 pribudlo na Slovensku okrem obyvateľov rómskej národnosti (+ 15.818) aj 9.281 príslušníkov rusínskej národnosti.

V Slovenskej republike v oblasti kultúry rusínskej národnostnej menšiny pôsobia dve základné skupiny a to profesionálne inštitúcie a mimovládne organizácie prevažne ako občianske združenia.

V oblasti rusínskej kultúry pôsobia štyri profesionálne organizácie: špecializované múzeum *Slovenského národného múzea Múzeum rusínskej kultúry* v Prešove, ako kultúrne inštitúcie v zriaďovateľskej pôsobnosti prešovského samosprávneho kraja *Divadlo Alexandra Duchnoviča v Prešove* a *Poddukelský umelecký ľudový súbor* v Prešove a vedecko-pedagogickým, výskumným, vývojovým a dokumentačným pracoviskom Prešovskej univerzity je *Ústav rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity* v Prešove.

Najstaršou spomedzi rusínskych organizácií pôsobiacich na amatérskej báze je občianske združenie Rusínska obroda na Slovensku, ktorá vznikla v roku 1990 a bola hybnou silou pri kultúrno-spoločenských aktivitách rusínskej národnostnej menšiny po politicko-spoločenských zmenách v roku 1989.

Postupne vnikli ďalšie spolky a združenia, ktoré uvádzame v abecednom poradí: Akadémia rusínskej kultúry v Slovenskej republike, Prešov; Asociácia rusínskych organizácií v Slovenskej republike, Prešov; Domovina naša, Lipany; Eurokarpaty, Medzilaborce; folklórny súbor Ruthenia ensemble, Bratislava; Klub Rusínov Slovenska, Prešov; molody.Rusyny, Bratislava; Okresná organizácia Rusínskej obrody vo Svidníku, Svidník; Občianske združenie Rusín-Chmeľová, Chmeľová; Občianske združenie Honty, Svidník, Občianske združenie Rusinija, Humenné; Občianske združenie Rutenicart, Svidník; Občianske združenie Kolysočka-Kolíška, Prešov; Pravoslávna Makovica, Svidník; Rusín a Ľudové noviny, Prešov; Rusínska obroda na Slovensku, Prešov; Rusínska obroda - regionálny klub v Bardejove, Bardejov; Rusínske bratstvo, Prešov; Rusínske záujmové združenie, Humenné; Rusínski Umelci pod Vihorlatom, Stakčínska Roztoka; Rusínsky kultúrno-osvetový spolok A. Duchnoviča v Prešove, Prešov; Ruský klub 1923, Prešov; Slovenská asociácia rusínskych organizácií, Prešov; Slovensko-rusínska spoločnosť pre spoluprácu a priateľstvo, Spišská Nová Ves; Spoločnosť Andyho Warhola, Medzilaborce; Spoločnosť priateľov Divadla A. Duchnoviča, Prešov; Spolok Rusínov-Karpatorusov-SRUKAR, Košice; Spolok karpatských Rusínov Košice, Košice; Spolok Rusínov Spiša, Kežmarok; Spolok rusínskych spisovateľov Slovenska, Prešov; Spolok sv. Jána Krstiteľa (Obščestvo sv. Joana Krestiteľa), Čirč; Svetový kongres Rusínov, Prešov; Svetové fórum rusínskej mládeže, Prešov; Združenie Alexandra Duchnoviča, Topoľa; Združenie Bilovežan, Beloveža; Združenie inteligencie Rusínov

Slovenska, Bratislava; Združenie Milénium Údol, Údol; Združenie Ruch v SR, Prešov; Združenie Rusínov Slovenska, Prešov.

Existuje niekoľko ďalších združení, ktoré pôsobia v oblasti rusínskej kultúry, ale nemajú ako predmet činnosti rusínsku kultúru resp. vo svojom názve termín Rusín/rusínsky. Zoznam občianskych združení, ktoré si za predmet činnosti vytýčili aktivity podporujúce rozvoj rusínskej národnostnej menšiny sú evidované v registri Ministerstva vnútra Slovenskej republiky.

V Správe o podpore kultúr národnostných menšín za rok 2012 bola uverejnená neoficiálna databáza folklórnych skupín a jednotlivcov kategorizovaná po okresoch. Doposiaľ nebola vytvorená a sprístupnená oficiálna databáza rusínskych organizácií preukázateľne sa angažujúcich v podpore kultúry rusínskej národnostnej menšiny. Jednotlivé kontakty bez pravidelnej aktualizácie sú čiastkovo zverejnené na webových stránkach: www.rusin.sk; www.rusynacademy.sk; www.molody.rusyny.org; www.holosy.sk

Štruktúra systému národnostných inštitúcií

Pri charakterizovaní postavenia jednotlivých organizácií treba konštatovať, že prevažná väčšina občianskych združení pracuje na amatérskej báze. V rámci kultúrnych inštitúcií pôsobí Divadlo Alexandra Duchnoviča v Prešove a Poddukelský umelecký ľudový súbor v Prešove, ktorých zriaďovateľom je prešovský samosprávny kraj. V oblasti kultúry vyvíja významnú činnosť Ústav rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity v Prešove a Slovenské národné múzeum – Múzeum rusínskej kultúry v Prešove. V rámci Rozhlasu a televízie Slovenska je vytvorený samostatný tím rusínskeho vysielania Slovenského rozhlasu so sídlom v Košiciach a Slovenskej televízii v Košiciach pôsobí rusínski tím Redakcie národnostného vysielania STV. Medzi najvýznamnejšie inštitúcie patria tieto organizácie s nasledovným predmetom činnosti:

- **Ústav rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity, Námestie legionárov 3, 080 01 Prešov** – vedecko-pedagogické pracovisko Prešovskej univerzity zamerané na štyri oblasti: vedecko-výskumnú a vývojovú oblasť normotvorby rusínskeho spisovného jazyka, pedagogicko-výchovnú, publikačnú a dokumentačnú činnosť. Zabezpečuje vysokoškolskú prípravu učiteľov rusínskeho jazyka. (www.unipo.sk/pracoviska/urjk)
- **Divadlo Alexandra Duchnoviča, ul. Jarková 77, 080 01, Prešov** - je profesionálnou, kultúrnou a umeleckou ustanovizňou v oblasti divadelnej činnosti. Základným poslaním

divadla je utváranie podmienok na vznik a verejné šírenie divadelných diel v rusínskom jazyku s osobitým zameraním na rozvoj kultúrneho života Rusínov žijúcich na území Slovenskej republiky. (www.divadload.sk)

- **Poddukelský umelecký ľudový súbor, Nám. legionárov 6, 080 01, Prešov** – je profesionálne umelecké teleso, javiskovo stvárňujúce vokálno – hudobné a tanečné bohatstvo Rusínov. V jeho troch zložkách – tanečnej, speváckej a hudobnej pracuje viac ako 40 umelcov. Dramaturgia sa zameriava na tradície Rusínov žijúcich na východnom Slovensku ale tiež na folklór ostatných regiónov Slovenska. (www.puls-slovakia.sk)
- **SNM – Múzeum rusínskej kultúry, ul. Masarykova 20, 080 01, Prešov** – múzeum s celoštátnou pôsobnosťou, ktoré vzniklo ako dokumentačné, vedeckovýskumné a metodické pracovisko zamerané na dejiny a kultúru rusínskej národnostnej menšiny na Slovensku. Jeho poslaním je cieľavedomé získavanie, spracovávanie a sprístupňovanie múzejných zbierok materiálnej a duchovnej kultúry Rusínov. Od 1. apríla 2012 do 30. decembra 2013 bolo múzeum pre verejnosť zatvorené. (www.snm.sk/?muzeum-rusinskej-kultury)
- **Svetový kongres Rusínov, ul. Slovenská 40, 080 01, Prešov** – organizácia registrovaná v Slovenskej republike, ktorá od roku 1991 združuje rusínske národnostné spolky a združenia v jednotlivých krajinách kde žijú Rusíni. Združuje Rusínov zo Slovenska, Ukrajiny, Poľska, Maďarska, Rumunska, Srbska, Chorvátska, Česka, USA a Kanady. Svetový kongres Rusínov sa schádza raz za dva roky a jeho výkonným orgánom je Svetová rada Rusínov. Mládežníckou organizáciou kongresu je Svetové fórum rusínskej mládeže. SKR vydáva *Holos Rusína* – kultúrno-beletristický časopis Rusínov (www.rusynworldcongress.org)
- **Rusínska obroda na Slovensku, ul. Slovenská 40, 080 01, Prešov** – najstaršia rusínska organizácia na Slovensku, ktorá sa zameriava na obrodzovanie národnostného povedomia Rusínov, záchranu materinského jazyka a kultúrneho dedičstva, organizuje viaceré podujatia celoštátneho významu. Skladá sa z organizačných jednotiek – miestnych organizácií. Z jej organizačnej štruktúry sa odčlenili dve samostatné organizácie v okresných mestách - Rusínska obroda, regionálny klub v Bardejove a Okresná organizácia Rusínskej obrody vo Svidníku. Vydáva informačný dvojtyždenník info RUSIN. (www.rusinskaobroda.sk)
- **Rusín a Ľudové noviny, Duchnovičovo nám. 1, 081 48, Prešov** – občianske združenie zameriavajúce sa na vydateľskú činnosť. Vydáva *Ľudové noviny* - kultúrno-

spoločenský mesačník Rusínov SR a *Rusín* - kultúrno-náboženský časopis. Zároveň vydáva učebnice pre základné a stredné školy v SR s vyučovacím jazykom a vyučovaním rusínskeho jazyka. (www.rusynacademy.sk)

- **Združenie inteligencie Rusínov Slovenska, ul. Pribišova 8, 841 05, Bratislava 4** – občianske združenie podporujúce kultúrne a spoločenské aktivity v hlavnom meste SR Bratislave, ale aj v ďalších regiónoch obývaných Rusínmi, zapojené do viacerých národnostných projektov celoslovenského významu, vydáva internetové noviny rusynFÓRUM (e-noviny). (www.rusin.sk)
- **Spolok sv. Jána Krstiteľa (Obšcestvo sv. Joana Krestiteľa) – Gréckokatolícky farský úrad, 065 42, Čirč, okr. Stará Ľubovňa** – bolo založené gréckokatolíckymi kňazmi a veriacimi, zameriava sa na náboženské, národné a kultúrne aktivity medzi Rusínmi. Vydáva časopis Artos a každoročne Gréckokatolícky rusínsky kalendár. Venuje sa prekladom bohoslužobných textov do rusínskeho kodifikovaného jazyka. (www.artos.wbl.sk)
- **Molody.Rusyny, ul. Hálová 16, 851 01, Bratislava-Petržalka** – občianske združenie vzniklo z iniciatívy mladej generácie s cieľom združovať mladých Rusínov, organizovať kultúrne, spoločenské, športové podujatia, podporovať zachovanie folklórnych tradícií a národnej identity; združenie založilo prvé rusínske internetové rádio na Slovensku *Rádio rusyn.FM* a *Folklórny súbor Ruthenia ensemble*. (www.molody.rusyny.org)
- **Okrúhly stôl Rusínov (spravidla rokuje v Prešove)** - je konzultačná platforma zástupcov organizácií a nezávislých osobností, ktoré spája záujem o rozvoj národnej identity, obhajobu ústavných práv a zvyšovanie kvality života Rusínov v Slovenskej republike; má vypracovaný rokovací poriadok a zriadené pracovné skupiny. (www.pilip.sk – testovacia stránka)

Vzťahy medzi jednotlivými inštitúciami navzájom sú založené prevažne na kooperácii pri organizovaní kultúrnych a spoločenských podujatí. Pretrvávajúce názorové rozdiely medzi rusínskymi občianskymi združeniami (súvisiace tiež so systémom financovania menšinovej kultúry vyvolávajúcej nezhody v oblasti finančných priorit jednotlivých organizácií) sa podujali riešiť zakladatelia Slovenskej asociácie rusínskych organizácií, ktorá vznikla dňa 13. mája 2006. Jej cieľom bolo združiť všetky organizácie, ktoré dovtedy neboli kolektívnym členom Rusínskej obrody na Slovensku a podľa uzavretej písomnej dohody mať možnosť

delegovať zástupcov Slovenskej asociácie rusínskych organizácií na Svetové kongresy Rusínov. Aktivity Slovenskej asociácie rusínskych organizácií v súčasnosti súvisia prevažne iba s kreovaním delegácie na zasadanie Svetového kongresu Rusínov, ktoré sa koná každé dva roky. Pri jej vzniku: Ruský klub -1923, Rusín a Ľudové noviny, Rusínsky kultúrno-osvetový spolok Alexandra Duchnoviča, Spoločnosť Andy Warhola, Spolok rusínskej mládeže Slovenska a Spolok sv. Jána Krstiteľa. V roku 2011 k nim pribudli Okresná organizácia Rusínskej obrody vo Svidníku a Spolok rusínskych spisovateľov Slovenska. Jej predsedom je v súčasnosti Mgr. Gabriel Beskyd.

Dňa 13. októbra 2012 sa konalo tzv. 1 zasadnutie Rady rusínskej reprezentácie Slovenska – neformálne stretnutie rusínskych aktivistov na úrovni okrúhleho stola. Cieľom Okrúhleho stola Rusínov je vytvoriť platformu s víziou odstránenia trecích plôch medzi jednotlivými organizáciami angažujúcimi sa v rusínskom národnom hnutí, definovať priority a naplňať rozvojové trendy v živote rusínskej menšiny na Slovensku. Do konca roka 2013 sa konalo osem zasadnutí Okrúhleho stola Rusínov. Jeho predsedom je v súčasnosti Doc. Alexander Duleba. (www.pilip.sk – testovacia stránka)

Vzťahy medzi rusínskymi organizáciami a materskou krajinou neexistujú, nakoľko Rusíni „nemajú“ materskú krajinu; pre Rusínov je materskou krajinou územie dnešného Slovenska, Ukrajiny, Poľska, Rumunska a Maďarska, historicky jednotný celok patriaci do Uhorska.

Vzťahy so slovenskými inštitúciami reprezentuje partnerské memorandum medzi Maticou slovenskou so sídlom v Martine a Rusínskou obrodou na Slovensku so sídlom v Prešove.

Vzťahy so zahraničím a medzinárodnými organizáciami sa uskutočňujú prostredníctvom Svetového kongresu Rusínov, od roku 1991 združujúcim národnostné spolky a združenia jednotlivých krajín obývaných Rusínmi. Členmi Svetového kongresu Rusínov je Slovensko, Ukrajina, Poľsko, Maďarsko, Rumunsko, Srbsko, Chorvátsko, Česko, USA a Kanada. O vstup usilujú Rusíni z Ruskej federácie. Dlhodobá spolupráca s medzinárodnými organizáciami neexistuje. Existuje príležitostná spolupráca s niektorými organizáciami Rusínov v zahraničí, napr. Celoštátnou rusínskou samosprávou Maďarska resp. menšinovou samosprávou v Srbsku, alebo organizáciou srbských Rusínov *Ruska matka*.

Medzi podujatia s dlhoročnou tradíciou, ktoré priťahujú záujem príslušníkov rusínskej národnostnej menšiny a majú veľký vplyv na život menšiny radíme tieto kultúrno-spoločenské podujatia:

Spevy môjho rodu – celoslovenská súťaž/festival rusínskej ľudovej piesne konaný formou regionálnych kôl s vyhlásením laureáta a záverečným galakonzertom organizovaný Rusínskou obrodou na Slovensku; v roku 2013 sa uskutočnil dvanásty ročník.

Deň Rusínov – na počesť Dní rusínskej kultúry, ktoré sa v roku 1928 konali v Prešove, bol Svetovou radou Rusínov ustanovený „12. jún“ ako deň Rusínov Slovenska; od roku 2010 sa každoročne v tomto termíne koná celoslovenské podujatie s viacerými sprievodnými podujatiami v regiónoch.

Dni rusínskych tradícií – kultúrno-spoločenské podujatie konané v mestách a obciach prevažne severovýchodného Slovenska s cieľom priblížiť širokej verejnosti rusínske zvyky a tradície. Organizátorom je Rusínska obroda na Slovensku.

Duchnovičov Prešov – celoslovenská súťaž v umeleckom prednese v rusínskom jazyku pre deti materských, základných a stredných škôl, študentov vysokých škôl a dospelých každoročne organizovaný Rusínskou obrodou na Slovensku.

Studium Carpato-Ruthenorum – medzinárodná letná škola rusínskeho jazyka a kultúry organizovaná od roku 2010 Ústavom rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity v Prešove, s cieľom naučiť domácich i zahraničných záujemcov rusínsky spisovný jazyk a spoznať rusínsku históriu, zvyky a tradície.

Vedecké semináre karpatorusistiky – organizované Ústavom rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity v Prešove, ktorých hosťami sú uznávaní odborníci na určenú tému; výstupy zo seminára sú publikované v každoročne vydávanom zborníku.

Festival kultúry a športu v Medzilaborciach – podujatie organizované každoročne koncom júna Mestom Medzilaborce majúce charakter najväčšieho rusínskeho festivalu na Slovensku; v roku 2013 sa uskutočnil 51. ročník.

Festival rusínskej kultúry venovaný A. Warholovi – trojdňové podujatie organizované obcou Miková v rodisku rodičov zakladateľa pop-artu Andyho Warhola v okrese Stropkov; v roku 2013 sa uskutočnil 22. ročník festivalu.

Prehliadka rusínskeho a šarišského folklóru – každoročné podujatie organizované Rusínskou obrodou – regionálnym klubom v Bardejove v Bardejovských Kúpeľoch s cieľom prezentovať rusínsky folklór (spevy, tance, tradície).

Stretnutia pri Dunaji – dlhoročný projekt Združenia inteligencie Rusínov Slovenska určený pre Rusínov a ich priateľov tvorený besedami s pozvanými hosťami na aktuálne témy; miestom konania je spravidla Bratislava.

Výstup Rusínov na horu Kremenec – od roku 2008 každoročne organizované turisticko-spoločenské podujatie na najvýchodnejšom bode Slovenska za účasti Rusínov zo Slovenska, Poľska a Ukrajiny.

Rusínska zábava – podujatie určené pre mladú rusínsku generáciu spojené s prezentáciou rusínskej kultúry, tradícií a folklóru; organizované združením molody.Rusyny v slovenských mestách a obciach, prevažne s väčšou koncentráciou študentov.

Rusínska vatra - podujatie inšpirované každoročnými stretnutiami poľských Rusínov – Lemkov určené pre všetky vekové kategórie a spojené s prezentáciou rusínskej kultúry, tradícií a folklóru; organizované združením molody.Rusyny v obci Malý Lipník, okres Stará Ľubovňa.

Betlehemsky večer – podujatie s dvadsaťročnou tradíciou konané v meste Svidník, ktorej hlavným organizátorom je Okresná organizácia Rusínskej obrody vo Svidníku; prezentácia rusínskych vianočných zvykov a tradícií deťmi a mládežou v rusínskom jazyku.

Slávnosti pod hradom – tradičné kultúrno-spoločenské podujatie konané v skanzene pod hradom Stará Ľubovňa, prezentujúce náboženské a kultúrne zvyky Rusínov, organizované Rusínskou obrodou na Slovensku v spolupráci s Ľubovnianskym múzeom a ďalšími rusínskymi organizáciami.

V dňoch 20.-26. mája 2013 sa vo Svidníku konal prvý Festival kultúry Rusínov Slovenska, ktorého hlavným organizátorom bola Okresná organizácia Rusínskej obrody vo Svidníku. Festival má ambíciu stať sa nosným podujatím prezentujúcim rusínsku kultúru v rámci Slovenskej republiky. (www.rusinskyfestival.sk).

V roku 2013 zaujalo svojimi aktivitami občianske združenie Kolysočka-Kolíška, ktoré s finančnou podporou z ÚV SR – dotačného programu KNM 2013, začalo realizovať projekt

Večerné školy rusínskeho jazyka (výučba spisovného rusínskeho jazyka dospelých i detí). Projekt je vhodným nástrojom na osvojenie si písomnej i hovorovej formy rusínskeho kodifikovaného jazyka. (www.kolysocka-koliska.sk).

Spomedzi ďalších podujatí majú svoj osobitný význam Letné tábory určené pre deti a mládež, každoročne v letných mesiacoch organizované Rusínskou obrodou na Slovensku, ale aj ďalšími spolkami.

Osobitný význam pre kultúrny život rusínskej národnostnej menšiny majú vydania periodickej a neperiodickej tlače – mesačník Narodny Novynky, dvojtýždenník infoRUSIN, časopisy s medzinárodným presahom – Rusyn a Holos Rusyna, ale aj internetová stránka www.rusyn.sk s elektronickým periodikom e-rusynFORUM a internetová stránka www.rusynacademy.sk s elektronickým periodikom Internetové noviny Akadémie rusínskej kultúry v SR. Spomenutým tlačeným a elektronickým médiám bola v roku 2013 pridelená dotácia z dotačného programu KNM 2013.

Finančné a nefinančné zdroje podpory pre kultúru rusínskej národnostnej menšiny

V roku 2013 boli v rámci dotačného programu KNM 2013 Úradu vlády SR vyčlenené finančné prostriedky pre rusínsku národnostnú menšinu vo výške **200.000 EUR** (v roku 2012 to bolo 230.000 EUR). Z toho podprogram 1.1 Živá kultúra – podporených 76 projektov, 1.2 Periodická tlač - podporené 4 projekty, 1.3 Neperiodická tlač - podporených 11 projektov a 1.4. Elektronické médiá a multimedialne nosiče - podporených 5 projektov.

Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR v rámci výzvy Podpora a ochrana ľudských práv a slobôd v roku 2013 podporila dvoch žiadateľov preukázateľne sa angažujúcich v podpore rusínskej národnostnej menšiny. V rámci projektu *ČEMERICA II.* žiadateľa Združenie inteligencie Rusínov Slovenska a v rámci projektu *Rusíni a Židia – povedzme si vzájomné ĎAKUJEM* žiadateľa Rusínska obroda na Slovensku. Celková suma schválenej dotácie predstavovala sumu **53.500 €**.

Z rozpočtovej kapitoly Ministerstva kultúry SR prostredníctvom Slovenského národného múzea je financovaná prevádzka Múzea rusínskej kultúry v Prešove, ktoré bolo zriadené v roku 2007 a na základe Zákona 532/2010 Z. z. o Rozhlase a televízii Slovenska (§ 5, písm. b a g) je zabezpečované rozhlasové a televízne vysielanie pre národnostné menšiny, vrátane rusínskej národnostnej menšiny (rozhlasové a televízne vysielanie z Košíc). Celkový

objem vynaložených finančných prostriedkov nie je známy. V súlade so schváleným rozpočtom Prešovského samosprávneho kraja na rok 2013, *program Kultúra - podprogram Divadlá*, bolo zabezpečené financovanie Divadla Alexandra Duchnoviča v Prešove a z *podprogramu Umelecké súbory* financovanie Poddukelského umeleckého ľudového súboru v Prešove. Celkový objem vynaložených finančných prostriedkov vynaložených na činnosť oboch telies nie je známy.

Rusíni, nakoľko ich materskou krajinou je Slovensko, nedostávajú finančné prostriedky zo zdrojov inej krajiny. Rovnako ani podpora z fondov Európskej únie resp. zahraničných nadácií nebola v tomto roku zaznamenaná, čo však nie je vylúčené v rámci menších regionálnych projektov.

Najzávažnejšie problémy a ich dôvody:

Do zoznamu najväčších a každoročne nastoľovaných problémov patrí otázka chýbajúceho zákona o národnostných menšinách a financovaní kultúry národnostných menšín; neriešená požiadavka menšinovej samosprávy, ktorá by zabezpečila predstaviteľom rusínskej národnostnej menšiny autonómne rozhodovať o svojich potrebách, chýbajúce profesionálne štruktúry a technické zázemie pre jednotlivé národnostné spolky a vydavateľstvá periodickej a neperiodickej tlače, pričom súčasný systém financovania národnostnej kultúry znefunkčnil činnosť rusínskych redakcií novín a časopisov (Ľudových novín a Info Rusína) a za veľký problém považujú predstavitelia Rusínov nemožnosť záväzne uprednostniť aktuálne priority rusínskej menšiny v danom roku v rámci dotačného programu KNM.

Pre komplexné riešenie neutešeného stavu menšinovej kultúry pretrvávajúcom počas minulých rokov vrátane roku 2013 je potrebné, v rámci zmeny kompetenčného zákona, zriadiť (kreovať) samostatný Úrad pre národnostné menšiny, ktorý by bol financovaný ako samostatná rozpočtová organizácia v rámci štátneho rozpočtu. Tento úrad by mal plne v kompetencii otázky financovania kultúry, profesionálnych telies, jazykových práv a národnostného školstva. Úradu by bola zverená oblasť národnostnej politiky, ktorá je rozdelená a v súčasnosti kompetenčne patrí pod Úrad vlády SR, Ministerstvo kultúry SR, Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR a Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR. Každá z 13-tich národnostných menšín registrovaná v SR by mala na úrade svojho zástupcu. Úrad by zabezpečil realizáciu zriadenia menšinovej samosprávy v podmienkach Slovenskej republiky.

Za všeobecný problém považujeme, že i naďalej sa prezentuje rusínske kultúrne dedičstvo ako ukrajinská kultúra, čo považujeme za nesprávne. Prioritou zostáva doriešenie zbierkových fondov a dobudovanie Múzea rusínskej kultúry so sídlom v Prešove

Priority na rok 2014:

- zabezpečenie verejnej diskusie o realizácii prípravy návrhu zákona o národnostných menšinách a ich financovaní v podmienkach Slovenskej republiky;
- zabezpečenie pre SNM - Múzeum rusínskej kultúry so sídlom v Prešove finančných prostriedkov pre obstaranie „Projektovej dokumentácie rekonštrukcie budovy SNM - Múzea rusínskej kultúry v Prešove“ a získanie služobného automobilu;
- zabezpečenie výsluhového dôchodku (výsluhového príspevku) pre profesionálnych tanečných umelcov – zamestnancov Poddukelského umeleckého ľudového súboru v Prešove podobne ako to majú umelci v telesách v zriaďovateľskej pôsobnosti Ministerstva kultúry Slovenskej republiky resp. Úradu vlády Slovenskej republiky.

Ďalšie požiadavky:

- a) poskytovanie schválenej finančnej dotácie v rámci dotačného programu KNM každoročne v prvej polovici kalendárneho roka;
- b) uskutočnenie volebného zhromaždenia Výboru pre národnostné menšiny a etnické skupiny pri zabezpečení informovanosti (v dostatočnom časovom predstihu) o jeho konaní všetkých inštitúcií pôsobiacich v oblasti kultúrneho, vzdelávacieho a spoločenského života rusínskej národnostnej menšiny;
- c) uskutočniť konzultácie s rusínskymi organizáciami v súvislosti s prípravou Celoštátnej stratégie ochrany a podpory ľudských práv pred konaním odborného podujatia k téme národnostných menšín, ktoré je plánované na február 2014;
- d) na Úrade splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny prijať do trvalého pracovného pomeru zástupcu Rusínov navrhnutého rusínskymi organizáciami, špecialistu na oblasť jazykových práv a kultúry rusínskej národnostnej menšiny.

Ruská národnostná menšina

Historicko-demografický profil národnostnej menšiny

Prvé zmienky o Rusoch na Slovensku pochádzajú už z deviateho storočia nášho letopočtu. Väčšina vedeckých pracovníkov, ktorí sa zaoberajú otázkami sťahovania národov a migráciou, vyčleňuje v Rusku štyri vlny migrácie, niektorí dokonca päť. Prvá vlna emigrácie po roku 1861 sa Slovenska netýkala. V tomto období sa z Ruska vysťahovalo asi 4,3 milióna ľudí. Migranti smerovali predovšetkým do Ameriky.

Druhá vlna migrácie bola v období rokov 1917 – 1938. Niektorí bádatelia ju považujú za prvú vlnu. Všetci sa však zhodujú v tom, že išlo o čisto politickú migráciu. Na územie bývalého Československa prišlo po roku 1917 niekoľko tisíc mladých vojakov a dôstojníkov, príslušníkov Bielej armády, ako aj veľké množstvo civilistov: žien, detí a celých rodín. Medzi nimi boli vynikajúci vedci, profesori, umelci, ale aj deti z ruskej školy z Carihradu. Deti, siroty, ktorým rodičia padli v bojoch alebo boli zastrelení v rámci represíí. Počet emigrantov bol vtedy 25 000, väčšina z nich cestovala ďalej na západ. Približne dva až tri tisíc ľudí tu však ostalo.

Tretia vlna migrácie (1939 – 1950) bola početne najväčšou. Počet emigrantov sa odhaduje na 8 až 10 miliónov. Sem patria ľudia, ktorých nacisti vyviezli zo ZSSR do Nemecka na nútené práce a ktorí sa už späť z rôznych dôvodov nevrátili. Ďalej tí, ktorí ustupovali z Nemeckom okupovaných území pred Červenou armádou spolu s nacistami, vojnoví zajatci, ktorým sa podarilo zostať na Západe, atď. V dôsledku politickej situácie, ktorá vznikla na Slovensku po r. 1948, zostalo z tejto vlny emigrantov v krajine len veľmi málo ľudí.

Štvrtá vlna migrácie (1950 – 1990). Motivácia, ktorá primäla ľudí emigrovať v tomto období, bola spoločensko-politická. V tejto vlne sa pozoruje emigrácia celých rodín. V tom čase pricestovalo na Slovensko mnoho ľudí. Predovšetkým to boli členovia Interhelpa a ich rodiny. Išlo o občanov Československa, ktorí sa v rámci pomoci mladému ZSSR v 20-tych rokoch minulého storočia do Sovietskeho zväzu vysťahovali. Mnohí z nich si tam založili rodiny. Ďalej sa začali vracat' slovenskí študenti, ktorí študovali v ZSSR a po štúdiách sa tam usadili. Prišli predovšetkým ženy.

Piata vlna migrácie (od r. 1990 doteraz). Motivácia týchto imigrantov je predovšetkým ekonomická. S postupným oslabovaním politického režimu v ZSSR, najmä po jeho rozpade, sa vytvorili podmienky pre legálne vystažovanie. Prichádzali celé rodiny, v menšej miere jednotlivci. Sám život spôsobil, že pre mnohých Rusov sa Slovensko stalo druhou vlasťou. Slovensko im dalo možnosť pracovať, niektorým aj dokončiť vzdelanie. Niekoľko desiatok emigrantov navštevovalo na Slovensku stredné poľnohospodárske školy. Existujú údaje, že menší počet ruských emigrantov navštevoval právnickú a lekársku fakultu. Len ťažko si vieme predstaviť slovenské stredné a vysoké školy v období od r. 1920 do r. 1950 bez ruských špecialistov. Na ľudových, stredných a vysokých školách ruskí emigranti vyučovali predovšetkým ruský jazyk, a to až do r. 1989, keď sa ruština prestala v školách učiť. Na vysokých školách bolo veľa profesorov ruskej národnosti. Rusi sa stali zakladateľmi nových vedeckých smerov a prvými riaditeľmi viacerých výskumných ústavov, stavali cesty, mosty, železnice, priehrady, boli sólistami v opere a balete. Ruskí emigranti sa slovenskému ľudu odvdáčili svojou prácou za to, že ich prijal.

Kultúrne inštitúcie

- **Ruské centrum vedy a kultúry v Bratislave** je štátnou inštitúciou a pôsobí ako zahraničné zastupiteľstvo Federálnej agentúry priateľskej spolupráce nezávislých štátov, krajanov žijúcich za hranicami a medzinárodnej humanitárnej spolupráce - Rossotrudničestvo. V súčasnosti pracuje 78 ruských kultúrnych centier v 65 krajinách Európy, Ameriky, Ázie a Afriky. **Hlavné smery činnosti kultúrneho centra:** oboznámenie zahraničnej verejnosti s históriou a kultúrou národov Ruskej federácie, jej vnútornou a zahraničnou politikou, vedeckým, kultúrnym a ekonomickým potenciálom; napomáhanie rozvoja medzinárodných stykov Ruska a ruských regiónov v humanitnej, kultúrnej, vedecko-technickej a ekonomickej oblasti a tiež vo sfére vzdelávania; organizácia výučby ruštiny v zahraničí, spolupráca s krajanskými spolkami v zahraničí a realizácia kultúrnych a vzdelávacích programov.
- **V Ruskom centre vedy a kultúry v Bratislave sa pravidelne uskutočňujú:** stretnutia priateľov ruskej kultúry, výstavy prác ruských maliarov a fotografov, výtvarných diel ľudových umelcov, koncerty ruských umelcov, konferencie a semináre venované medzinárodnej humanitnej, vedeckej, kultúrnej, vzdelávacej a obchodnej spolupráce, prezentácia ruských vysokých škôl a knižných vydavateľstiev vrátane slovenských, ktoré vydávajú diela ruských autorov v slovenskom jazyku.

Kontakt: Fraňa Kráľa 2, 811 05 Bratislava, www.rcvkba.sk,
rus.kult.centrum@stonline.sk

Významnú úlohu zohrávajú občianske združenia, ktoré spájajú ruskú menšinu na Slovensku, propagujú kultúru, jazyk a tradície svojej menšiny nielen medzi ľuďmi patriacimi k národnostnej menšine ale aj smerom k verejnosti.

Nižšie sú uvedené občianske združenia, ktoré spájajú ruskú menšinu na Slovensku a uvádzame pri nich ich aktivity s dlhoročnou tradíciou, aktivity, ktoré priťahujú veľký počet príslušníkov danej národnostnej menšiny alebo iným spôsobom majú veľký vplyv na život a kultúru danej menšiny:

- **Zväz Rusov na Slovensku** – bol zaregistrovaný v roku 1997 na Ministerstve vnútra Slovenskej republiky. Prezidentom v roku 2013 bola Žanna Mihaliková. Zväz Rusov spája nižšie uvedené organizácie.
- **Zväz Rusov v Bratislave o. z.** – medzi najzaujímavejšie aktivity patrí festival Ruská pieseň nad Dunajom, organizuje sa každé dva roky. Zúčastňujú sa ho prevažne speváci amatéri, ale prichádzajú aj profesionáli zo všetkých kútov Slovenska. Kontakt: predseda: Irina Farkašová, e-mail: irina.farkasova@gmail.com, www.zvazrusov.sk.
- **Občianske združenie Občina (Nitra)** – kontakt: predseda: Marína Halajová, e-mail: marina.hal@centrum.sk, www.zvazrusov.sk.
- **Občianske združenie Považan (Považská Bystrica)** – kontakt: predsedníčka: Elena Hladká, e-mail: hladka.elena@gmail.com, www.zvazrusov.sk.
- **Občianske združenie Ruslana (Martin)** – predsedníčka Tatiana Kubindová, e-mail: tkubindova@gmail.com, www.zvazrusov.sk
- **Zväz Rusov v Košiciach o. z.** – každoročne organizuje Ruské slovo - súťaž vo speve, prednese prózy a poézie a tak isto aj festival Ruský film ktorý sa organizuje na školách v Košiciach. Predsedníčka: Natália Dostovalová, e-mail: dostovalova.natalia@gmail.com, www.zvazrusov.sk.
- **Iniciatíva 21 (Košice)** – predsedníčka: Natália Lisničuková, e-mail: natalialisnicukova@gmail.com, www.zvazrusov.sk
- **Občianske združenie o. z. Kalinka (Poprad)** - festival Melódie Ruska je pomerne mladý festival ale s veľkou perspektívou do budúcnosti. Predsedníčka: Alla Dudová, e-mail: alla.d@centrum.sk, www.zvazrusov.sk.

Nižšie sú uvedené organizácie, ktoré nie sú členmi Zväzu Rusov a fungujú ako samostatné organizácie.

○ **Občianske združenie Rossija (Banská Bystrica)**

Najdôležitejším projektom organizácie je celoslovenský letný tábor Rossija pre deti a mládež ruskej menšiny na Slovensku. V roku 2013 vydalo oz Rossija CD disk *Odniekiaľ s láskou* a zbierku poézie *Medvedica*. Kontakt: predsedníčka: Oľga Dašková, e-mail: oz.rossija@gmail.com, www.rossija.sk.

○ **Súkromné centrum voľného času Rossija (Banská Bystrica)**

Súkromné centrum voľného času Rossija (zriaďovateľ je Občianske združenie Rossija) propaguje ruskú kultúru, nachádza sa tu ruská študovňa, knižnica, je miestom filmového klubu, diskusného klubu (OZ Mladá Rossija), koncertov, stretnutí a seminárov. Kontakt: riaditeľka: Oľga Dašková, e-mail: oz.rossija@gmail.com, www.rossija.sk.

○ **Občianske združenie Mladá Rossija (Banská Bystrica)**

Mládež sa pravidelne stretáva v rámci diskusného a filmového klubu. Vo svojom portfóliu má organizácia aj celoslovenské a medzinárodné podujatia – medzinárodnú mládežnícku konferenciu a multikultúrnu celoslovenskú konferenciu *Pestrosť národnostných menšín a Slovensko*. Kontakt: predsedníčka: Kristína Lettrichová Dašková, e-mail: mlada.rossija@gmail.com, www.mlada.rossija.sk.

○ **Občianske združenie Rusko-slovenská družba (Zvolen)**

Kontakt: predseda: Artur Gevorkian, e-mail: gevard7@gmail.com.

Všetky organizácie spolupracujú s veľvyslanectvom Ruskej federácie v Slovenskej republike, s miestnymi samosprávami, inými občianskymi združeniami na Slovensku aj v zahraničí.

Finančné zdroje pre podporu ruskej národnostnej menšiny vyčleňuje veľvyslanectvo Ruskej federácie v Slovenskej republike na aktivity podporujúce ruskú kultúru a pre občanov Ruskej federácie žijúcich na území SR v hmotnej núdzi a dôchodcom.

Finančnú podporu môžu organizácie takisto hľadať vo svojej materskej krajine ktorá vytvorila fondy pre ruských emigrantov (fond Russki mir). Občianske združenie Rossija čerpalo z programov Youth in Action a Lifelong Learning Programme, Grundtvig. Súkromné centrum voľného času Rossija prijíma dotáciu na mimoškolské aktivity od mesta Banská Bystrica.

Na území Slovenskej republiky sa nachádzajú dve súkromné slovanské gymnáziá, ktoré sú financované rovnako ako iné školské zariadenia. Najviac podujatí je financovaných prostredníctvom dotačného programu KNM. Za rok 2013 bolo na ruskú menšinu vyčlenených 52 000 EUR.

Medzi najvýznamnejšie problémy ruskej národnostnej menšiny stále považujeme nezaradenie ruského jazyka do Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov.

Srbská národnostná menšina

Historicko-demografický profil národnostnej menšiny

Aj keď sú Srbi na území Slovenskej republiky prítomní viac ako tisíc rokov, (od čias, kedy sa Helena Srbská, dcéra srbského župana Uroša I. vydala za Bélu II.), hmotným dôkazom ich existencie na území Slovenska je pečať srbskej pravoslávnej cirkevnej obce v Komárne zo 17. mája 1511. A v tomto období žil v Komárne najväčší počet obyvateľov srbského pôvodu. Boli to potomkovia „čajkárov“, ktorí do Komárna prišli v 15. a 16. storočí.

V období 1655 – 1770 v Komárne bolo zaznamenaných úhrne 150 priezvisk príslušníkov srbskej pravoslávnej cirkvi. Komárno nebolo nikdy obsadené osmanskými vojskami. V čase Rakúsko-Uhorského cisárstva a veľkého sťahovania Srbov, sa na územie dnešného Slovenska, ako hovorí historik Ljubivoje Cerović, prisťahovalo cez 40 tisíc srbských rodín, ktoré utekali a zachraňovali svoje životy pred nájazdmi tureckých vojsk.

Posledný srbský despota, Pavle Bakić, za svoje vojenské zásluhy dostal od Uhorského cisára do daru veľké územie – od Ostrého kameňu k Szombathely (Maďarsko). Djuradj Branković (po roku 1427) dostal územia medzi Bratislavou a Komárnom, so sídlom v Dunajskej Strede. Z novšej histórie, Mihailo Obrenović mal svoj zámok v Ivanke pri Dunaji, kde sa často stretával s Ľudovítom Štúrom.

V 19. a 20. storočí na lýceách v rôznych mestách Slovenska študovalo cez 1800 Srbov. Mnohí z nich boli neskôr významnými budovateľmi srbského štátu.

Srbi žili v Bratislave, Trnave, Komárne, Bohdanovciach nad Trnavou, Vištuku, Holíči, Radošovciach, Nových Zámkoch, Senici, Kolárove, Šali, Modre a v mnohých iných mestách. Dnes už len náhrobné kamene pripomínajú Srbov, ktorí vo veľkom počte žili na tomto území.

V čase po 2. svetovej vojne sa veľký počet Srbov vrátil do materskej krajiny, Srbska, alebo sa vystaňovali do iných krajín. Tí, ktorí zostali sa väčšinou asimilovali.

Podľa sčítania obyvateľstva z roku 2001 na Slovensku žilo 434 obyvateľov, ktorí sa hlásili k srbskej národnosti. Až v roku 2011 bolo pri sčítaní obyvateľstva toto číslo vyššie, k srbskej národnosti sa hlásilo 698 príslušníkov srbskej menšiny. Najviac Srbov žije v Bratislave, Košiciach, Nitre, Trnave a ich skutočné číslo je približne 4500.

Inštitúcie

Na Slovensku neevidujeme žiadnu štátnu inštitúciu, ktorá sa venuje problematike srbskej kultúry. Kultúrne a spoločenské podujatia zamerané na zachovávanie srbskej kultúry a srbského jazyka vyvíjajú tri občianske združenia, ktoré pokrývajú viac oblastí. Prvým je **Spolok Srbov na Slovensku**, ktorý organizuje výtvarné, hudobné, športové, odborné a umelecké podujatia. Pri Spolku Srbov na Slovensku pôsobí ženská spevácka skupina *Izvor*.

Ďalším je novozaložené občianske združenie **Srbské kultúrno–informačné centrum**, ktorého činnosť bude orientovaná najmä na vytvorenie knižnice, srbského rádia a podporu zachovania srbského jazyka a písma cez vydávanie časopisu, preklad a vydávanie kníh. Vydávanie časopisu a zakladanie rádia si vyžadujú priestory, kde by sa tieto činnosti mohli vykonávať. Doteraz na to nebolo dostatok finančných prostriedkov a preto tieto inštitúcie ešte nie sú založené.

Tretím je **Občianske združenie srbsko-slovenského priateľstva**, ktoré pôsobí skôr v oblasti podpory Srbska formou opravy a budovania mostov ktoré neexistovali, či tých ktoré boli zničené počas bombardovania Zväzovej republiky Juhoslávia. Pomohli tým obyvateľom v postihnutej oblasti v skrátenej cesty aj o 50 – 60 km. Na Slovensku pôsobia organizovaním táborov pre srbské a slovenské deti.

Kontakty:

- Spolok Srbov na Slovensku, Búdková 38, 81104 Bratislava, www.spoloksrbov.sk, spoloksrbov@gmail.com;
- Srbské kultúrno–informačné centrum, Vladimíra Clementisa 36, 91701 Trnava;
- Občianske združenie srbsko – slovenského priateľstva, Trnavská cesta 910/84, 92601 Sereď, www.srbsk.sk.

Všetky inštitúcie srbskej národnostnej menšiny vystupujú ako právnické osoby, teda občianske združenia a pôsobia samostatne. Nositeľom väčšiny kultúrnych aktivít a podpory kultúry srbskej národnostnej menšiny je Spolok Srbov na Slovensku. V najväčšej miere prispieva k rozvoju a propagácii srbskej kultúry a aktívne pôsobí v organizovaní podujatí.

Občianske združenia medzi sebou aktívne spolupracujú, vzťahy medzi nimi sú na dobrej úrovni a navzájom sa zúčastňujú aktivít, ktoré organizujú.

V rámci svojich aktivít spolupracujú s materskou krajinou a jej inštitúciami. Spolok Srbov na Slovensku podpísal dohodu o spolupráci s Turistickou organizáciou Mesta Temerin, Združením filmových a televíznych pracovníkov Vojvodiny, Fondom Glóbus z Nového Sadu a Klubom spisovateľov z Arandjelovca a mestom Veľký Meder.

Občianske združenia spolupracujú aj s inými občianskymi združeniami, inštitúciami a organizáciami na Slovensku, ako napríklad Spoločnosť voľných výtvarných umelcov; Prameň nádeje, n. f.; Max Gallery, Západoslovenské múzeum, Mesto Veľký Meder, Mesto Trnava, Matica Slovenská, atď. S uvedenými inštitúciami sú veľmi dobré vzťahy. Srbská národnostná menšina veľmi úzko spolupracuje aj so srbskou diasporou.

Medzi hlavné kultúrne aktivity, podujatia a výstupy v oblasti kultúry srbskej národnostnej menšiny patrí:

- **Medzinárodný turnaj priateľstva v malom futbale** – v roku 2013 sa uskutočnil jubilejný X. ročník. Okrem príslušníkov srbskej národnostnej menšiny zo Slovenska a zahraničia sa turnaja pravidelne zúčastňujú zamestnanci Ministerstva zahraničných vecí SR, veľvyslanectva Ruskej federácie, veľvyslanectvo Srbskej republiky v Slovenskej republike, Úradu trnavského samosprávneho kraja, lekári z nemocníc v Bratislave, Občianske združenie srbsko-slovenského priateľstva.
- **Výstava fotografií o bombardovaní Nového Sadu a Srbska** – doteraz organizovaná v jedenástich mestách na Slovensku. Výstavy sa zúčastňuje nielen veľký počet príslušníkov srbskej národnostnej menšiny, ale má veľmi pozitívne ohlasy u majoritného obyvateľstva.
- **Konferencia s medzinárodnou účasťou Srbsko–slovenské vzťahy** – uskutočnila 4. októbra 2013 na akademickej pôde v Trnave. Bola to 2. odborná konferencia organizovaná Spolkom Srbov na Slovensku a mala mimoriadny ohlas.
- **1. sympóziu maliarov** – realizované v čase od 19. – 22. októbra 2013 v Trnave. Zúčastnilo sa ho osem maliarov zo Srbska a Slovenska.
- **Workshop na tému spoznávania Srbska** – uskutočnil sa v Prievidzi dňa 9. októbra 2013. Prednáška bola prezentovaná žiakom IV. ročníka gymnázia.
- **Šachový turnaj** – organizovaný už piaty rok. Propagácia najstaršej kráľovskej hry má každým rokom viac prívržencov.
- **Výstavy a iné kultúrne akcie** – výstava sôch, literárne večery, koncerty srbskej ľudovej hudby, premietanie srbských dokumentárnych filmov atď.

Zdroje podpory

Srbská národnostná menšina je podporovaná zo strany Slovenskej republiky formou dotácii z dotačného programu KNM. V roku 2011 bolo podporených šesť projektov, v roku 2012 deväť projektov a v roku 2013 jedenásť projektov.

Prostredníctvom komunálnej sféry je srbská národnostná menšina podporovaná zo strany Mesta Trnava a trnavského samosprávneho kraja. Niekoľko projektov bolo podporených aj z Kancelárie pre diaspóru Srbskej republiky, Ministerstva kultúry a informovania Srbskej republiky. Podporu z fondov Európskej únie alebo iných nadácii sme doteraz nežiadali.

Najzávažnejšie problémy

Srbská národnostná menšina má niekoľko problémov, ktoré sa týkajú predovšetkým rozmiestnenia príslušníkov srbskej menšiny, priestorov a finančnej podpory.

Srbi sú rozmiestnení po celom území Slovenska, aj keď vo väčších mestách je koncentrácia príslušníkov srbskej národnostnej menšiny väčšia. To, že sú rozmiestnení vo viacerých oblastiach niekedy spôsobuje sťažujúcu komunikáciu a propagáciu podujatí medzi príslušníkov menšiny.

Finančná podpora srbskej národnostnej menšiny zo strany Slovenskej republiky na udržiavanie a propagáciu srbskej kultúry je nedostatočná. Stáva sa, že niektoré aktivity ako sú napr. festivaly, hudobné podujatia, publikačná činnosť, múzejná činnosť absentujú, čo výrazne ovplyvňuje kvalitu kultúry srbskej národnostnej menšiny

S nedostatkom finančných prostriedkov úzko súvisí aj absencia priestorov, ktoré by slúžili pre činnosť občianskych združení, prípadne ako sídlo pre prípravu, či organizáciu aktivít, ale aj ako priestor pre stretávanie sa príslušníkov srbskej národnostnej menšiny.

Priority na rok 2014:

- Zvýšenie finančných prostriedkov pre srbskú národnostnú menšinu, v roku 2014 by sme za relevantnú sumu pre podporu kultúry srbskej národnostnej menšiny považovali 40 000 EUR.
- Zúženie počtu oprávnených žiadateľov, ktorí môžu podávať žiadosti o poskytovanie dotácií.
- Získanie priestorov pre činnosť srbskej národnostnej menšiny.
- Zrealizovať kvalitný výskum v oblasti výskytu Srbov na území dnešného Slovenska v minulosti a dnes, ako aj sociálnej integrácie Srbov žijúcich na Slovensku.
- Zápis srbského jazyka do Európskej Charty regionálnych alebo menšinových jazykov (malo sa to uskutočniť v roku 2013, na výbore bola podaná žiadosť v roku 2012).

Všeobecným odporúčaním v oblasti národnostných menšín je tvorba zákona o podpore a financovaní národnostných menšín.

Ukrajinská národnostná menšina

Historicko-demografický profil národnostnej menšiny

Terajšie územie severovýchodného Slovenska už viac ako tisíc rokov kompaktné obývajú Rusíni-Ukrajinci. Preto môžeme povedať, že sú to autochtónni (pôvodní) obyvatelia tohto územia. Do roku 1918 to nebola samostatná politicko-správna jednotka a nemala ani oficiálny názov. Počas maďarského panovania vedci alebo kultúrni dejatelia najčastejšie používali názov Uhorská Rusj. Jej obyvateľstvo, podobne ako ich bezprostrední susedia, pre svoje označenie požívali názvy Rusi, Rusíni, Rusnáci, Uhrorusi, Karpatorusi, Malorusi, Ukrajinci. Žili kompaktné vo viac ako 270 obciach v úzkom pruhu na južnej strane Karpát dĺžkou asi 350 km – od ľavých prítokov Tisy (Zakarpatská oblasť Ukrajiny) po rieku Poprad na západe Prešovského kraja.

Názov Rusín sa používal prevažne pred rokom 1945, v povojnovom období sa požíval názov Ukrajinec (ukrajinský) alebo synonymum Rusín-Ukrajinec. Pri sčítaní ľudu v roku 1991 bola táto národnosť administratívnym zásahom rozdelená na dve skupiny: na Rusínov a Ukrajincov.

Pod tlakom asimilácie počet Ukrajincov na Slovensku neustále klesá. Ak v roku 1846 Rusínov (teda Ukrajincov) bolo 187 321, potom pri poslednom sčítaní ľudu v roku 2011 ich bolo už len 40.912 ľudí (spolu administratívne rozdelenej rusínskej /33.482/ a ukrajinskej /7.430/).

Rusíni-Ukrajinci Slovenska doplácajú na národnostnú a jazykovú nevyjasnenosť ich postavenia. Hoci historické a vedecké fakty jednoznačne hovoria o ich pôvode a jazyku, spory vo vnútri etnika sa zneužívajú na politické účely a na vytváranie zdania o novom slovanskom národe. Je to na škodu tejto národnosti, ktorá sa pričinením tohto dostala do stavu pokročilej asimilácie.

V oblasti kultúry Rusínov-Ukrajincov Slovenska pôsobia nasledujúce inštitúcie:

- Múzejníctvo: Slovenské národné múzeum – Múzeum ukrajinskej kultúry;
- Divadlo: Divadlo A.Duchnoviča;
- Folklor: Poddukliansky umelecký ľudový súbor PULS;
- Mas-média:
 - RTVS – národnostno-etnické vysielanie;

- Dukľa – literárpo-publicistický dvojmesačník;
- Nove žytťa – dvojtýždenník;
- Veselka – detský mesačník.

Najvýznamnejšie kultúrno-národnostné organizácie:

- Zväz Rusínov-Ukrajincov Slovenskej republiky;
- Skautská organizácia PLAST;
- Spolok ukrajinských spisovateľov.

Slovenské národné múzeum – Múzeum ukrajinskej kultúry

Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidníku je národnostnou inštitúciou, ktorej poslaním je dokumentovať základné etapy kultúrno-historického, politického a sociálneho vývoja tohto obyvateľstva od najstarších čias po súčasnosť. Vzniklo v roku 1956 v Prešove (do r. 1993 Múzeum ukrajinskej kultúry), vo Svidníku sídli od roku 1964. 1. 4. 2002 bolo múzeum zlúčené so Slovenským národným divadlom ešte pod názvom Múzeum ukrajinsko-rusínskej kultúry. Od 1. 1. 2007 sa premenovalo na Múzeum ukrajinskej kultúry.

Divadlo A. Duchnoviča

Divadlo vzniklo 24. 11. 1945 na základe rozhodnutia Ukrajinskej národnej rady Prjaševščiny a bolo zapísane do obchodného registra ako „Ukrajinské národné divadlo, družstvo, s. r. o. v Prešove. Zmena názvu sa uskutočnila 15. 10. 1990 na základe rozhodnutia ministra kultúry. Od 1. 4. 2002 je zriaďovateľom divadla Prešovský samosprávny kraj. Podľa zriaďovacej listiny jeho činnosť je zameraná na rozvoj a šírenie kultúry Rusínov a Ukrajincov na Slovensku.

Poddukliansky umelecký ľudový súbor PULS

Je to profesionálne teleso, ktoré vzniklo na báze svojich predchodcov v roku 1955 v Prešove ako Poddukliansky ukrajinský ľudový súbor. Zameriava sa javiskové stvárnenie vokálno-hudobného a tanečného bohatstva Rusínov-Ukrajincov Slovenska, ale tiež na folklór ostatných regiónov Slovenska a vo svojom repertoári má aj tance okolitých krajín.

Rozhlas a televízia Slovenska – národnostno vysielanie

Redakcia *Vysielania pre Rusínov*, predchodca dnešného rozhlasového vysielania pre Rusínov a pre Ukrajincov, bola vytvorená v košickom rozhlasovom štúdiu 1. 12. 1934. Po presunoch redakcie do Prahy, Bratislavy, dlhoročnom pôsobení v Prešove je vysielanie pre Ukrajincov od roku 2003 zabezpečované zo štúdia v Košiciach. Od 1. 9. 1998 sa toto vysielanie začalo diferencovať podľa vysielacích dní na rusínske a ukrajinské, pričom určujúcim prvkom je jazyk moderovania programu. Ukrajinské vysielanie sa strieda s rusínskym vysielaním každý druhý pracovný deň od 19:30 – 20:00 hod. (v utorok od 19:00 – 20:00 hod.). Tieto sú podľa dní striedavo vedené po rusínsky a po ukrajinsky. Podobným striedavým spôsobom sú vedené aj vysielania počas víkendov: v sobotu od 14:00 – 15:00 hod. od 20:00 – 24:00 hod. a v nedeľu od 19:00 – 23:30 hod. Ukrajinské vysielanie sa šíri na VKV vysielateľoch v priestore celého Slovenska. K jeho prioritám patria analytické i beletristické žánre publicistiky, hudobné programy, programy pre mladých, literárno-dramatické či umelecké relácie. Nechýba populárny Koncert jubilantom. Svoj stály priestor majú duchovné programy vrátane liturgii. Slovenská televízia začala vysielateľ pre Rusínov-Ukrajincov od roku 1992. Pre ukrajinskú menšinu vysielala 8-10 magazínov /25 min./ ročne.

K najvýznamnejším inštitúciám patrí Slovenské národné múzeum (Múzeum ukrajinskej kultúry), ktoré má veľmi bohaté zbierkové fondy a Poddukliansky umelecký ľudový súbor PULES – súbor, ktorý je v častom kontakte s obyvateľmi, pre ktorých je určený ich program. Vzťahy medzi týmito inštitúciami majú viac-menej pracovný charakter.

Medzi najdôležitejšie kultúrne aktivity v oblasti kultúry, ktoré priťahujú veľký počet nielen príslušníkov danej národnostnej menšiny a majú veľký vplyv na život a kultúru danej menšiny patria:

- Slávnosti kultúry Rusínov-Ukrajincov Slovenska vo Svidníku – od r. 1956;
- Makovická struna v Bardejove a Prešove – prehliadka ľudových piesní – od r. 1973;
- Festival folklóru Rusínov-Ukrajincov Slovenska v Kamienke – od r. 1965;
- Festival drámy a umeleckého slova A. Duchnoviča v Prešove – od r. 1961;
- Festival duchovnej piesne v Snine – od r. 1990;
- Struny srdca I. Nevickej – od r. 1990.

Tieto podujatia organizuje Zväz Rusínov-Ukrajincov Slovenskej republiky, ktorý je najväčšou a najvplyvnejšou kultúrno-národnostnou organizáciou tejto národnostnej menšiny. Finančné zdroje na organizáciu týchto podujatí získava prostredníctvom projektov na podporu kultúrnych aktivít národnostných menšín.

Podpora z komunálnej sféry je sporadická a ide skôr o formu spoluorganizovania jednotlivých podujatí. Sporadická podpora formou projektov je aj zo strany Ukrajiny. V poslednom čase sa čiastočne získavajú zdroje aj z fondov Európskej únie.

Medzi najvýznamnejšie problémy patria:

- prudká akcelerácia asimilácie,
- nedostatok finančných prostriedkov na národnostnú kultúru, tlač, vydavateľskú činnosť a školstvo,
- nesytemovosť financovania, ktorá neumožňuje plánovitú a cieľavedomú činnosť,
- zánik národnostných škôl a s tým súvisiaci nedostatok kvalifikovaných ľudí pre jednotlivé oblasti kultúrno-národnostného života s potrebnou jazykovou výbavou,
- neexistujúci systém riadenia národnostného školstva,

V záujme riešenia problémov by bolo potrebné:

- vypracovať analýzu súčasného stavu, prerokovať s príslušnými orgánmi, prijať účinné opatrenia,
- prijať zákon o postavení a financovaní národnostných menšín,
- vytvoriť ústredný štátny orgán pre národnostné menšiny s väčšou právomocou ako má Úrad splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny a so zastúpením všetkých menšín.

Židovská národnostná menšina

Historicko-demografický profil národnostnej menšiny

Po vzniku Československa (1918) začali židovské obce budovať svoje inštitúcie. Zväz autonómnych ortodoxných židovských náboženských obcí na Slovensku združoval 170 z 228 náboženských obcí a asi 73 % slovenských Židov.

V roku 1920 bolo na Slovensku 77 židovských základných a dve stredné školy, z toho 46 ortodoxných. Stojí za zmienku, že len 45 % židovských detí navštevovalo židovské školy, väčšina chodila do štátnych škôl.

V tridsiatich rokoch žilo asi 140 000 Židov v 2 337 lokalitách. Z toho asi 55 % na dedinách a v malých mestách s počtom obyvateľov do 5 000, 25,6 % Židov v mestách s počtom obyvateľov 10 000 – 25 000 a 19,4 % v dvoch veľkých mestách – Bratislave a Košiciach.

V novembri po Viedenskej arbitráži bola časť južného Slovenska, kde žilo viac ako 45 000 Židov, pripojená k Maďarsku.

Počas druhej svetovej vojny zahynulo asi 100 000 slovenských Židov, 73 % z celkového počtu Židov žijúcich na území Slovenska v roku 1938.

Politické zmeny v Československu v roku 1948, nástup komunistov k moci a vznik štátu Izrael, mali významný dosah na osudy slovenského židovstva. V rokoch 1948 – 1949 emigrovalo do Izraela 11 000 slovenských Židov a ďalších niekoľko tisíc do iných štátov. Od päťdesiatich rokov počet židovských obcí na Slovensku neustále klesá. Po páde komunistického režimu v roku 1989 dochádza k obnove religiózneho, spoločenského i kultúrneho života slovenských Židov.

O Židoch môžeme hovoriť ako o národnostnej skupine ako aj o skupine náboženskej. Oba významy sa do veľkej miery prekrývajú, pretože židovské náboženstvo je pôvodne náboženstvom národným a je jedným z určujúcich rysov príslušnosti k židovskému národu. Pri sčítaní obyvateľstva preto dochádza u príslušníkov židovského národa k dileme pri prihlasovaní sa k náboženstvu alebo národnosti. Pri sčítaní obyvateľov Štatistickým úradom SR spôsobuje zmätok nešťastne formulovaná kolónka pri vyplňaní náboženstva, kde sa nemožno prihlásiť priamo k židovskému náboženstvu, ale k Ústrednému zväzu židovských

náboženským obcí. Je však všeobecne známe, že ústredný zväz nezduhuje len veriatic Židov.

Sčítania obyvateľstva SR podľa náboženského vyznania uvádza, že v roku 2001 sa k Ústrednému zväzu židovských náboženských obcí prihlásilo 2 310 obyvateľov a v roku 2011 už len 1 999, pričom k židovskej národnosti sa v roku 2011 prihlásilo 631 osôb.

Na území Slovenska pôsobí viacero inštitúcií, ktoré sa zaoberajú židovskou kultúrou, ako svojou nosnou témou. Medzi najvýznamnejšie by sme mohli zaradiť:

Slovenské národné múzeum – Múzeum židovskej kultúry

Židovská ul. 17
811 01 Bratislava
email: mzk@snm.sk

Dokumentačné stredisko holokaustu – občianske združenie

Panenská 4
811 03 Bratislava
email: dsh@holokaust.sk
web: www.uzzno.sk/dsh

EDAH o. z.

Dlhá nad Váhom 128
927 05 Šaľa
email: martin@edahfilm.sk
web: www.edah.sk, www.edahfilm.sk

Nadácia EZRA

Kozia 21
814 47 Bratislava
email: nadacia@nadacia.sk

Neinvestičný fond židovského kultúrneho dedičstva – MENORAH

Kozia 18
814 47 Bratislava
email: menorah@gmail.com
web: www.menorah.sk

Kultúrny spolok židovských občanov Slovenska

Kozia 21
814 47 Bratislava

Slovenské centrum židovského kultúrneho dedičstva

Kozia 18

814 47 Bratislava

email: synagoga.slovaca@gmx.net

web: www.slovak-jewish-heritage.org

Židovské komunitné múzeum

Kozia 18

814 47 Bratislava

email: synagogue.sk@gmail.com

web: www.synagogue.sk

a) Slovenské národné múzeum – Múzeum židovskej kultúry

Múzeum židovskej kultúry v Bratislave²³ je členom Asociácie európskych židovských múzeí (*The Association of European Jewish Museums*), ktorá sa snaží o podporu spolupráce a komunikácie medzi židovskými múzeami v Európe, pomáha svojim členom pri plnení úloh, ktorým čelia židovské múzeá v súčasnosti. Ide hlavne o podporu výmeny informácií a myšlienok medzi európskymi židovskými múzeami, poskytovanie školení a podporu vzájomnej spolupráce v širokom spektre oblastí pôsobenia týchto múzeí.

Múzeum židovskej kultúry je taktiež súčasťou projektu Európske cesty židovského kultúrneho dedičstva (*The European Routes of Jewish Heritage*), ktorý sa realizuje vďaka spoločnému úsiliu mnohých židovských a nežidovských organizácií, vrátane národných agentúr na podporu cestovného ruchu a početných dobrovoľníkov. Táto spolupráca je jedinečným príkladom toho, ako sa dajú využívať poznatky z rôznych oblastí na cieľ, ktorý zdieľajú všetci zúčastnení, a to zachovanie a prezentácia židovského kultúrneho dedičstva ako súčasť európskeho multikultúrneho dedičstva. Projekt Európskych ciest židovského kultúrneho dedičstva sa sústreďuje aj na vzdelávacie aspekty, ktoré napomáhajú objavovať bohaté európske kultúrne dedičstvá a to predovšetkým mladými ľuďmi. Na európskej úrovni projekt koordinujú Európsky zväz židovských komunít (*European Council of Jewish Communities*) a *B'nai B'rith Europe*, ktorá je židovskou mimovládnu organizáciou pôsobiaceou v oblasti humanitárnej a sociálnej pomoci.

²³ Oficiálny názov je Slovenské národné múzeum - [Múzeum židovskej kultúry](#), pre lepšiu zrozumiteľnosť textu uvádzame iba skrátený názov Múzeum židovskej kultúry.

V súčasnosti pôsobia traja pracovníci Múzeum židovskej kultúry v Medzinárodnej aliancii pre pripomínanie holokaustu (*International Holocaust Remembrance Alliance – IHRA*), ktorej je Slovenská republika členom od roku 2005. IHRA je medzivládna organizácia založená v roku 1998. Mandát tejto organizácie vychádza zo zásad Štokholmskej deklarácie o holokauste. Uvedené zásady dávajú za úlohu členským krajinám IHRA mobilizovať a koordinovať podporu politických a spoločenských lídrov a organizácií v oblasti vzdelávania, pripomínania si pamiatky a výskum v oblasti holokaustu na národnej a medzinárodnej úrovni.

Zbierková činnosť

Doterajšie výsledky akvizičnej práce múzea sú pozoruhodné, ak vezmeme do úvahy, že pôvodné exponáty Múzeum židovskej kultúry tvorili pri jeho založení takmer výlučne judaiká, ktoré boli požičané z rôznych židovských náboženských obcí na Slovensku (Bratislava, Lučenec, Nitra, Trnava). Dnes má múzeum vlastný zbierkový fond (5 100 predmetov). Múzejná knižnica obsahovala koncom roka 2013 vyše 5 400 kníh, starých tlačí, periodík a iných dokumentov.

V dôsledku historických udalostí špecifických pre Slovensko v období druhej svetovej vojny, máme na mysli pomery v slovenskom štáte v rokoch 1939 – 1945, sa na Slovensku po likvidácii náboženských obcí a rituálnych objektov nezachovali takmer žiadne judaiká.

Výstavná činnosť

Stála expozícia približuje históriu Židov od ich príchodu na územie dnešného Slovenska v 1. storočí n. l. až po súčasnosť. Približuje všedný i sviatočný život židovského obyvateľstva, prehľad najdôležitejších sviatkov, interiér synagógy, ako aj významné osobnosti židovského pôvodu, ktoré preslávili Slovensko v rôznych oblastiach umeleckého, kultúrneho, spoločenského i vedeckého života. Subtilnosť expozičnej plochy koncentruje stáročnú prácu ducha, intelektu a rituálno-úžitkového umenia a v kontexte histórie židovstva sa javí nanajvýš symbolicky a veľavravne. Stálu expozíciu múzea vzhľadom v roku 2013 viac ako 6 300 domácich a zahraničných návštevníkov.

Do koncepcie činnosti múzea patria aj pravidelné tematické výstavy, ktoré sú často organizované v spolupráci s domácimi a zahraničnými partnermi. Ich cieľom je sprostredkovať okrem práce slovenských a zahraničných židovských umelcov aj diela výtvarníkov, ktorí žijú a tvoria v zahraničí, ale pochádzajú zo Slovenska.

V roku 2013 uskutočnilo múzeum nasledovné výstavy:

- *Poznaním iných spoznávaš seba* (25. apríl 2013): výstava drúzskych výtvarníkov z Izraela,
- *Izrael 65 rokov na javisku dejín* (21. máj 2013): výstava pri príležitosti 65. výročia vzniku štátu Izrael,
- *Židovské stredoveké dedičstvo mesta Erfurt* (1. júla 2013): panelová výstava o jednom z najstaršie osídlených nemeckých miest židovským obyvateľstvom,
- *Cesta bez návratu* (3. októbra 2013): výstava fotografií deportačných miest Židov zo Slovenska do Lublinskej oblasti.

Výskum

V súčasnosti sa buduje Múzeum holokaustu Sereď so vzdelávacím strediskom, ktoré bude sídliť v priestoroch bývalého pracovného a koncentračného tábora. Múzeum bude zároveň slúžiť aj ako pamätník všetkým zavraždeným Židom zo Slovenska (len v samotnom tábore bolo väznených približne 16 000 Židov, z ktorých bola väčšina deportovaná a zavraždená).

Počas uplynulých rokov Múzeum židovskej kultúry v spolupráci s občianskym združením **EDAH** začali realizovať výskum so Židmi, ktorí prežili pobyt v tomto tábore pod názvom *Sereďské svedectvá* a do dnešného dňa sa v rámci výskumu zaznamenáva ich životopisné rozprávanie. Výskum prináša novú kvalitu poznatkov o časti židovskej komunity zo Slovenska, ktorá bola väznená v Sereďi. Výsledkom spoločného projektu bude archív audio a videozáznamov.

Spomienkové podujatia

Múzeum každoročne organizuje spomienkové akcie ku dňu Pamiatky obetí holokaustu a rasového násillia a prvého transportu tisíc židovských dievčat z Popradu. Tieto sprevádzajú prednášky, besedy, spomienkové stretnutia, multimediálne prezentácie, náučné programy, koncertné, dramatické vystúpenia a pod.

Edičná činnosť a médiá

Edičnú činnosť Múzeum židovskej kultúry reprezentuje predovšetkým edícia *Judaica Slovaca*. Vydáva publikácie od roku 1993 a v roku 2012 dosiahla (úctyhodný) počet 100 zväzkov. Dve knihy z edície *Judaica Slovaca* dostali titul Najkrajšia kniha Slovenska. Ide o fotografickú publikáciu Magdalény Robinsonovej *Izrael – Zamurovaná kniha* s textovým komentárom od Arnošta Lustiga (1998) a monografiu z oblasti umenovedy od Lea Kohúta František *Reichentál* (1999). Dôležité miesto v tejto edícii má vydávaný periodický zborník *Acta Judaica Slovaca*. V roku 2013 vyšiel 19. zväzok tejto publikácie. Ďalším významným projektom je príprava a vydanie štvorzväzkovej *Encyklopédie židovských náboženských obcí na Slovensku*, ktorá je realizovaná za pomoci medzinárodnej spolupráce s pamätníkom Jad Vašem v Jeruzaleme. Do konca 2013 vydalo múzeum tri zväzky a posledný štvrtý plánuje vydať v priebehu roka 2014.

Jednou z nosných ideí pri zakladaní Múzea židovskej kultúry v Bratislave sa stala snaha odtabuizovať židovstvo a holokaust a prezentovať niekoľko storočné pôsobenie židovskej minority na Slovensku. Túto úlohu plní samotné múzeum aj zamestnanci za pomoci domácich i zahraničných partnerov. Spolupráca židovského múzea s ďalšími inštitúciami, organizáciami a jednotlivcami prebieha na viacerých úrovniach jeho pôsobnosti.

Slovenské národné múzeum - Múzeum židovskej kultúry je štátna inštitúcia financovaná Ministerstvom kultúry Slovenskej republiky.

b) Dokumentačné stredisko holokaustu – občianske združenie

Dokumentačné stredisko holokaustu je občianskym združením, ktoré vzniklo vo februári 1999 ako spoločný projekt Nadácie Milana Šimečku a Židovskej náboženskej obce v Bratislave. Dokumentačné stredisko holokaustu iniciuje, podporuje a uskutočňuje projekty, ktorých cieľom je komplexne zdokumentovať priebeh holokaustu na Slovensku, jeho príčiny a dôsledky.

Zhromaždený materiál slúži na riešenie výskumných úloh. Okrem podpory výskumu je kladený veľký dôraz na multimedialnú prezentáciu výsledkov výskumov, zverejňovanie textov a publikačnú činnosť.

Pri podpore výskumu ide najmä o sprostredkovanie odborných konzultácií s historikmi zaoberajúcimi sa štúdiom holokaustu pre súkromné osoby, vzdelávacie a iné odborné inštitúcie, ale aj podporu študentských prác a výskumu. Dokumentačné stredisko holokaustu realizuje aj vlastné výskumné projekty.

Okrem toho, v blízkej budúcnosti plánuje vytvoriť a prevádzkovať internetovú stránku, ktorá bude obsahovať základné texty a údaje týkajúce sa holokaustu na Slovensku, ako aj najnovšie texty od ich stálych spolupracovníkov. Prostredníctvom nej sa bude možné dostať k databáze knižných titulov, ktoré sa v Dokumentačnom stredisku holokaustu nachádzajú.

Dokumentačné stredisko holokaustu zároveň poskytuje informácie o prenasledovaní obetí holokaustu ich rodinným príslušníkom . Poskytované informácie sú výsledkom archívneho výskumu.

Dokumentačné stredisko holokaustu sa v roku 2013 venovalo aj vzdelávaniu študentov a pedagógov, vydalo odbornú publikáciu Príbehy o židovskej identite. Ide o preklad maďarského originálu od autoriek Évy Kovács a Júlie Vajda

c) EDAH o. z.

Občianske združenie EDAH bolo založené v roku 2008. Súčasťou aktivít predstaviteľov združenia sú najmä výskum, produkcia vzdelávacích filmov, organizovanie výchovno-vzdelávacích podujatí zameraných na oboznámenie verejnosti so židovskou kultúrou, identifikácia a udržiavanie pamätných miest holokaustu doma i v zahraničí a propagačná činnosť.

Hlavným cieľom ich činnosti je výskum židovskej histórie a jej sprístupnenie širokej verejnosti prostredníctvom výchovno-vzdelávacích podujatí. Vďaka týmto aktivitám oboznamujú verejnosť so židovskou kultúrou a organizujú výchovu mládeže zameranú na boj proti rasizmu, xenofóbii a antisemitizmu.

Vzdelávanie

Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky na základe programu spolupráce medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Izraelského štátu v oblasti

školy a vedy rozvíja spoluprácu s Múzeom židovskej kultúry a EDAH. V roku 2013 poskytlo Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR finančné prostriedky na účely tvorby vzdelávacích materiálov a financovania vzdelávacieho seminára pre pedagógov, ktoré organizovali EDAH, Múzeum židovskej kultúry spolu so zahraničným partnerom Medzinárodnou školou pre štúdiá holokaustu Jad Vašem v Izraeli.

Medzinárodná škola pre štúdiá holokaustu Jad Vašem je zároveň stálym partnerom EDAH pri vzdelávacích aktivitách a v súčasnosti majú harmonogram spolupráce na rok 2014 pri vzdelávaní pedagógov zo Slovenska v oblasti štúdiá holokaustu a antisemitizmu.

V roku 2013 vydalo združenie EDAH v spolupráci so svojimi partnermi publikáciu pod názvom *Riešenie židovskej otázky na Slovensku v rokoch 1938 – 1945 (doplnkové učebné texty)*. Publikácia metodicky nadväzuje na učebnú látku stredných škôl a gymnázií a zároveň ju rozširuje a dopĺňa. Pedagógom bude slúžiť ako pomôcka pri výučbe holokaustu a ľudských práv. Oficiálne bola predstavená pánom Dušanom Čaplovičom (ministrom školstva, vedy, výskumu a športu SR na tlačovej konferencii v apríli 2014). Doplnkové učebné texty budú následne distribuované do škôl na celom území Slovenska. EDAH vyrába aj krátke vzdelávacie filmy, ktoré študentom jednoduchou formou približujú život Židov na území Slovenska v 20. storočí a období holokaustu.

Vzdelávacie filmy ponúkajú efektívny spôsob výučby. Obsahujú desiatky tém a postupov, ktoré umožňujú aktívne zapojenie študentov do výučby. Dávajú im priestor k samostatným úvahám, tvorbe vlastných otázok a prehĺbovaniu poznatkov. Do konca roka 2013 bolo vyrobených 22 krátkych vzdelávacích filmov, ktoré sú voľne dostupné na webovej stránke www.edahfilm.sk. Pričom v roku 2013 bol vyrobený krátky dokument aj v maďarskom jazyku, ktorý mapuje osudy Židov, ktorí po viedenskej arbitráži pripadli Maďarsku.

Výskum

EDAH kladie veľký dôraz na výskum s preživšími, ktorý vychádza z materiálu získaného metódou orálnej histórie, doplnenú o fotografickú dokumentáciu, matričné doklady, korešpondenciu, atď. Počas realizácie výskumov EDAH uskutočnil a spracoval rozhovory so stovkou starších Židov, ktorí boli počas holokaustu väznení v pracovných a koncentračných táborech. Všetky výpovede boli zaznamenané u respondentov pochádzajúcich zo Slovenska, ktorých časť žije v súčasnosti v zahraničí. Cieľom výskumov je

získať čo najkomplexnejšiu ústnu interpretáciu životného príbehu z obdobia holokaustu. Výskumníci sa snažia vytvárať také podmienky, aby im respondenti rozpovedali často traumatické spomienky, aby aktivovali svoju dlhodobú pamäť.

Jedna pätina výpovedí slúžila ako predloha k tvorbe scenárov, podľa ktorých vznikli krátke vzdelávacie filmy. Tie sa v budúcnosti stanú súčasťou stálej expozície budovaného Múzea holokaustu Sered' a zároveň poslúžia aj ako pomôcka pre vzdelávacie stredisko, ktoré pri múzeu vznikne.

Mapovanie pamätných miest holokaustu

Členovia EDAH absolvovali v roku 2013 desiatky prednášok pre študentov stredných škôl, či gymnázií, pedagógov, ale aj širokú verejnosť v oblasti židovskej kultúry a holokaustu po celom území Slovenska. Zároveň sa podieľali na mapovaní tých miest, odkiaľ boli deportovaní Židia z územia Slovenska v roku 1942 do koncentračných táborov na územie okupovaného Poľska. Z týchto aktivít vznikla fotografická výstava *Cesta bez návratu* a bola vydaná rovnomenná publikácia.

d) NADÁCIA EZRA

V roku 1997 zriadil Kultúrny spolok židovských občanov Slovenska nadáciu s oficiálnym názvom **Nadácia EZRA**. Táto nezisková organizácia bola zriadená predovšetkým na podporu a rozvoj náboženského i kultúrneho života slovenskej židovskej komunity, na udržiavanie jej tradícií, v neposlednom rade aj k rozvoju vzdelanosti židovskej mládeže pre kultúrny a športový rozvoj.

Účel nadácie: a) rozvoj náboženského a kultúrneho života slovenskej židovskej komunity, b) pomoc sociálne slabším a chorým členom židovskej komunity pochádzajúcim zo Slovenska a majúcim trvalé bydlisko v Slovenskej a Českej republike, c) rozvoj vzdelanosti židovskej mládeže k udržaniu tradícií židovstva, d) udržiavanie náboženských, kultúrnych, výchovných a sociálnych zariadení určených pre potreby židovskej komunity, e) starostlivosť o opustené židovské cintoríny a synagógy na Slovensku, f) vydávanie publikácií a iných pamätných dokumentov z obdobia holokaustu a s tematikou dejín židovských komunít na Slovensku.

e) Neinvestičný fond židovského kultúrneho dedičstva – MENORAH

Menorah – Jewish Heritage Foundation je mimovládna a nezisková organizácia, ktorú v roku 2000 založila skupina slovenských občanov. Jej hlavným cieľom je podporovať aktivity vedúce k uchovaniu židovskej kultúry a náboženstva na Slovensku. Menorah úzko spolupracuje so židovskou komunitou v Bratislave a inými židovskými organizáciami na Slovensku. Jej cieľom je podporovať vzdelávanie v rámci židovskej komunity, ako aj organizovať semináre pre laickú verejnosť a poskytovať možnosť dozvedieť sa viac o judaizme. Každý človek má právo žiť podľa tradičných zásad židovského učenia a obohatiť svoj život židovskou kultúrou.

Menorah podporuje aktivity vedúce k ochrane židovských pamiatok a projekty, ktoré prispievajú k vzdelávaniu majoritnej spoločnosti o judaizme. Veríme, že židovská kultúra a náboženstvo majú byť prístupné aj nežidovskému svetu. Iba takto môžeme šíriť univerzálne myšlienky našich prorokov, získať toleranciu a rešpekt v demokratickej a pluralistickej spoločnosti.

f) Kultúrny spolok židovských občanov Slovenska

Spolok združuje občanov Slovenska židovskej národnosti a náboženstva. Jeho hlavným cieľom je rozvoj duchovnej židovskej kultúry. V rámci spolku vychádzajú zaujímavé, hodnotné vedecké a populárno-vedecké publikácie venované holokaustu.

g) Slovenské centrum židovského kultúrneho dedičstva

Slovenské centrum židovského kultúrneho dedičstva je mimovládna a nezisková organizácia, ktorá bola založená na jar roku 2006 v Bratislave ako spoločný projekt Židovskej náboženskej obce Bratislava a Neinvestičného fondu židovského kultúrneho dedičstva – Menorah. Súčasťou širokého spektra ich aktivít sú: výskum, dokumentácia a monitoring pamiatok, vzdelávacie aktivity, propagačná a konzultačná činnosť. Cieľom všetkých týchto činností je prispieť ku uchovaniu židovského kultúrneho dedičstva na Slovensku.

Centrum je organizácia, ktorá sa angažuje v otázkach záchrany kultúrneho dedičstva na Slovensku. Sú otvorení spolupráci s ľubovoľnou slovenskou alebo zahraničnou organizáciou alebo jednotlivcami, ak to bude v prospech slovenského židovského kultúrneho dedičstva.

Výskum

Centrum sa zaoberá výskumom slovenského židovského kultúrneho dedičstva, synagogálnej architektúry a iných artefaktov židovskej materiálnej kultúry na Slovensku. Spracovali výsledky projektu Synagoga Slovaca, ktorý dokumentuje slovenskú synagogálnu architektúru. Okrem synagogálnej architektúry dokumentujú aj iné židovské pamiatky, napríklad bývalé vzdelávacie a obecné budovy ako aj domy smútku, či niektoré vybrané cintoríny.

Publikácie

Centrum pripravuje informačné materiály o pamiatkach, ktoré zapojil do projektu Slovenskej cesty židovského kultúrneho dedičstva. Návštevníkom poskytuje základné informácie, ktoré im umožnia spoznať konkrétnu pamiatku.

h) Židovské komunitné múzeum

Bratislavské Židovské komunitné múzeum vzniklo z iniciatívy bratislavskej Židovskej náboženskej obce v kontexte systematickej ochrany kultúrneho dedičstva a pamiatkovej starostlivosti o objekt synagógy na Heydukovej ulici. V roku 2008 začalo so spracovávaním Bárkányovej zbierky judaík v rámci príprav novej expozície bratislavského židovského komunitného múzea, od roku 2009 spolupracuje s architektom Martinom Lepejom. V priebehu roku 2011 stavebno-technicky upravilo výstavné priestory v synagóge.

Stála expozícia múzea je situovaná v nevyužívanej časti synagógy v priestore bývalej ženskej galérie. Medzi vystavenými predmetmi prevládajú judaiká z pôvodnej Bárkányovej zbierky, ale inštalované sú aj predmety, ktoré darovali členovia bratislavskej náboženskej obce, niektoré sa viažu na tragické obdobie holokaustu.

Múzeum je prístupné verejnosti od 20. mája do 10. októbra (okrem židovských sviatkov) a víziou jeho prevádzkovateľov je, že sa stane integrálnou súčasťou turistického

produktu hlavného mesta Bratislavy a vzdelávacích programov pre žiakov a učiteľov. Hlavná modlitebná sála, ako aj pamätná stena holokaustu sú prístupné návštevníkom múzea. Výstavný koncept a prevádzka múzea citlivo akceptujú skutočnosť, že synagóga dodnes slúži ako jediná funkčná židovská modlitebňa v meste. Návštevníci ju môžu navštíviť mimo času konania bohoslužieb a zároveň môžu vnímať vystavené židovské rituálne predmety v autentickom prostredí, pre ktoré boli vytvorené.

OSTATNÉ KULTÚRNE INŠTITÚCIE

Na Slovensku pôsobí aj desiatka inštitúcií a neziskových organizácií na regionálnej, prípadne lokálnej úrovni. Hlavnou náplňou ich činnosti býva oprava a údržba židovských cintorínov.

Často zvyknú usporadúvať *dni židovskej kultúry*, kde širokej verejnosti predstavujú židovský folklór v podaní rôznych hudobných telies. Organizujú prednášky na témy týkajúce sa židovskej kultúry a holokaustu, ktorých sa zúčastňuje úzky okruh publika.

PAMÄTNÉ DNI

27. január Deň spomienky na obeť holokaustu

V tento deň, ktorý Valné zhromaždenie OSN vyhlásilo jednohlasne, budeme na celom svete solidárne stáť s rodinami obetí a so všetkými, ktorí holokaust prežili. Tým, ktorí vyhlasujú, že holokaust sa nikdy nestal alebo že je zveličovaný odpovedáme, že budeme znova opakovať naše odhodlanie uctiť si pamiatku každého nevinného muža, ženy a dieťaťa, zavraždeného rukami nacistov a ich spojencov. Oplakávame systematickú genocídu tretiny židovského ľudu a členov ďalších menších, dôsledkom čoho bol svet ochudobnený o obrovský ľudský potenciál.

25. marec Prvý transport Židov zo Slovenska

V tento deň odišiel z Popradu prvý transport so židovskými dievčatami a ženami do koncentračného tábora v Osvienčime.

14. máj Vznik štátu Izrael

14. mája 1948 bol oficiálne uznaný vznik štátu Izrael.

2. september Európsky deň židovskej kultúry

História Európskeho dňa židovskej kultúry sa začala písať v roku 1996. Cieľom dňa je prezentácia židovskej kultúry, histórie a dedičstva v rôznych mestách celej Európy.

9. september Pamätný deň obetiam holokaustu a rasového násilia

Deviaty septembrový deň si pripomíname obeť holokaustu a rasovo motivovaného násilia. Tento pamätný deň je smutnou spomienkou na prijatie Židovského kódexu vládou slovenského štátu 9. septembra 1941. Legislatívna norma v rozsahu 270 paragrafov sumarizovala dovtedy prijaté protizidovské nariadenia a ďalej ich rozširovala. Inšpiráciou sa síce stali nacistické Norimberské zákony, ale boli to predstavitelia vojnového slovenského štátu, ktorí vyhlásili vlastných občanov a občianky za menejcenných a vystavili ich prenasledovaniu, diskriminácii a deportáciám do koncentračných táborov. Väčšina z nich sa už nevrátila.

HLAVNÉ PROBLÉMY A RIEŠENIA

Židovská menšina na Slovensku sa stretáva aj s niektorými problémami. Hlavným je protizidovské zmýšľanie časti obyvateľstva žijúceho na území Slovenska. Dôkazom čoho sú napríklad príspevky na všetkých internetových diskusných fórach. Príspevky dehonestujú Židov, izraelského veľvyslanca na Slovensku a štát Izrael. Dovolíme si tvrdiť, že v posledných rokoch majú stúpajúcu tendenciu a diskusie sklzánu na protizidovské aj v prípadoch, keď sa nejedná o témy týkajúce sa Židov.

Za problém považujeme aj neustále velebenie niektorých zločincov vojnového slovenského štátu na čele s bývalým prezidentom Jozefom Tisom. Historické fakty jasne hovoria o negatívnych dosahoch jeho vládnutia. Napriek tejto skutočnosti sa čím ďalej tým viac publikujú štúdie aj od vysokoškolsky vzdelaných autorov, často pôsobiacich na univerzitnej pôde, ktoré obhajujú počínanie bývalého prezidenta a marginalizujú situáciu Židov počas holokaustu.

Východiskom z tohto problému by malo byť hlavne vzdelávanie mladej generácie, o ktoré sa snaží aj väčšina židovských kultúrnych inštitúcií. Zanedbanie vzdelávania tohto

druhu by mohlo mať v budúcnosti veľmi vážny dopad na práva a slobody nie len Židov, ale všetkých menšín a ich kultúr na území Slovenska.

Za hlavnú prioritu preto naďalej považujeme výstavbu Múzea holokaustu Sereď spolu so vzdelávacím strediskom, ktoré by malo v budúcnosti prevziať spolu s ďalšími etablovanými inštitúciami hlavnú úlohu vzdelávania mládeže, ale aj širokej verejnosti v boji proti rasizmu, xenofóbii a antisemitizmu na území Slovenska.

Taktiež je dôležité pokračovať vo vytváraní a vydávaní učebných textov a publikácií, ktoré historicky korektne opisujú postavenie Židov na území Slovenska a jasne odsudzujú všetky formy intolerancie vo vzťahu k menšinám na našom území.

Príloha č. 1

Štruktúra hodnotiacej správy o podpore kultúr národnostných menšín za rok 2013

1. Kultúrne inštitúcie

Aké inštitúcie pôsobia v oblasti kultúry Vašej národnostnej menšiny?

- a) zoznam všetkých existujúcich inštitúcií bez ohľadu na právnu formu, aj organizácií bez právnej subjektivity,
- b) delenie podľa oblasti pôsobenia (napríklad folklór, hudba, divadlo, atď.),
- c) databáza s aktuálnymi údajmi organizácií (ak existuje).

2. Štruktúra systému národnostných inštitúcií

- a) charakteristika postavenia jednotlivých inštitúcií,
- b) ktoré inštitúcie sú najvýznamnejšie a prečo, aké je ich poslanie,
- c) aké sú vzťahy medzi jednotlivými inštitúciami navzájom, aké sú vzťahy medzi týmito inštitúciami a materskou krajinou, vzťahy so slovenskými podobnými inštitúciami a vzťahy so zahraničím a medzinárodnými organizáciami.

3. Hlavné, najdôležitejšie kultúrne aktivity, podujatia a výstupy v oblasti kultúry Vašej národnostnej menšiny

Zoznam a charakteristika aktivít

- a) aktivity s dlhoročnou tradíciou, aktivity, ktoré priťahujú veľký počet príslušníkov danej národnostnej menšiny alebo iným spôsobom majú veľký vplyv na život a kultúru danej menšiny;

4. Finančné a nefinančné zdroje podpory pre kultúru Vašej národnostnej menšiny

Zoznam a charakteristika foriem podpory

- a) štátna podpora,
- b) podpora z komunálnej sféry – miestne samosprávy, VÚC,
- c) podpora z materskej krajiny,
- d) podpora z fondov EU, zahraničných nadácií.

5. Najvýznamnejšie problémy a ich dôvody

Ktorých segmentov sa daný problém týka a aký má dopad na celkovú kultúru danej menšiny?

- a) zoznam problémov,
 - i. návrhy riešení.

6. Čo považujete za prioritu resp. potrebu riešenia v roku 2014?